

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**  
**ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**  
**ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ**  
**ΜΟΝΑΔΩΝ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**ΧΩΡΟΙ-ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ**  
**ΠΑΡΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΤΣΩΛΗ ΑΘΗΝΑ**

**ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ**  
**ΒΙΓΛΗ ΜΑΡΙΑ**

**ΠΥΡΓΟΣ-2018**

## ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Βεβαιώνω/ουμε ότι είμαι/είμαστε ο/οι συγγραφέας/εις αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα/είχαμε για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία.

Επίσης, έχω/έχουμε αναφέρει τις οποίες πηγές από τις οποίες έκανα /κάνσαμε χρήση δεδομένων, ιδεών η λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες.

Ακόμη δηλώνω/ουμε ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα/εμάς προσωπικά και αποκλειστικά και ειδικά για την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία ότι θα αναλάβω/ουμε πλήρως τις συνέπειες εάν η εργασία αυτή αποδειχτεί ότι δεν μου/μας ανήκει.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 1

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Τσιώλη Αθηνά

148



ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 2

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 3

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

## Πρόλογος – Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αφορά στην διερεύνηση των αρχαιολογικών χώρων και πάρκων στον Ελλαδικό χώρο και τη συμβολή τους στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ιστορικής μνήμης. Μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα επιτυγχάνεται η χωροχρονική αποτύπωση των μνημείων και η ανάδειξη της διαχρονικής τους διάστασης.

Στο πλαίσιο ολοκλήρωσης των σπουδών μου θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και την ευχαρίστηση προς τους Καθηγητές μου, για όλες τις γνώσεις που μου προσέφεραν. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια Βίγλη Μαρία για την κατανόηση και τη σημαντική βοήθεια που μου προσέφερε για να πραγματοποιήσω την εν λόγω μελέτη.

## Περίληψη

Στόχος της εργασίας αυτής, είναι η προβολή της μέγιστης σημασίας των αρχαιολογικών πάρκων στην ιστορία του ελλαδικού χώρου και η ανάγκη τους για ενσωμάτωση στη ζωή των Ελλήνων.

Οι αρχαιολογικοί χώροι, ως έννοια και μόνον, ενέχουν τη χωρική υπόσταση, προσθέτοντας στα ήδη σοβαρά ζητήματα διαχείρισής τους και αυτή την παράμετρο. Μάλιστα, η αποτύπωση και οπτική απόδοση της παραμέτρου αυτής, όσο και αν φαίνεται απλή υπόθεση, προϋποθέτει τη συνδρομή ποικίλων ειδικοτήτων, καθώς και την εξασφάλιση και δημιουργική σύνθεση πολλαπλών και διαφορετικής φύσης πληροφοριών.

Οι αρχαιολογικοί χώροι κατά την αρχαιότητα, που ήταν «ενεργοί», αλλά και σε πιο πρόσφατες εποχές, αποτελούσαν δημόσιους χώρους με συγκεκριμένες λειτουργίες που ενίσχυαν και όριζαν το δημόσιο χαρακτήρα τους (αγορά, ιερά, δρόμοι, τείχη, τόποι συγκέντρωσης και άσκησης πολιτικής). Σήμερα αποτελούν μνημεία - θεσμοθετημένους δημόσιους χώρους - που όμως συνήθως λόγω της ανάγκης «προστασίας» τους είναι αποκομμένοι από τον αστικό ιστό τόσο χωρικά όσο και νοητικά, με αποτέλεσμα να μην λειτουργούν ικανοποιητικά ούτε ως μνημεία – φορείς μνήμης-, ούτε ως δημόσιοι χώροι (Κάτου, 2006).

Για την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε η βιβλιογραφική έρευνα, η έρευνα στο διαδίκτυο και η επιτόπια παρατήρηση αρχαιολογικών χώρων και πάρκων της χώρας μας.

Λέξεις κλειδιά: Αρχαιολογικός χώρος, Αρχαιολογικό πάρκο, Μουσείο, Μουσειολογία

## Περιεχόμενα

Εισαγωγή .....	7
Κεφάλαιο 1 <sup>ο</sup> : Εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας του μουσείου .....	8
1.1 Το Μουσείο στο χώρο και στο χρόνο: Ιστορική αναδρομή.....	10
1.2 Τα Μουσεία στην Ελλάδα.....	11
1.3 Μουσειολογία: Η επιστήμη μελέτης των μουσείων .....	12
Κεφάλαιο 2 <sup>ο</sup> : Το Μουσείο .....	14
2.1. Ο Ρόλος του Μουσείου.....	14
2.2 Ο Χώρος του Μουσείου.....	15
Κεφάλαιο 3 <sup>ο</sup> : Ο Αρχαιολογικός χώρος.....	17
3.1 Αρχαιολογικοί χώροι και σύγχρονη πόλη – Η περίπτωση της Αθήνας.....	17
3.2 Το ζήτημα της διατήρησης των μνημείων.....	18
Κεφάλαιο 4 <sup>ο</sup> : Το μουσείο στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	20
Κεφάλαιο 5 <sup>ο</sup> : Αρχαιολογικά Πάρκα στην Ελλάδα .....	22
5.1 Αρχαιολογικό πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων.....	22
5.1.1. Γνωριμία με το μνημείο.....	22
5.1.2. Ανάλυση της μελέτης.....	23
5.1.3. Ο αρχαιολογικός χώρος σήμερα .....	24
5.2 Αρχαιολογικό Πάρκο Δίου .....	25
5.2.1. Ο χώρος.....	25
5.2.2. Ιστορική διαδρομή.....	26
5.2.3. Αρχαιολογική έρευνα .....	28
5.2.4. Ιερό Ολυμπίου Διός .....	28
5.2.5. Ιερό Δήμητρας .....	29
5.2.6. Ιερό Ίσιδος.....	29
5.2.7. Μεγάλες Θέρμες.....	30
5.2.8. Έπαυλη Διονύσου .....	30
5.2.9. Μακεδονικοί τάφοι.....	31
5.3. Αρχαιολογικός χώρος Δισπηλιού .....	32
5.3.1. Ο χώρος.....	32
5.3.2. Ξύλινη Πινακίδα .....	33

5.3.3. Ανασκαφικό Διδασκαλείο Δισπηλιού.....	33
5.4 Νικόπολη Πρεβέζης .....	34
5.4.1. Ο χώρος.....	35
5.4.2. Ιστορική διαδρομή.....	35
5.4.3. Ρωμαϊκά τείχη Νικόπολης .....	37
5.4.4. Ρωμαϊκό θέατρο Νικόπολης.....	38
5.4.5. Ρωμαϊκό ωδείο Νικόπολης.....	38
5.4.6. Νυμφαίο Νικόπολης.....	39
5.4.7. Ρωμαϊκές θέρμες Προαστείου Νικόπολης .....	39
5.4.8 Ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου .....	40
5.4.9. Μνημείο Αυγούστου.....	41
5.4.10. Ρωμαϊκό Υδραγωγείο Νικόπολης.....	41
5.5 Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά .....	42
5.5.1. Ο χώρος.....	42
5.5.2. Ιστορική διαδρομή.....	43
5.5.3. Πάρκο Λειβήθρων.....	43
5.6. Ακαδημία Πλάτωνος.....	44
5.6.1. Ο χώρος.....	44
5.6.2. Ιστορική διαδρομή.....	45
5.7 Αστικές Πύλες Πειραιά .....	46
5.7.1. Ο χώρος.....	46
5.7.2. Μελέτη δημιουργίας αρχαιολογικού πάρκου.....	46
5.7.3. Κτιριακές κατασκευές «υποστήριξης» του αρχαιολογικού χώρου.....	48
5.7.4. Κτιριακές κατασκευές και διαμορφώσεις υπαίθριων χώρων που πλαισιώνουν τον αρχαιολογικό χώρο.....	48
5.8 Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου.....	49
5.8.1. Ο χώρος.....	49
5.8.2. Ιστορική διαδρομή.....	49
Συμπεράσματα .....	51
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	52
Ιστοσελίδες.....	54

## Εισαγωγή

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα πάρκα παρουσιάζουν διαχρονικό ερευνητικό ενδιαφέρον για ένα μεγάλο φάσμα επιστημών. Εκτός από το αδιαμφισβήτητο πολιτιστικό ενδιαφέρον, αποτελούν πεδίο έρευνας και μελέτης για τη διασύνδεση της ιστορικών αποτυπωμάτων με το παρόν και το μέλλον ενός τόπου.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη των αρχαιολογικών πάρκων που εδρεύουν στον ελλαδικό χώρο και η διασύνδεσή τους με τη σημερινή εποχή αναδεικνύοντας το ρόλο τους στην έρευνα, στην εκπαίδευση και στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το ερευνητικό ερώτημα που γεννιέται και προσπαθεί να απαντηθεί στην παρούσα εργασία είναι κατά πόσο αυτά τα αρχαιολογικά πάρκα μπορούν να λειτουργήσουν ως επισκέψιμοι χώροι προσφέροντας τα τεκμήρια του παρελθόντος για επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και ψυχαγωγικούς σκοπούς. Για να επιτευχθεί ο σκοπός της εργασίας, έγινε μια βιβλιογραφική επισκόπηση του θέματος και μελετήθηκαν προηγούμενες έρευνες και πηγές που αφορούσαν τα ζητήματα των αρχαιολογικών χώρων και πάρκων στον ελλαδικό χώρο.

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε με τις έννοιες που αφορούν τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδος. Κατά τη διάρκεια της έρευνας βέβαια δεν θα μπορούσαν να λείψουν και κάποιες δυσκολίες. Αυτές εστιάζονται κυρίως στο γεγονός ότι δεν υπάρχει αρκετό πληροφοριακό και εποπτικό υλικό για τα αρχαιολογικά πάρκα της χώρας μας. Θα μπορούσαμε λοιπόν να τονίσουμε ότι για τη συγκέντρωση πληροφοριακού υλικού σχετικού με το θέμα αντιμετωπίσαμε αρκετές δυσκολίες.

Η δομή της εργασίας αποτελείται από 5 κεφάλαια με υποενότητες. Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την εννοιολογική προσέγγιση του μουσείου προσδιορίζοντας την ιστορική του εξέλιξη. Επίσης δίνεται έμφαση στο ρόλο της Μουσειολογίας ως επιστημονικός τομέας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, στο επίκεντρο τίθεται ο ρόλος του μουσείου και η χωροχρονική του διάσταση. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται ο ρόλος των αρχαιολογικών χώρων και το ζήτημα της διατήρησής των. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η διασύνδεση του μουσείου με την εκπαιδευτική διαδικασία. Το πέμπτο κεφάλαιο αφορά την εκτενή παρουσίαση οκτώ αρχαιολογικών χώρων και πάρκων της χώρας μας και συγκεκριμένα: Τύμβος Μαραθονομάχων, αρχαιολογικός χώρος Νικόπολης Πρέβεζας, Δισπηλιό, αρχαιολογικό πάρκο Δίου, Ακαδημία Πλάτωνος, Λείβηθρα, Αστικές Πύλες Πειραιά και Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου.

## Κεφάλαιο 1<sup>ο</sup> : Εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας του μουσείου

Η έννοια του μουσείου φαίνεται να μεταβάλλεται μέσα από το πέρασμα των χρόνων. Η προσπάθεια εύρεσης ενός ορισμού, που θα καλύπτει τα μουσεία με διαφορετικό περιεχόμενο (αρχαιολογικά, ιστορικά, λαογραφικά, μουσεία τεχνολογίας και άλλα), είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Το μουσείο είναι ένα πολιτιστικό φαινόμενο το οποίο συνδέεται με το ιστορικό, πολιτισμικό, κοινωνικό και επιστημολογικό περιβάλλον μέσα στο οποίο κάθε φορά λειτουργεί (Ζαχάρη, κ.ά., 2016).

Η έννοια του μουσείου ωστόσο προσδιορίζεται για πρώτη φορά από τον Georges Brown Goode, στην Αμερική το 1889, όπου σύμφωνα με αυτόν, το μουσείο ασχολείται με τη «συλλογή διδακτικών θεμάτων, το καθένα από τα οποία αντιπροσωπεύεται από κάποιο πολύ καλά επιλεγμένο δείγμα» (Ζαχάρη, κ.ά., 2016). Το 1895 η διατύπωση του ορισμού του ολοκληρώνεται ως εξής: «Το μουσείο είναι ένας οργανισμός που διαφυλάσσει όσα αντικείμενα απεικονίζουν καλύτερα τα φυσικά φαινόμενα, τις τέχνες και τον πολιτισμό του ανθρώπου με σκοπό τον εμπλουτισμό των γνώσεων, τον διαφωτισμό και την πολιτισμική του ανύψωση» (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2006).

Σύμφωνα με τον ορισμό της ICOM (International Council of Museums)<sup>1</sup>, *“Μουσείο είναι ένας μη κερδοσκοπικός, μόνιμος οργανισμός στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της. Είναι ανοιχτό στο κοινό και δέχεται, διατηρεί, ερευνά, κοινοποιεί και εκθέτει, για λόγους έρευνας, εκπαιδευτικούς και ευχαρίστησης υλικές αποδείξεις (material evidence) των ανθρώπων και των περιβαλλόντων τους”* (Στεφανίδου, 2003). Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτουν δύο στοιχεία σχετικά με την έννοια του «Μουσείου». Το πρώτο στοιχείο αφορά το γεγονός ότι τα μουσεία δεν αποτελούν κλειστούς χώρους – κτίρια ούτε και κάποιο πολιτιστικό περιβάλλον κατά αποκλειστικότητα, αλλά και ανοιχτούς χώρους (μνημεία) καθώς και το φυσικό περιβάλλον (δρυμοί). Το δεύτερο στοιχείο που νοείται μέσα από τον ορισμό του ICOM είναι η σύνδεση του μουσείου με την κοινωνική πραγματικότητα, ώστε να βοηθά στην ανάπτυξή της. Το σύγχρονο μουσείο δεν παρέχει απλώς εκθέματα και συλλογές αλλά μπορεί να μεταθέσει γνώσεις στους ανθρώπους μέσα από τις λειτουργίες και τα ποικίλα προγράμματά του (Ζαχάρη, κ.ά., 2016).

Ωστόσο, αν και ο παραπάνω ορισμός έχει γίνει αποδεκτός από πολλά κράτη παγκοσμίως, σε ορισμένες χώρες, οι εθνικοί τους οργανισμοί έχουν προτείνει δικούς τους

---

<sup>1</sup> . Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) ιδρύθηκε το 1946 ως μη κυβερνητικός οργανισμός από λίγους αρχικά επαγγελματίες μουσείων - αρχαιολόγους, ιστορικούς της τέχνης, μουσειολόγους, συντηρητές κ.ά. οι οποίοι αγωνιούσαν για την τύχη της παγκόσμιας πολιτισμικής κληρονομιάς μετά τις καταστροφές που είχε υποστεί στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Η UNESCO αποφάσισε εξ αρχής να στηρίξει το ICOM προσφέροντάς του στέγη στο κτήριο της στο Παρίσι. Το 1951 ξεκίνησαν μαζί το πρόγραμμα "Σταυροφορία των Μουσείων", που συνέβαλε ουσιαστικά στην αναγνώριση του εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων. Μέσα από τον ίδιο προβληματισμό, το 1977, καθιερώθηκε η 18η Μαΐου ως Διεθνής Ημέρα Μουσείων.

Κύριο μέλημα του ICOM είναι η επισήμανση και η αντιμετώπιση των προβλημάτων των μουσείων και των εργαζομένων σε αυτά, καθώς και η ανάπτυξη του κλάδου της μουσειολογίας. <http://network.icom.museum/icom-greece/pliiofories/ti-einai-to-icom/>



ορισμούς (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014). Το 1984 η Ένωση Μουσείων της Βρετανίας ενέκρινε τον ακόλουθο ορισμό: «*Το μουσείο είναι ένας οργανισμός που συλλέγει, τεκμηριώνει, διαφυλάσσει, εκθέτει και ερμηνεύει υλικές μαρτυρίες και σχετικές πληροφορίες για το δημόσιο όφελος*» τον οποίο αναμόρφωσε μετά από 14 χρόνια ως εξής: «*Τα μουσεία επιτρέπουν στους ανθρώπους να εξερευνούν συλλογές για έμπνευση, μάθηση και ψυχαγωγία. Κάνουν προσιτά, αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου τα οποία διαφυλάσσουν για την κοινωνία*» (Οικονόμου, 2003). Σε μια σύντομη σύγκριση των δύο ορισμών της Βρετανίας με του ICOM, παρατηρείται ότι εκείνος του 1984 παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με αυτόν του ICOM, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις συλλογές και λειτουργίες σχετικές με την επιμέλειά τους, αναφέροντας γενικά ότι αποσκοπεί στο δημόσιο όφελος. Στον αναδιαμορφωμένο ορισμό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτή η σημασία του ενεργητικού ρόλου του ανθρώπου, αλλά και η ανάγκη πρόσβασης στα μουσεία από το ευρύ κοινό (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014). Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων ορίζει το μουσείο ως «*Ένας οργανωμένος και μη κερδοσκοπικός οργανισμός με στόχο κατ' ουσία εκπαιδευτικό ή αισθητικό, με επαγγελματικό προσωπικό που κατέχει και χρησιμοποιεί απτά αντικείμενα, τα οποία επιμελείται και εκθέτει στο κοινό με κάποιο τακτό πρόγραμμα*» (American Association of Museums, 1973). Το κοινό στοιχείο που παρατηρείται με τον ορισμό του ICOM, αποτελεί η έμφαση στον μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Τονίζει ωστόσο τον επαγγελματικό και οργανωμένο χαρακτήρα των μουσείων με το απαιτούμενο ειδικό προσωπικό και ένα τακτό πρόγραμμα. Ο αμερικανικός ορισμός αντιτάσσεται στην άποψη πολλών εργαζομένων σε μουσεία, ότι τα μουσεία υπάρχουν για αισθητική απόλαυση και ανάπτυξη φαντασίας και προβάλλει τον αισθητικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα του μουσείου και την απόκτηση γνώσεων κατά την επίσκεψη (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

Ωστόσο, υπήρξε και μια καλλιτεχνική ομάδα, οι λεγόμενοι φουτουριστές<sup>2</sup>, η οποία αρνιόταν να συνδέσει το μουσείο με οποιαδήποτε θετική επίδραση. Χαρακτηριστικά ο Φίλιππο Τομάζο Μαρινέτι<sup>3</sup>, ο δημιουργός του περίφημου ιδρυτικού μανιφέστου του Φουτουρισμού, αποκάλυψε το 1909 τα μουσεία ως: «*Μουσεία, νεκροταφεία! Πραγματικά ταυτόσημα στη φαύλη μείζη χωρίς διακρίσεις τόσων πολλών αντικειμένων άγνωστων μεταξύ τους. Δημόσια κοιμητήρια, όπου κανείς βυθίζεται μονίμως σε ύπνο δίπλα σε μισητά και άγνωστα όντα. Αμοιβαία αγριότητα ζωγράφων και γλυπτών που δολοφονούν ο ένας τον άλλον με χτυπήματα φόρμας και χρώματος στο ίδιο μουσείο*». Μέσα από αυτόν τον ορισμό παρατίθεται το μουσείο ως σύμβολο της συντήρησης της παράδοσης καθώς και ως χώρος φιλόξενης αποκλειστικά, των καλλιτεχνημάτων (Ζαχάρη, κ.ά., 2016). Ενώ οι φουτουριστές, ονειρεύονται μία νέα εποχή αποδεσμευμένοι από το παρελθόν και οραματίζονται μια νέα δυναμική εποχή, αποκομμένη από τους δεσμούς του παρελθόντος, υποστηρίζοντας την κίνηση, την αλλαγή και γι' αυτό ο παραδοσιακός και συντηρητικός χαρακτήρας του μουσείου εναντιωνόταν στο όραμά τους (Οικονόμου, 2003).

---

<sup>2</sup> Ο Φουτουρισμός υπήρξε το πιο στομφώδες και μεγαλεπήβολο κίνημα του 20ού αιώνα (1909-1914) λίγο μετά τον κυβισμό (1908) και προπομπός της αφαιρετικής τέχνης. Αναπτύχθηκε σχεδόν σε όλες τις μορφές της τέχνης, ζωγραφική, γλυπτική, ποίηση, μουσική, θέατρο ακόμα και στη γαστρονομία. Η ονομασία «φουτουρισμός» προέρχεται από την ιταλική λέξη futurismo, που μεταφράζεται ως «μελλοντισμός». Στο μανιφέστο αναφέρεται: «*Θέλουμε να καταστρέψουμε τα μουσεία, τις βιβλιοθήκες, τις ακαδημίες κάθε είδους, και να πολεμήσουμε εναντίον της ηθικολογίας, του φεμινισμού και εναντίον κάθε ευκαιριακής κι ωφελμιστικής ταπεινότητας*».

<https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/LIT1853/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%99%CE%A7%CE%A4%CE%91%20%CE%A8%CE%97%CE%A6%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%91%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%91/%CE%95%CE%9D%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%202.%20%CE%A6%CE%9F%CE%A5%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3.pdf>

<sup>3</sup>Filippo Tommaso Emilio Marinetti (1876-1944): Ιταλός ποιητής και συγγραφέας. Ήταν ένας από τους κύριους ιδρυτές του κινήματος του φουτουρισμού στις αρχές του 20ού αιώνα.

Ανεξάρτητα από τους ορισμούς που έχουν δοθεί στην έννοια «μουσείο», το βασικό προνόμιο αποτελεί το ότι είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος προσφέρει απτή και άμεση γνώση, μέσω των αισθήσεων. Οι Scott & Soren (2009) αναφέρουν τη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Institute of Museum and Library Services in the United States το 2009, κατά την οποία τονίσθηκε ότι η πλειοψηφία των μουσείων αντλεί το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησής τους από το δημόσιο ταμείο του κάθε κράτους και όχι επιβαρύνοντας οικονομικά τους επισκέπτες τους (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

### **1.1 Το Μουσείο στο χώρο και στο χρόνο: Ιστορική αναδρομή**

Η λέξη «Μουσείο», προέρχεται από την αρχαιοελληνική λέξη «Μουσεῖον», το οποίο αποτελούσε έναν χώρο λατρείας και διαμονής των Μουσών, των εννέα θεοτήτων που εκπροσωπούσαν την επική ποίηση, τη μουσική, την ιστορία, τη λυρική ποίηση, τη τραγωδία, το χορό, τη κωμωδία, την αστρονομία και τους ύμνους. Η σύνδεση των Μουσών με την καλλιέργεια των τεχνών και των γραμμάτων οδήγησε στην εξέλιξη της λέξης «μουσείο» σε έναν χώρο καλλιέργειας των γραμμάτων, των τεχνών κι έπειτα στο χώρο της φιλοσοφικής σχολής και της βιβλιοθήκης (Τζιαφέρη, 2005). Τον 2<sup>ο</sup> αιώνα μ.Χ. ο περιηγητής Πausανίας καταγράφει τα θέματα των πινάκων, τα οποία επισκέφτηκε στη βόρεια πτέρυγα των Προπυλαίων της αθηναϊκής Ακρόπολης, η οποία στέγαζε τον 5<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ. μία Πινακοθήκη (Αλκηστις, 1995).

Τον 3<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ. ο Πτολεμαίος Α' Λαγός ή Σωτήρ ίδρυσε το μουσείο της Αλεξάνδρειας, όπου οι συλλογές του αποτελούνταν από αγάλματα, ιατρικά και αστρονομικά εργαλεία, καθώς και βοτανικό και ζωολογικό πάρκο, (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014). Ο σκοπός του μουσείου ήταν η εκπαίδευση, εφόσον περιελάμβανε χώρους μελέτης και έρευνας για τους διανοούμενους εκείνης της εποχής (φιλολόγους, φιλοσόφους, μαθηματικούς, γεωγράφους), ώστε να καταστήσουν την Αλεξάνδρεια των Πτολεμαίων σε μεγάλο πνευματικό κέντρο, (Ζαχάρη, 2016). Στο χώρο του μουσείου, λειτουργούσε βιβλιοθήκη, αστεροσκοπείο και αμφιθέατρο, ενώ οι συλλογές του αποτελούνταν από αγάλματα, ιατρικά και αστρονομικά εργαλεία (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2006).

Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο η λέξη μουσείο μετατρέπεται στο λατινικό museum. Τα αντικείμενα και τα διάφορα έργα τέχνης, αποτελούσαν συλλογές ιδιωτών και φυλάσσονταν σε ναούς και λάφυρα πολέμου διακοσμούσαν τις επαύλεις πλουσίων πατρικίων και στρατηγών, (Ζαχάρη, 2016). Στην εποχή του Μεσαίωνα, αντικείμενα αξίας κι έργα τέχνης συσσωρεύονται σε χώρους των εκκλησιών και στα μοναστήρια θρησκευτικά ιδρύματα, ενώ άλλα εκτίθενται στους δρόμους (Καλλούρη-Αντωνοπούλου & Κάσσαρης, 1988).

Στην Αναγέννηση, η έκθεση πολύτιμων αντικειμένων πλησιάζει περισσότερο τις απαρχές του σύγχρονου μουσείου, όπου γίνεται χώρος συγκέντρωσης έργων τέχνης, τα οποία στη συνέχεια εκτίθενται στο κοινό, το οποίο αποτελούσαν μόνο ευγενείς, βασιλείς, ισχυροί της εκκλησίας (Ζαχάρη, 2016). Η Φλωρεντία, με το Παλάτι των Μεδίκων φιλοξενεί τον όρο Μουσείο τον 15ο αιώνα και μπορεί να θεωρηθεί ο τρίτος σημαντικός σταθμός της ιστορικής εξέλιξης του μουσείου. Το Παλάτι των Μεδίκων ιδρύθηκε από εύπορο έμπορο και τραπεζίτη. Το 1540 εκπονείται η πρώτη οργανωμένη έκθεση έργων τέχνης, όπου παρουσιάζεται έντονο ενδιαφέρον από το κοινό (Καλούρη, 1988). Τους δύο επόμενους αιώνες στην Ευρώπη αναπτύσσονται «προθήκες» αξιοπερίεργων αντικειμένων της τέχνης και της φύσης, τα γνωστά *cabinets of curiosities* (Οικονόμου, 2003), τα οποία ήταν αντικείμενα από όλο τον κόσμο όπως ταριχευμένα ζώα, αποξηραμένα φυτά, νομίσματα, μουσικά όργανα, μέταλλα, εικόνες, γλυπτά καθώς κι εξωτικά αντικείμενα από μακρινές χώρες όπως η Αφρική και η Ασία. Αυτές οι συλλογές αντικειμένων, κατελάμβαναν μεγάλους χώρους – αίθουσες (με τα

καλλιτεχνικά αυτά εκθέματα), τις οποίες ίδρυσαν ηγεμόνες και πλούσιοι ιδιώτες, και συχνά χρησιμοποιούνταν ως σάλες για κρατικές τελετουργίες, με σκοπό να εντυπωσιάσουν τόσο τους ξένους επισκέπτες όσο και τους ευγενείς. Αυτά τα εκθέματα αποτελούσαν μία αντανάκλαση της εικόνας του κοινωνικού και φυσικού κόσμου (Οικονόμου, 2003), είχαν ιδιωτικό χαρακτήρα και το κοινό που φιλοξενούσαν ήταν περιορισμένο, αφού αποτελούνταν κυρίως από ευγενείς ή ξένους ταξιδιώτες (Falk & Dierking, 1992).

Τον 18ο αιώνα λοιπόν ξεκινάει η ίδρυση των πρώτων, ανοιχτών μουσείων στο κοινό (Ζαχάρη, 2016). Η ιδιωτική συλλογή μετατρέπεται σε δημόσιο μουσείο. Ο Διαφωτισμός προσδίδει στο μουσείο επιστημονικό χαρακτήρα και βοηθάει στη μελέτη φυσικών φαινομένων. Ο χώρος του επιτρέπει την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων, όπως το πείραμα και η παρατήρηση, τα οποία συμβάλλουν και οδηγούν στην ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης. Η σημασία του όρου «μουσείο» φαίνεται να «εκδημοκρατίζεται», αφού οι ιδιωτικές συλλογές μετατρέπονται σε δημόσιο μουσείο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μετατροπή του Λούβρου από παλάτι σε «Μουσείο της Γαλλικής Δημοκρατίας» (Τζιαφέρη, 2005). Επίσης, μεγάλες συλλογές όπως η συλλογή Uffizi της Φλωρεντίας, δωρίθηκαν στο κράτος της Ιταλίας, ενώ βασιλικές κατοικίες όπως το Schloss Belvedere της Αυστρίας μετατράπηκαν σε αίθουσες τέχνης (Ζαχάρη, 2016).

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ο θεσμός του μουσείου έχει καθιερωθεί. Προβάλλεται ως ένας χώρος διαμόρφωσης της εθνικής συνείδησης των πολιτών καθώς και ως χώρος διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς της κάθε χώρας. Στα πλαίσια του κινήματος του Νεοκλασικισμού και της αναβίωσης της αρχαιοελληνικής Τέχνης, τα μουσεία στη Γερμανία και τη Γαλλία κατασκευάζονται σύμφωνα με την αρχαιοελληνική αρχιτεκτονική με σκοπό να προκαλέσουν το θαυμασμό (Ζαχάρη, 2016).

Η πορεία του μουσείου ανά τους αιώνες αποδεικνύει πως το μουσείο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε κυρίως στα ευρωπαϊκά κράτη. Το πρώτο κρατικό μουσείο που δημιουργήθηκε για το ευρύ κοινό ήταν το Βρετανικό μουσείο του Λονδίνου, (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014). Στη Γαλλία, ύστερα από την γαλλική επανάσταση, δημιουργήθηκε το Γαλλικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το οποίο εμπεριείχε γλυπτική και ζωγραφική. Ακολούθησε το Γαλλικό Μουσείο με έργα τέχνης από γαλλικές εκκλησίες και μοναστήρια. Τέλος, δημιουργήθηκε το μουσείο του Λούβρου με τις βασιλικές συλλογές. Η Γλυπτοθήκη του Μονάχου αποτελεί το πρώτο κρατικό μουσείο της Γερμανίας, ενώ αμέσως μετά ιδρύεται το Παλαιό Μουσείο του Σίνκελ, στο Βερολίνο (Βελισσαροπούλου, κ.ο., 1985).

Κατά τον 20ο αιώνα δημιουργούνται πολυάριθμα μουσεία σε ολόκληρη την Ευρώπη και την Αμερική, ενώ διαμορφώνονται νέες κατηγορίες μουσείων όπως τα μουσεία Επιστημών και Τεχνολογίας, Σύγχρονης Τέχνης (Ζαχάρη, 2016).

## ***1.2 Τα Μουσεία στην Ελλάδα***

Στην Ελλάδα τα πρώτα μουσεία δημιουργούνται μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Το 1829 ιδρύεται το Εθνικό Μουσείο της Αίγινας από τον Ιωάννη Καποδίστρια, που αποτέλεσε το πρώτο μουσείο της χώρας, και στεγάστηκε στο κτίριο του Οικοτροφείου της Αίγινας, (Ζαχάρη, 2016). Έπεται η δημιουργία του μουσείου της Ακρόπολης (1864-1874), το οποίο είναι το πρώτο μουσείο της Αθήνας. Ακολουθούν το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (1886), το Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας (1875) και η Εθνική Πινακοθήκη (1900).

Στην Ελλάδα του 19ου - αρχές του 20ου αιώνα, τα μουσεία αποτελούν κτήμα όλων των κοινωνικών στρωμάτων καθώς τα πρώτα μουσεία αντιμετωπίζονταν ως δημόσια ιδρύματα. Εν αντιθέσει με τα περισσότερα ευρωπαϊκά μουσεία, όπου η «ιδιωτικότητα» του χώρου αποβλήθηκε σταδιακά, τα ελληνικά μουσεία απευθύνονταν στο ευρύ κοινό, πράγμα το

οποίο δεν κατάφερε να ευδοκιμήσει λόγω οικονομικών δυσκολιών, ελλιπούς υλικής υποδομής και προσωπικού. Με αυτόν τον τρόπο ευνοήθηκε η εμμονή στο αντικείμενο (Ζαχάρη, 2016).

Παρόλα αυτά το μουσείο σήμερα αποτελεί πλέον έναν από τους κατ' εξοχήν χώρους της δια βίου εκπαίδευσης. Παρατηρούνται ορισμένες ομοιότητες στο μουσείο του τότε και στο σύγχρονο μουσείο, αφού και οι δύο περιπτώσεις συνδυάζουν την αισθητική απόλαυση των εκθεμάτων καθώς και την έρευνά τους, αποσκοπώντας στην εκπαίδευση και την ψυχαγωγία μέσα από τις πολυποικίλες πνευματικές εκδηλώσεις και τη σύζευξη των διάφορων μορφών τέχνης (Ζαχάρη, 2016).

Στην Ελλάδα τα πρώτα μουσεία δημιουργούνται μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους και συνδέονται άμεσα με την ανάγκη συγκρότησης εθνικής ταυτότητας. Το ορφανοτροφείο της Αίγινας αποτέλεσε και το πρώτο μουσείο της Ελλάδας, το 1829. Όταν πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους έγινε η Αθήνα, ιδρύθηκε το Κεντρικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Κρόντιρα, 1985).

Ο 20<sup>ος</sup> αιώνας αποτελεί το γεφύρωμα ανάμεσα στο κοινό και το μουσείο. Τόσο ο εσωτερικός, όσο και ο εξωτερικός χώρος, δομούνται με σκοπό την προσέλευση του ευρύτερου κοινού. Επίσης, τα εκθέματα προσδιορίζονται χρονολογικά και τοπικά, με απώτερο σκοπό την γνωστική πληροφόρηση του απλού κοινού. Προέκυψε λοιπόν, η ανάγκη για μία αλλαγή. Η αλλαγή είχε ως στόχο το μουσείο να χαρακτηρίζεται από λειτουργικότητα και «ελαστικότητα» στο χώρο του, σε αντίθεση με την αυστηρή οργάνωση της νεοκλασικής εποχής. Η ευχάριστη και δελεαστική ατμόσφαιρα και το ποικιλόμορφο υλικό που δομεί τους χώρους του μουσείου, θα οδηγήσουν σε νέα κίνητρα για προβληματισμό και δράση, θα προσελκύσουν το κοινό να αντλήσει πληροφορίες και συγκεκριμένα στοιχεία, να μελετήσει εξελίξεις και εφαρμογές και να ανακαλύψει νέες ιδέες, αξίες, αντιλήψεις και ενδιαφέροντα (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

### **1.3 Μουσειολογία: Η επιστήμη μελέτης των μουσείων**

Η επιστήμη που μελετά τα μουσεία και ασχολείται με τα ζητήματα της λειτουργίας τους, ονομάζεται μουσειολογία. Αντικείμενο έρευνας αποτελεί η μελέτη της ιστορίας και το υπόβαθρο των μουσείων, το ρόλο τους στην κοινωνία και συστήματα για την έρευνα, τη συντήρηση, την εκπαίδευση και την οργάνωση της αλληλεπίδρασης με το φυσικό περιβάλλον, και τον διαχωρισμό των ειδών των μουσείων. Συνοψίζοντας, η μουσειολογία αποτελεί τομέα της γνώσης που ασχολείται με την μελέτη των στόχων και την οργάνωση των μουσείων (Δαμαλά, 2011). Ο ορισμός της μουσειολογίας έχει αρχίσει να γίνεται όλο και πιο γνωστός στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια και συχνά υπάρχει ασάφεια σχετικά με το αντικείμενο που μελετά. Σύμφωνα με την Διεθνή Επιτροπή για τη Μουσειολογία του ICOM, ο ορισμός της μουσειολογίας αναφέρεται και στο θεωρητικό και στο πρακτικό επίπεδο, αφού: «Μουσειολογία είναι η επιστήμη που εξετάζει σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο ζητήματα προστασίας, ερμηνείας και επικοινωνίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται και πραγματοποιείται η σχέση ανθρώπων και αντικειμένων» (Οικονόμου, 2003).

Η σημασία του μουσείου έγκειται στο ρόλο του μουσείου ο οποίος έχει διπλή κυρίως σημασία. Η κοινωνική- πολιτισμική προσφορά του και η οικονομική του σημασία (Ζαχάρη, 2016).

Με την έννοια της πολιτισμικής προσφοράς τους, τα μουσεία μέσω της συλλογής, της διατήρησης και της συντήρησης των συλλογών τους φέρνουν κοντά το σημερινό κοινό με το

παρελθόν του. Επιπλέον τα μουσεία μπορούν να προσφέρουν υποστήριξη σε εκπαιδευτικούς οργανισμούς με την σωστή συνεργασία του μουσείου με το σχολείο (που θα συναντήσουμε στην συνέχεια). Η συνεργασία τους είναι μια σχέση αμφίδρομη και η προσφορά του στους μικρούς επισκέπτες είναι μεγάλη, την οποία και θα την αναλύσουμε παρακάτω. Επίσης εξυπηρετούν το κοινό, φέρνοντάς το πιο κοντά στο θεσμό του μουσείου μέσα από τις διοργανώσεις πολιτισμικών εκδηλώσεων (Ζαχάρη, 2016).

Σχετικά με τη σημασία της οικονομικής προσφοράς σύμφωνα με τους Timothy Ambrose και Crispin Paine (2006), τα μουσεία μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, με τον τουρισμό. Τα μουσεία προσελκύουν τους ξένους τουρίστες, οι οποίοι κατά συνέπεια για την επίσκεψή τους σε κάποιο μουσείο ξοδεύουν χρήματα σε χώρους όπως γκαράζ, μαγαζιά (είτε του ίδιου του μουσείου, είτε σε γειτονικά), ξενοδοχεία και τα λοιπά. Επιπλέον τα μουσεία συνεργάζονται με άλλους φορείς και οργανισμούς για τη διεξαγωγή κάποιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, με αποτέλεσμα την συχνή οικονομική ενίσχυση. Τέλος μια εξίσου σημαντική είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στο χώρο του μουσείου (Ζαχάρη, 2016).

Σύμφωνα με την προσέγγιση της “Νέας Μουσειολογίας”, του ρεύματος που αποκρυσταλλώνει τα συμπεράσματα ενός προβληματισμού που διατυπώθηκε την τελευταία εικοσαετία, τα μουσεία γίνονται αντιληπτά ως χώροι αλληλένδετοι με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υπάρχουν και λειτουργούν. Εξ ορισμού λοιπόν, καλούνται να δώσουν νόημα στους πολιτισμούς που εκπροσωπούν, ν` αποκτήσουν μεγαλύτερη σημασία για την κοινότητα και τα μέλη της και να συμμετάσχουν στη διαδικασία διαμόρφωσης συλλογικής και ατομικής ταυτότητας. Είναι εμφανές ότι μέσα από τη νέα αυτή οπτική, το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από τα αντικείμενα στους ανθρώπους, είτε ως τους δημιουργούς των μουσείων είτε ως της παραμέτρου που δίνει νόημα στα μουσεία. Αυτή η προσωποκεντρική αντίληψη, συνεπάγεται ότι τα μουσεία δεν είναι στατικά στο χρόνο αλλά συνεχώς δημιουργούνται και αναδημιουργούνται. Το μουσείο λοιπόν ως δυναμική και ιστορική έκφραση της ανθρώπινης προσπάθειας, σε όλες τις σύνθετες μορφές της, να κατανοήσει και να παρουσιάσει τον υλικό πολιτισμό και τις επιδράσεις του σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο (Γιαννούλια, 2001).

## Κεφάλαιο 2<sup>ο</sup>: Το Μουσείο

### 2.1. Ο Ρόλος του Μουσείου

Ο προαναφερόμενος ορισμός του ICOM τονίζει τον μακρόχρονο και σταθερό χαρακτήρα των μουσείων με κύριο σκοπό τη διαφύλαξη των συλλογών για το μέλλον και τις επόμενες γενιές. Ο κοινωνικός ρόλος και ο δημόσιος προορισμός τους, τα απενεργοποιεί από κάθε κερδοσκοπικό χαρακτήρα ή διανομή οικονομικού κέρδους σε μετόχους. Οφείλει να τονιστεί ότι τα μουσεία δεν λειτουργούν με κύριο σκοπό το κέρδος (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

Η λειτουργία των μουσείων χαρακτηρίζεται ως «διπλή». Από τη μία πλευρά συναντάται η παραδοσιακή έννοια του χώρου, ο τόπος για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, στον οποίο ταυτόχρονα παρατηρείται η συντήρηση των αντικειμένων και η έρευνα (Knutson & Crowley, 2012). Ενώ από την άλλη πλευρά συναντάται ο χώρος στον οποίο το κοινό έρχεται σε επαφή με την τέχνη και την επιστήμη πριν ακόμα την διδαχτεί στο σχολείο, αποκτά τοπική συνείδηση και ωθείται στη δημιουργία (Kim & Crowley, 2010).

Συγκεκριμένα οι σκοποί λειτουργίας του μουσείου είναι:

- Û Η έκθεση και η διατήρηση των αντικειμένων, που αποτελούν και την καρδιά όλων των εργασιών του. Η έκθεση αποτελεί τη γλώσσα του μουσείου.
- Û Η προσφορά μιας σφαιρικής γνώσης στον επισκέπτη ανεξάρτητα από το βαθμό μόρφωσής του.
- Û Κατάκτηση πολιτιστικής συνείδησης, ώστε ο επισκέπτης να οδηγηθεί στην συνειδητοποίηση της συμμετοχής του στη δημιουργία του πολιτισμού, στο σεβασμό της εθνικής υπόστασης και στη προστασία του φυσικού και πολιτιστικού του περιβάλλοντος.
- Û Ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας. Η οργάνωση του χώρου να προσφέρει στον επισκέπτη πληροφορίες σχετικά με τη θεματική περιοχή και να δέχεται ερεθίσματα που θα του προκαλέσουν την επιθυμία να ξαναεπισκεφθεί το μουσείο, αλλά και την επιθυμία να ανακαλύψει νέους τρόπους για να διευρύνει αυτή τη γνωριμία.
- Û Η ελκυστική παρουσίαση των εκθεμάτων και η συνοδεία από τις συμπληρωματικές πληροφορίες, με σκοπό την απόκτηση γνώσεων, αλλά και την επίτευξη μιας ευχάριστης και διασκεδαστικής επίσκεψης στο μουσείο.
- Û Πνευματική και ψυχική ανανέωση, καθώς και απόρροια βιωμάτων και εμπειριών με στόχο την αισθητική καλλιέργεια.
- Û Εμπλουτισμός της δράσης κάθε εκπαιδευτικού θεσμού.
- Û Η προσέγγιση, η κατανόηση και η ερμηνεία των παραγόντων που χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική και την τέχνη.
- Û Η δημιουργία αυτόβουλης κριτικής άποψης.
- Û Η προσφορά ελευθερίας λόγου και δράσης, άμιλλας και τόλμης για νέους πειραματισμούς, μέσα από την παρατήρηση των εκθεμάτων.
- Û Καλλιέργεια φαντασίας και ευαισθησίας.
- Û Προετοιμασία της νεολαίας ώστε να μην θεωρεί ότι ζει σε έναν ξένο κόσμο.
- Û Η λειτουργία ως χώρου συνάντησης και αποκαλύψεων

(Αλκηστis, 1995, Οικονόμου, 2003, Εκπαιδευτικό Συμπόσιο, 2004).

Ο ρόλος του μουσείου δεν είναι να αξιολογεί, αλλά να εξηγεί. Αλλά όπως υποστηρίζει ο Oscar Wilde: «Τα πράγματα που αξίζει πραγματικά να μάθουμε, δεν μπορούν να διδαχθούν ή να εξηγηθούν, αλλά μπορούν να κατακτηθούν μέσω της βιωματικής εμπειρίας» (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

Συμπερασματικά, η σημασία του μουσείου αποτελείται από διαφορετικές πτυχές, καλύπτοντας ένα ευρύ παιδαγωγικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό φάσμα. Όλες οι σημασίες συνδέονται μεταξύ τους, επιδρώντας στο κοινωνικό σύνολο για την έμμεση εξέλιξή του. Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), προκειμένου να τονίσει τη σπουδαιότητα του ρόλου των μουσείων, έθεσε από το 1977 την 18η Μαΐου ως την παγκόσμια ημέρα εορτασμού των μουσείων. Στις 18 Μαΐου κάθε χρόνο η είσοδος στα μουσεία της Ελλάδας είναι ελεύθερη (Ζαχάρη, 2016).

## **2.2 Ο Χώρος του Μουσείου**

Ο βασικός στόχος της λειτουργίας του μουσείου, είναι η διάθεση και η συντήρηση των έργων τέχνης με απώτερους σκοπούς τη γνωριμία με το ευρύ κοινό, την αισθητική καλλιέργεια και τη διάθεση έμπνευσης καινούργιων δημιουργιών. Η έκθεση των συλλογών συνιστά το κύριο εκπαιδευτικό όργανο του μουσείου, διότι βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν το ταξίδι από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση (Hicks, 2005).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στη συλλογή ιστορικών αντικειμένων και στον τρόπο οργάνωσής τους, όπως επίσης και στον δημιουργικό και εκπαιδευτικό τρόπο παρουσίασής τους και σύνθεσης του υλικού. Σύγχρονες αντιλήψεις συγκλίνουν στην άποψη ότι η δημιουργία εκθεματικών συνόλων με νοηματική συνοχή, σύνδεση και με ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσίαση των σωστών συσχετισμών μεταξύ των αντικειμένων, είναι απαραίτητα διότι έτσι αποφεύγονται συγχύσεις (Αντζουλάτου & Ρετσίλα, 1986). Ανάλογα με το είδος των εκθεματικών συνόλων, δημιουργούνται και οι αντίστοιχες κατηγορίες μουσείων, οι οποίες διαμορφώνουν και την ανάλογη θεματική διακόσμηση του χώρου (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

Οι κατηγορίες των μουσείων είναι οι ακόλουθες (Δάλλκος, 2000):

Ιστορικά Μουσεία

Αρχαιολογικά Μουσεία

Πολεμικά Μουσεία

Μουσεία Γεωλογίας

Εθνογραφικά Μουσεία

Τεχνολογικά – Βιομηχανικά Μουσεία

Μουσεία Φυσικών Επιστημών

Μουσεία Φυσικής Ιστορίας

Μουσεία Τέχνης

Γενικά Μουσεία

Η επιλογή των εκθεμάτων, ο υπομνηματισμός, το ποσοστό πληροφοριών, η χρήση οπτικοακουστικών βοηθημάτων χωρίς υπερβολές και καταχρήσεις, αποτελούν μερικά από τα κρίσιμα εκείνα ζητήματα που καθορίζουν τη σύνθεση του χώρου. Τα πολύτιμα αντικείμενα δεν χρειάζεται να προσελκύουν αποκλειστικά και μόνο με τη «λάμψη» τους το κοινό, αλλά και με τον σύγχρονο τρόπο πληροφόρησης, ο οποίος μπορεί να αποτελέσει και μια μορφή παιχνιδιού. Ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει την έκθεση με διάφορα τεχνικά μέσα, όπως μακέτες, προβολές διαφανειών, ταινίες, φωτογραφικά και γραφιστικά πανό, έντυπα, σημειώσεις, καταλόγους και επεξηγηματικές κάρτες (Βελισσαροπούλου, κ.ο., 1985).

Οι μεταβλητές που επηρεάζουν τον τρόπο σύνθεσης και παρουσίασης των εκθεμάτων συσχετίζονται με το ίδιο το κοινό. «Η ηλικία, το φύλο, η γνώση και η νοημοσύνη, η κοινωνική και οικονομική ένταξη, τα κίνητρα και τα ενδιαφέροντα» (Αντζουλάτου & Ρετσίλα, 1986) αποτελούν ορισμένες από αυτές τις μεταβλητές. Επιπλέον, ο σχεδιασμός του χώρου επηρεάζεται και από την συμμετοχή της οικογένειας, και από την βιωματική μάθηση των παιδιών (Kim & Crowley, 2010).

Οι εξελίξεις στην τεχνολογία και στην επιστήμη μπορούν να επιφέρουν αλλαγές και στους χώρους των μουσείων. Ο επισκέπτης εμπλουτίζει τις γνώσεις του με τη συνοδεία σύγχρονων τρόπων παρουσίασης ήχου, φωτός και εικόνας. Στις προγραμματισμένες εκθέσεις η σκηνική παρουσίαση που επικρατεί έχει έντονο το στοιχείο της τεχνολογίας. Ηλεκτρονικοί υπολογιστές προσφέρουν τη δυνατότητα υπέρμετρης πληροφόρησης, αλλά και ρομπότ αναλαμβάνουν να μυήσουν τους επισκέπτες στον κόσμο των εκθεμάτων (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).

Τα μουσεία αποτελούν φυσικά περιβάλλοντα μάθησης (Alexander, 2011), στα οποία τα εκθέματα δεν μπορούν να «μιλήσουν» από μόνα τους, ωστόσο με την κατάλληλη «θέα», μπορούν να αποκτήσουν νέα αυθεντικότητα και να «διηγηθούν την ιστορία τους» με εκφραστικό τρόπο (Βαραγγούλη & Ντάση, 2014).



## Κεφάλαιο 3<sup>ο</sup>: Ο Αρχαιολογικός χώρος

Οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν στην πλειοψηφία τους μνημεία, χώρους δηλαδή που φέρουν μνήμη. Αν και ο όρος μνημείο έχει φορτιστεί με τη διάσταση του επιβλητικού και εντυπωσιακού, δεν είναι απαραίτητο να ισχύει αυτό, καθώς μνημεία αποτελούν και τα πιο «ταπεινά» τεκμήρια του παρελθόντος (Κάτου, 2006). Αρχαιολογικοί θεωρούνται οι χώροι στους οποίους υπάρχουν τεκμήρια παλαιότερων εποχών όπως κτίρια, δρόμοι, εργαστήρια, ιερά, τείχη κ.ά. Σύμφωνα με την Χάρτα της Βενετίας (1964) και την Σύμβαση της Γρανάδας (1992) μνημείο είναι κάθε ακίνητο που έχει αρχαιολογικό, ιστορικό, αισθητικό, επιστημονικό, κοινωνικό ή τεχνικό ενδιαφέρον. Η πλειοψηφία των πόλεων της Ανατολικής Μεσογείου έχουν μια μακράιωνη ιστορία, που συχνά ξεπερνά τα 5000 έτη. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και πολλές ελληνικές πόλεις, όπως και η Αθήνα. Η μακράιωνη ιστορία όλων αυτών των πόλεων και οι προηγούμενες περίοδοι κατοίκησης, έχουν αφήσει πολλά τεκμήρια στο έδαφος και το υπέδαφός τους. Τα τεκμήρια αυτά «αξιοποιημένα» ή μη αποτελούν τους αρχαιολογικούς χώρους των πόλεων αυτών. Σύμφωνα με την Πετρίδου (2005) μπορούμε να ορίσουμε τους αρχαιολογικούς χώρους ως δομικά στοιχεία των σύγχρονων πόλεων που προέρχονται από παλαιότερες εποχές και φέρουν ιστορική, πολιτιστική, αισθητική και συναισθηματική αξία.

Ο αστικός χώρος της Αθήνας χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερα πλούσια στρωματογραφία με τεκμήρια που προέρχονται από πολλές περιόδους κατοίκησης, από την εποχή του χαλκού μέχρι σήμερα (Tomilson, 2005), και είναι διάσπαρτος από μικρούς και μεγαλύτερους αρχαιολογικούς χώρους. Η πλειοψηφία των «αξιοποιημένων» αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας χρονολογούνται στην κλασική περίοδο, γεγονός που δεν είναι τυχαίο αλλά οφείλεται σε συνειδητές επιλογές τού τι θεωρείται σημαντικό και τι όχι. Οι χώροι αυτοί αποτελούσαν στην πλειοψηφία τους δημόσιους χώρους της κλασικής αρχαιότητας: ναούς, ιερά, θέατρα, αγορές, νεκροταφεία, δρόμους, στοές και σπανιότερα ιδιωτικούς, όπως κατοικίες ή εργαστήρια (Κάτου, 2006).

Τα στοιχεία για το πώς ήταν στην αρχαιότητα οι τοποθεσίες που σήμερα αποτελούν τους αρχαιολογικούς χώρους είναι ελάχιστα και δεν μπορούν παρά να δώσουν μια αποσπασματική εικόνα τους. Είναι όμως γνωστή η σημασία που είχαν για την αρχαία ελληνική πόλη οι δημόσιοι χώροι, οι τόποι δηλαδή στους οποίους συναθροίζονταν οι πολίτες για να ασκήσουν δημόσιες λειτουργίες όπως η πολιτική, το εμπόριο, η νομοθεσία, η θρησκεία αλλά και η διασκέδαση (Tomilson, 2005). Παράλληλα έχει διαπιστωθεί και η σημασία που έδιναν στην χωροθέτηση αυτών των σημαντικών τόπων. Έτσι συνήθως τα σπουδαία κτίρια και ιδιαίτερα οι ναοί και τα ιερά, τοποθετούνταν σε τοπία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνήθως είχαν και συμβολικές και θρησκευτικές προεκτάσεις (τοπία δίπλα σε ποτάμια, σε τρεχούμενα νερά, σε πηγές, σε δάση και σε συγκεκριμένα είδη φυτεύσεων κ.ά.), ενώ σημαντική εθεωρείτο και η ύπαρξη στον περιβάλλοντα χώρο δέντρων και φυτών που ταυτίζονταν με συγκεκριμένες θεότητες (Μποφίλιας, 2003).

### 3.1 Αρχαιολογικοί χώροι και σύγχρονη πόλη – Η περίπτωση της Αθήνας

Οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι αρχαιολογικοί χώροι στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον ποικίλουν και εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις επικρατούσες αντιλήψεις κάθε περιόδου, από την αξία που δίνεται σε κάθε αρχαιολογικό τόπο ή μνημείο, αλλά και από το πολιτισμικό υπόβαθρο κάθε μελετητή δηλαδή από τα βιώματα, τις προθέσεις και τους στόχους του. Έτσι στο παρελθόν, αλλά συχνά και σήμερα μιλάμε για «προστασία», «διατήρηση», «μνημειακή αντιμετώπιση» ή «συντήρηση» ενώ οι πιο πρόσφατες προσεγγίσεις μιλούν για «ένταξη», «αξιοποίηση», «εμπορευματοποίηση», «λειτουργική αξιοποίηση» ή

«ολοκληρωμένη διατήρηση» των αρχαιολογικών χώρων (Ορφανουδάκης, 1992 / Πετρίδου, 2005).

Στα πλαίσια της «ολοκληρωμένης διατήρησης» των αρχαιοτήτων εφαρμόστηκε κατά την τελευταία κυρίως δεκαετία η δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων (Σύκκα, 2006). Τα αρχαιολογικά πάρκα καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις της πόλης, συχνά εκτείνονται παράλληλα με τον σύγχρονο ιστό και στόχο έχουν την προσέλκυση τουριστικών και οικονομικών δραστηριοτήτων σε αυτή και την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της, στο πλαίσιο του παγκοσμιοποιημένου ανταγωνισμού των πόλεων (Βαΐου, κ.ά. 2004 / Παγώνης, 2004). Τα παραδείγματα από την σύγχρονη πραγματικότητα είναι πολλά και ένα από τα πιο γνωστά είναι το έργο της «Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας», αλλά και τα έργα για την ανάδειξη των ρωμαϊκών μνημείων και την ιστορικότητα της πόλης στην Mérida της Ισπανίας (Κάτου, 2006).

Η δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων συνδυάζεται συνήθως με την δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων και εγκαταστάσεων αναψυχής, ώστε να αποτελέσουν ένα ολοκληρωμένο πόλο προσέλκυσης τουριστών και κατοίκων (Σύκκα, 2006). Η πρακτική αυτή είναι η κυρίαρχη στην τελευταία δεκαετία, δεν σημαίνει όμως ότι δεν υπάρχουν αντιρρήσεις (Κάτου, 2006).

Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων στην Αθήνα ήταν μια προσπάθεια ενταξης των μνημείων στην αστική ζωή της πόλης. Τα έργα έγιναν στο σύνολο ουσιαστικά του Ιστορικού Κέντρου της πόλης, και περιλάμβαναν παρεμβάσεις για την ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων και τη σύνδεσή τους, με στόχο την ανάδειξη του ιστορικού προσώπου της πόλης, αλλά και να αποδείξουν ότι η Αθήνα είναι μια σύγχρονη, ζωντανή πόλη, που ενσωματώνει την ιστορικότητά της στην σημερινή της εξέλιξη (Κάτου, 2006).

Τα κυριότερα έργα που έχουν γίνει προς αυτή την κατεύθυνση είναι τόσο αυτά που έγιναν μέσα στους αρχαιολογικούς χώρους για την ανάδειξη και την προστασία τους, αλλά κυρίως αυτά που έγιναν στους δημόσιους χώρους που τα περιβάλλουν ή σε αυτούς που οδηγούν σε αυτά. Δημιουργήθηκε ο «Μεγάλος Περίπατος» που περιλαμβάνει την πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου, Αποστόλου Παύλου, Αδριανού και Ερμού, δημιουργήθηκαν πλατώματα και άλλοι υπαίθριοι χώροι κατά μήκος της διαδρομής και έγιναν έργα σε πλατείες και άλλους ελεύθερους δημόσιους χώρους όπως στην Ομόνοια, στο Σύνταγμα, στην Κουμουνδούρου και πιο πρόσφατα στην πλατεία Κεραμεικού. Οι παρεμβάσεις αυτές είχαν στόχο να διευκολύνουν την πρόσβαση στα σπουδαιότερα μνημεία της Αθήνας και σε συνδυασμό με την δυνατότητα θέασής τους από τον «Μεγάλο Περίπατο» να τα κάνουν πιο προσιτά στο ευρύ κοινό. Ο στόχος ουσιαστικά ήταν η δημιουργία ενός «Ανοικτού Μουσείου», στο οποίο οι κάτοικοι της πόλης θα μπορούν να πραγματοποιούν έναν περίπατο στην ιστορία, χωρίς να φεύγουν από τον αστικό ιστό (Κάτου, 2006).

Το σύνολο των έργων (με εξαίρεση την πρόσβαση από την Ακρόπολη προς την Αρχαία Αγορά), χαρακτηρίζεται από σχεδιασμό υψηλής ποιότητας και είχε σαν αποτέλεσμα την σημαντική αναβάθμιση της αισθητικής εικόνας της πόλης αλλά και της λειτουργίας της (Κάτου, 2006).

### **3.2 Το ζήτημα της διατήρησης των μνημείων**

Ένα από τα ερωτήματα που έχει να απαντήσει ο σύγχρονος μελετητής είναι το αν οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία πρέπει να διατηρούνται στις σύγχρονες πόλεις ή όχι και στη συνέχεια με ποιο τρόπο θα γίνεται αυτό (Κάτου, 2006). Το θέμα είναι ιδιαίτερα

περίπλοκο και έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές του χώρου. Ο Άρης Κωνσταντινίδης, με αρκετά ριζοσπαστική αλλά και ρεαλιστική προσέγγιση, θεωρεί ότι: «Τα πράγματα είναι φθαρτά και η αντικατάσταση του παλαιού από το νέο είναι μια αναπότρεπτη ανάγκη και νόμος ζωής... Αφού η αρχιτεκτονική πλάθει δοχεία ζωής, θα πρέπει να τα βλέπουμε αυτά όχι σαν μνημεία, αλλά σαν *ἔμψυχα ὄργανα*», δηλαδή σαν πρόσκαιρες κατασκευές που η ζωή τους είναι περιορισμένη σε χρονική διάρκεια, όσο και η ανθρώπινη ζωή πάνω στη γη» (Πετρίδου, 2005). Αντίθετες απόψεις εκφράζουν από την άλλη πλευρά οι αρχαιολόγοι και οι μελετητές της αρχαιότητας, οι οποίοι συνήθως είναι και αυτοί που απαιτούν την αυστηρή διαφύλαξη των μνημείων, συχνά σε βάρος της σύγχρονης ζωής (Κάτου, 2006).

Υπάρχουν και απόψεις οι οποίες εκφράζουν μια πιο ήπια προσέγγιση για την σχέση του παλιού με το νέο, οι οποίες συνήθως είναι και οι επικρατούσες. Όπως τονίζει ο Ζήβας (1991), αναγνωρίζει την ανάγκη διατήρησης των μνημείων στον αστικό ιστό, θεωρεί όμως ότι η πλήρης αποκάλυψη των θραυσμάτων του παρελθόντος είναι αδύνατη, αλλά δεν έχει και κανένα νόημα για μια σύγχρονη πόλη. Κρίνει ότι η παρουσία των μνημείων αποτελεί μια σύγκρουση ανάμεσα στο δυναμικό, μεταβαλλόμενο παρόν των πόλεων και στο στατικό και αμετάβλητο παρελθόν τους (Κάτου, 2006). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θεωρεί επιβεβλημένη την σύνθεση του παρόντος με το παρελθόν και την ένταξη των μνημείων στη σύγχρονη ζωή, ούτως ώστε να ενσωματώνουν την ιστορία στην ζωή της πόλης. Θεωρεί ακόμα ότι είναι ζωτικής σημασίας η επιλογή μεταξύ του να διατηρήσουμε τα μνημεία σαν μουσειακά αντικείμενα / εκθέματα / εμπορεύματα ή σαν ζωντανούς οργανισμούς ενταγμένους στο ρυθμό και τις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Τέλος ο μελετητής υποστηρίζει ότι το ιστορικό αντικείμενο δεν πρέπει να είναι απομονωμένο, απομακρυσμένο ή δυσπρόσιτο, ούτε περιφραγμένο με κάποιο κιγκλίδωμα, αλλά να τοποθετείται σαν ενεργό στοιχείο στο αστικό περιβάλλον, καθώς η ιστορία που αποτυπώνεται στον χώρο μέσω των μνημείων δεν προορίζεται μόνο για μάθηση, αλλά και για βαθύτερη κατανόηση και βίωση (Κάτου, 2006).

Παρόμοιες απόψεις έχουν οι μελετητές της «Μελέτης συνολικής Ανάδειξης αρχαιολογικού χώρου Ολυμπειού», οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο στόχος των έργων πρέπει να είναι «να αισθανθεί η πόλη τη μαγεία και το ήθος που εκπέμπει το αρχαίο τοπίο προς τον σημερινό άνθρωπο. Αν ο αρχαιολογικός χώρος δεν μπορέσει να λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο, η απλή συντήρηση των μνημείων της ιστορίας αποτελεί στόχο σημαντικό, που παραμένει ωστόσο στο περιθώριο της εξέλιξης της σημερινής πόλης»).

Άσχετα όμως από το ποια είναι η θέση που παίρνουμε σχετικά με την διατήρηση των μνημείων στις πόλεις, η ύπαρξή τους είναι εκ των πραγμάτων δεδομένη, ενώ δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε και το γεγονός ότι επιτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο και μπορούν να καλύψουν ποικίλες ανάγκες των κατοίκων και γι' αυτό είναι απαραίτητη η διατήρησή τους. Καταρχήν έχουν διδακτική αξία και ικανοποιούν την ψυχική ανάγκη για σύνδεση με το παρελθόν, ενδυναμώνουν και διατηρούν την τοπική ταυτότητα και την συλλογική μνήμη (Πετρίδου, 2005 / Rossi, 1995). Έχουν ακόμα αισθητική αξία και μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι κοινής συνάθροισης, επαφής με το φυσικό περιβάλλον, εκτόνωσης και αναψυχής (Κάτου, 2006).

Έτσι φαίνεται ότι το θέμα δεν είναι η απομάκρυνση ή όχι των μνημείων από τον αστικό ιστό, αλλά ο τρόπος με τον οποίο θα τα διαχειριστούμε ώστε να μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της σύγχρονης πόλης και των κατοίκων της (Κάτου, 2006).

## Κεφάλαιο 4<sup>ο</sup>: Το μουσείο στην εκπαιδευτική διαδικασία

Από τη στιγμή που τα μουσεία μετατράπηκαν σε δημόσιους οργανισμούς, η εκπαίδευση θεωρείται ως μια βασική λειτουργία του μουσείου. Ήδη από το 18<sup>ο</sup> αιώνα και ως συνέχεια του διαφωτισμού είχε διαδοθεί η αντίληψη ότι όλοι πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα στη μόρφωση, (Στεφανίδου, 2003). Κατά συνέπεια, συλλογές και αντικείμενα που μέχρι τότε ήταν στη διάθεση μιας μικρής ελίτ θεωρήθηκε ότι πρέπει να είναι προσιτό σε όλους τους πολίτες. Μια σημαντική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων συνέβη στη διάρκεια του 19ου αιώνα ως αποτέλεσμα της αντίληψης ότι το κράτος είναι υπεύθυνο για την ευημερία και τη μόρφωση όλων των πολιτών (Hein, 1998).

Βέβαια ο τρόπος που το μουσείο θα εκπλήρωνε την αποστολή του αυτή άλλαξε σημαντικά τα τελευταία χρόνια, (Στεφανίδου, 2003). Μια σειρά από αλλαγές επηρέασαν τη δομή και τη λειτουργία των σύγχρονων μουσείων και έφεραν τον επισκέπτη και τις ανάγκες του στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος των μουσείων. Ο Schiele (1996) κατατάσσει τις αλλαγές αυτές σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία αλλαγών συνδέεται με την ανάπτυξη της λεγόμενης "*πολιτιστικής βιομηχανίας*" που ο ιδιωτικός τομέας προώθησε από τη δεκαετία του 1960, με βάση τις σύγχρονες αντιλήψεις για την επικοινωνία. Το μουσείο, αναλαμβάνοντας το ρόλο του ως πολιτισμικός φορέας, αναγκάστηκε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της διεθνούς αγοράς και να εφαρμόσει τις νέες επικοινωνιακές προσεγγίσεις. Το αποτέλεσμα ήταν ότι αναδιοργανώθηκε και έβαλε στο κέντρο των προβληματισμών του τον επισκέπτη, με στόχο να του εξασφαλίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ικανοποίηση, μέσα από τα εκθέματα και τις άλλες δραστηριότητες που προτείνει (Στεφανίδου, 2003).

Η δεύτερη κατηγορία αλλαγών προήλθε από την ανάπτυξη της ιδέας της *αλληλεπίδρασης*. Από τη δεκαετία του 1960, όταν άρχισε να αναπτύσσεται η εκπαιδευτική τεχνολογία, τα οπτικοακουστικά μέσα άρχισαν να αξιοποιούνται στο σχολείο για να βοηθήσουν τη διδασκαλία και τη μάθηση και μάλιστα τη λεγόμενη εξατομικευμένη διδασκαλία (Σολομωνίδου, 1999). Τα αποτελέσματα της χρήσης των οπτικοακουστικών μέσων ήταν αρκετά απογοητευτικά, σε σχέση με τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών, για διάφορους λόγους, αλλά κυρίως γιατί δεν προσέφεραν τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης με το μαθητή. Χρειάστηκε να περάσουν κάποια χρόνια ώστε να εξελιχθεί ο υπολογιστής και οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας για να εξασφαλιστεί η δυνατότητα αυξημένης αλληλεπίδρασης του μέσου με τον χρήστη, (Στεφανίδου, 2003). Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί οι πολυμεσικές εφαρμογές που συνδυάζουν τα χαρακτηριστικά των κλασικών οπτικοακουστικών μέσων με τις νέες δυνατότητες αυξημένης αλληλεπίδρασης που προσφέρει ο υπολογιστής (Σολομωνίδου, 2003). Τα σύγχρονα πολυμέσα (multimedia) εμπεριέχουν στον ορισμό τους την έννοια της αλληλεπίδρασης. Σύμφωνα με τον Tannenbaum (1998), μια πολυμεσική εφαρμογή είναι *μία αλληλεπιδραστική παρουσίαση μέσω υπολογιστή*, η οποία περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο από τα παρακάτω στοιχεία: *κείμενο, ήχο, γραφικά και εικόνες χωρίς κίνηση, γραφικά και εικόνες με κίνηση*. Πρέπει να τονιστεί η δυνατότητα της αλληλεπίδρασης, διότι πάμπολλες φορές, η απλή χρήση δύο μέσων επικοινωνίας στα πλαίσια μιας παρουσίασης προβάλλεται ως πολυμεσική εφαρμογή. Η αλληλεπίδραση μπορεί να λαμβάνει χώρα με πολλούς τρόπους, π.χ. μέσω πληκτρολόγιου, joystick, stylus ή αναγνώρισης φωνής (voice recognizer). Η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στα σύγχρονα μουσεία, άλλαξε σε σημαντικό βαθμό τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία τους (Στεφανίδου, 2003).

Η τρίτη κατηγορία αλλαγών σχετίζεται με την εξέλιξη των *παιδαγωγικών αντιλήψεων* που ανέδειξαν τη σημασία των λεγόμενων εναλλακτικών, επικοινωνιακών, συνεργατικών διδακτικών προσεγγίσεων και γενικότερα των προσεγγίσεων που θέτουν στο επίκεντρο της εκπαίδευσης το μαθητή. Οι νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις συνοδεύονται και από σημαντικές αλλαγές στις σύγχρονες θεωρίες για τη μάθηση, σύμφωνα με τις οποίες ο μαθητής έπαυσε να

θεωρείται ως παθητικός δέκτης της γνώσης που "μεταδίδει" ο δάσκαλος. Σήμερα η γνώση θεωρείται ως προσωπική κατασκευή (construction) και η μάθηση ως αποτέλεσμα της ενεργού συμμετοχής και αλληλεπίδρασης του μαθητή με το περιβάλλον στο οποίο ζει. Αυτή η αντίληψη για τη μάθηση δίνει μεγάλη σημασία στην προσωπική εμπειρία του ατόμου που μαθαίνει. Η εμπειρία αυτή μέσα από κατάλληλες δραστηριότητες μπορεί να οδηγήσει σε ένα επιθυμητό μαθησιακό αποτέλεσμα, (Στεφανίδου, 2003). Σήμερα η εποικοδομητική θεωρία για τη μάθηση (constructivism) επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την *τυπική εκπαίδευση* που παρέχεται στο σχολείο, αλλά και την *άτυπη εκπαίδευση* που παρέχεται στο μουσείο. Έτσι άρχισε ήδη να συζητείται πλατιά η ιδέα ενός μουσείου εποικοδομητικού τύπου (constructivist museum) που θα προσφέρει στους επισκέπτες ευκαιρίες για μάθηση μέσα από πολλαπλές αλληλεπιδράσεις με εκθέματα και μέσα από την επεξεργασία της πληροφορίας με τη χρήση υπολογιστή (Hein, 1998).

Η τέταρτη κατηγορία αλλαγών συνδέεται με την αναγνώριση της ανάγκης αξιολόγησης στο μουσείο. Η αξιολόγηση θεωρείται μια αναγκαία διαδικασία για να γίνει ο σχεδιασμός μιας έκθεσης και των εκθεμάτων και να διαπιστωθεί αν έχουν επιτευχθεί οι στόχοι που τέθηκαν σε σχέση με τους επισκέπτες. Ειδικότερα, με την αξιολόγηση επιδιώκεται να βελτιωθεί η επικοινωνιακή σχέση του μουσείου με το κοινό και να ενισχυθεί ο εκπαιδευτικός του χαρακτήρας (Στεφανίδου, 2003).

Τα μουσεία στην προσπάθειά τους να γίνουν και να παραμείνουν ζωντανοί και λειτουργικοί οργανισμοί, βρίσκονται σε μία περίοδο επαναπροσδιορισμού. Το γεγονός ότι είναι φορείς πολιτισμού, οδήγησε την προσπάθειά τους στο να ανοίξουν τις πόρτες τους στο ευρύ κοινό, με εκπαιδευτικά προγράμματα ποικίλων περιεχομένων, θέτοντας ως στόχο την καλλιέργεια του πολίτη (Στεφανίδου, 2003).

## Κεφάλαιο 5<sup>ο</sup>: Αρχαιολογικά Πάρκα στην Ελλάδα

### 5.1 Αρχαιολογικό πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων



Πηγή: [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=1831](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1831)

Το σημαντικότερο σωζόμενο μνημείο της πεδιάδας του Μαραθώνα είναι ο Τύμβος των Μαραθωνομάχων, ο Σωρός, όπως τον ονομάζει ακόμη η λαϊκή παράδοση, ύψους 9 μ. και διαμέτρου 50 μ., που σκεπάζει τα οστά των 192 Αθηναίων, που έπεσαν στη μάχη του Μαραθώνα.

Κάτω από το χώμα η ανασκαφική έρευνα έχει ανακαλύψει το τεφροφόρο στρώμα της πυράς με τα αποτεφρωμένα οστά. Μέσα στον Τύμβο βρέθηκαν και τα ίχνη του νεκρόδειπνου. Σύμφωνα με τα έθιμα, οι νικητές περισυνέλεξαν τους νεκρούς από το πεδίο της μάχης, τους έθεσαν στην πυρά και παρακάθησαν σε περιδείπνο για να τιμήσουν την ανδρεία τους. Έξω από τον Τύμβο οι Αθηναίοι έφηβοι κατέθεταν κάθε χρόνο στεφάνους και προσέφεραν θυσίες στη μνήμη των νεκρών μαραθωνομάχων (“Τύμβος των Αθηναίων”, 2017).

#### 5.1.1. Γνωριμία με το μνημείο

Σε αρχιτεκτονική μελέτη που εκπονήθηκε από την αρχιτέκτονα κυρία Αγνή Κουβελά–Παναγιωτάτου για το Υπουργείο Πολιτισμού το έτος 2003 ο αρχαιολογικός χώρος του Μαραθώνα αντιμετωπίστηκε ως τόπος ανάδειξης του συμβολισμού και του νοήματος της ιστορικής τοποθεσίας. Ο Τύμβος, κατασκευάστηκε στη θέση της μάχης ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Πέρσες εισβολείς και καλύπτει τα αποτεφρωμένα λείψανα των 192 πεσόντων Αθηναίων. Σήμερα λειτουργεί ως παγκόσμιο σύμβολο μνήμης και ιστορικό δίδαγμα (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Ειδικότερα η μελέτη περιελάμβανε τη διαμόρφωση προσπελάσεων και περιβάλλοντος χώρου του Τύμβου και τη δημιουργία εγκαταστάσεων υποδοχής και ενημέρωσης επισκεπτών

μέσα στα νέα, διευρυμένα όρια του αρχαιολογικού χώρου. Η φθορά και η εγκατάλειψη, καθώς και διάφορες αυθαίρετες κατασκευές ομολογημένες και από τους αρμόδιους αρχαιολόγους, αμαύρωναν την αρμονία της φύσης και υποβίβαζαν τη συμβολική φόρτιση του τόπου (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Η περιοχή του πρώην περιπτέρου του ΕΟΤ επρόκειτο επίσης να ενταχθεί στον κλειστό αρχαιολογικό χώρο. Το κτίσμα βρισκόταν απέναντι από την είσοδο του παλαιού περιφραγμένου χώρου σε αντιπαράθεση προς τον Τύμβο χωρίς να διαθέτει ιστορικό, αρχαιολογικό, ή αισθητικό ενδιαφέρον. Η ατοπική δομή και μορφή του έφερνε την παρουσία του στη θέση αυτή αντίθετη προς τις αρχές του Χάρτη της Βενετίας και της Σύμβασης της Γρανάδας (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Οι μεγαλύτερες δυσκολίες που συναντήθηκαν κατά την εκπόνηση της μελέτης αφορούσαν:

α. την ανάγκη σταδιακής εισαγωγής στην επίσκεψη του χώρου και αποφυγή τοποθέτησης της εισόδου σε θέση που θα αποκάλυπτε τον Τύμβο προς τον αυτοκινητόδρομο και θα εξέθετε τον χώρο στις οχλήσεις του περιβάλλοντος

β. την διατήρηση του παλαιού ελαιώνα και αποφυγή αποψίλωσης του χώρου από τις αιωνόβιες ελιές

γ. την κατεδάφιση του τουριστικού περιπτέρου του ΕΟΤ

δ. την ανάγκη πρόβλεψης ηχητικών φραγμών (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

### **5.1.2. Ανάλυση της μελέτης**

Ο Τύμβος των Μαραθωνομάχων αποτελεί μια από τις καταφανείς περιπτώσεις που το μνημείο βρίσκεται σε συνύπαρξη όχι μόνο με το άμεσο αλλά και με το ευρύτερο φυσικό του περιβάλλον. Ιδιαίτερα ευαίσθητα σημεία αποτελούν η μικροκλίμακα, η ισχυρή οριζοντιότητα (έλος, λάσπη, νερό), η οριογραμμή του ορίζοντα (βουνά), η απώλεια σύνδεσης με τη θάλασσα.

Οι προτάσεις της μελέτης αποκαθιστούν την οπτική συνέχεια του φυσικού τοπίου και υπαγορεύουν τρόπους θέασης και ανάγνωσης της «φυσικής» τοπογραφίας του ιστορικού τόπου που εμπερικλείει και τον Τύμβο, τρόπους σύνδεσης της μορφολογίας του εδάφους (του Τύμβου συμπεριλαμβανομένου) με την ιστορία και τους συμβολισμούς. Διατηρείτε ο χαρακτήρας του πεδινού τοπίου και εξαιρείτε ο Τύμβος που επαναλαμβάνει το μητρικό σχήμα του βουνού.

Ο χειρισμός είναι γηγενής, ανάλογος με αυτόν που εφαρμόστηκε κατά την αρχαιότητα για την κατασκευή του Τύμβου. Η κωνική μορφή, έξαρμα εδάφους από χώμα και πέτρες, καλυμμένο με αυτοφυή χαμηλή βλάστηση, έχει σχήμα αυστηρά γεωμετρικό. Κατά αναλογία, στη λύση δουλεύεται με το χώμα και τη βλάστηση, απαιτώντας απόλυτη ακρίβεια στις χαράξεις που να φανερώνει ότι η ύφανση είναι έργο ανθρώπινο και όχι της γης και να τονίζει την ιερότητα του τόπου (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Η μελέτη διαιρεί τον χώρο σε ισοϋψείς ζώνες παράλληλες με την ακτογραμμή, ως νύξη της ελαφράς κλίσης του εδάφους προς τη θάλασσα. Ως αποτύπωμα της βαθμιαίας συνάντησης της τοποθεσίας με το νερό, υπενθύμιση της σημασίας της παραλίας όπου αποβιβάστηκαν τα περσικά στρατεύματα. Κάθε ζώνη φυτεύεται με διαφορετικά φυτά, παρόμοια με τα άγρια βρύα και βούρλα του τόπου, διατεταγμένα σε κόμβους καννάβου. Οι κορυφές όλων των φυτών φθάνουν στο ίδιο νοητό οριζόντιο επίπεδο. Το οπτικό αποτέλεσμα αυτής της έντονης οριζοντιότητας παραπέμπει στο έλος που κάλυπτε το αρχαίο τοπίο της



μάχης, ενώ ο Τύμβος προβάλλει από το οργανωμένο φυσικό περιβάλλον ακόμη πιο εμφατικά. Οι αιωνόβιες ελιές διατεταγμένες και αυτές σε κάρναβο παραμένουν ανέπαφες. Τον ίδιο κάρναβο ακολουθούν οι νέες φυτεύσεις ελαιόδεντρων σε κατάλληλες θέσεις. Έτσι, η ανθρώπινη ιστορία αφήνεται να συνυπάρξει με την ιστορία της φύσης (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Η πλαστικότητα των κυματοειδών ζωνών και τα εναλλασσόμενα χρώματά τους δίνουν ρυθμό στη διαδρομή. Οι ισχυρές χαράξεις προσδίδουν επιπλέον κλίμακα και προσανατολισμό στο περικλειστο επίπεδο περιβάλλον. Έτσι, παρά την κυκλική κίνηση γύρω από το μνημείο (σχήματος κωνικού, άρα όμοιου από όλες τις πλευρές), ο επισκέπτης έχει συναίσθηση της εκάστοτε θέσης του (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Οι οπτικές φυγές προσθέτουν το στοιχείο της ανακάλυψης, καθώς σε επιλεγμένες στάσεις ο Τύμβος εμφανίζεται ξαφνικά μέσα από τα ελαιόδεντρα. Η σύνδεση με το ευρύτερο περιβάλλον επιτυγχάνεται στην κύρια στάση επίσκεψης όπου το μνημείο αποκαλύπτεται με αδιαμεσολάβητο φόντο τον αυχένα των βουνών και «επανατοποθετείται» μέσα στον ευρύτερο φυσικό του τόπο (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Η περιοχή εισόδου γίνεται γραμμική κατά τον άξονα σύνδεσης Αθήνας και πεδίου μάχης. Ο επισκέπτης, πεζός, συναντά μία κύρια εισαγωγική στάση: την υπαίθρια θέση πληροφόρησης που περιέχει μακέτα του τοπίου της μάχης. Η μακέτα, διαστάσεων 3,0x4,5μ., παρέχει ανάγλυφα τα μέσα ερμηνείας του περιβάλλοντος και είναι ορατή από δύο επίπεδα. Η επίσκεψη συνεχίζεται και γράφει περιμετρικά το χώρο του Τύμβου. Το μονοπάτι ορίζεται από το υλικό του, τον τριμμένο βράχο, και τέμνει το νοητό οριζόντιο επίπεδο φυτεύσεων σαν ρωγμή εδάφους σε αποξηραμένο έλος, όπως πραγματικά ήταν ο χώρος της μάχης στο ίδιο σημείο, (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Το έλος, όπου «βυθίστηκαν» οι βαρειά οπλισμένοι Πέρσες πολεμιστές, αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στη νίκη των Αθηναίων. Κατά την καταδίωξη, έπεσαν σε αυτό και ακολούθησε η σφαγή. Υπολείμματα του αρχαίου έλους διασώζονται ακόμη και σήμερα. Ένα όριο από αναρριχητικά φυτά προστατεύει τη γαλήνη αυτού του τόπου περισυλλογής από την όχληση του περιβάλλοντος και τη θέα των αυθαίρετων γύρω κτισμάτων (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Στη ζώνη φραγής εντάσσεται το εκδοτήριο εισιτηρίων και το επίμηκες κτίσμα εγκαταστάσεων υγιεινής. Οι κατασκευές αποτελούν οπτικό και ηχητικό φράγμα από το δρόμο και το χώρο στάθμευσης. Ακολουθούν τη διάταξη της πορείας εισόδου και κρύβονται πίσω από γραμμική δενδροφύτευση. Με τον τρόπο αυτό αναιρείται ο κτιριακός τους χαρακτήρας, ενώ η προσοχή στρέφεται προς τη θέση τους μέσα σε ένα σύστημα αξιών και όχι προς τη φυσική τους υπόσταση. Οι μικροί περικλειστοί όγκοι των κτισμάτων χαράσσονται από κατακόρυφες σχισμές φωτισμού και ένθετες ανοικτές υδρορροές (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

Ο τύμβος αποκαθίσταται με ελαφριά επιχωμάτωση στα σημεία όπου έχει διαβρωθεί κυρίως από πρόσφατες ανθρώπινες επεμβάσεις. Το σχήμα σταθεροποιείται και η φύτευση συμπληρώνεται με πόες ώστε να αποκατασταθεί το φυσικό «χνούδι» της επιφάνειάς του. Δουλεύοντας με το χώμα, φορέα διαρκούς μνήμης της γης, δουλεύουμε με τον χρόνο. Κυρίαρχη η φύση, παραμένει σε διαρκή μεταμόρφωση (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

### **5.1.3. Ο αρχαιολογικός χώρος σήμερα**

Η μελέτη έγινε το 2003. Η μεγαλύτερη ανησυχία αφορούσε στην έγκαιρη, ακριβή και πλήρη υλοποίησή της. Η γενική έλλειψη παιδείας και παράδοσης στον χειρισμό τοπίων ίσως θα οδηγούσε σε υποτίμηση της ιδιαίτερης σημασίας του έργου.



Το έργο παραμένει ανολοκλήρωτο ως προς την αποκατάσταση του Τύμβου και τις φυτεύσεις. Στο τμήμα που έχει υλοποιηθεί έχουν αλλοιωθεί πολλές προθέσεις σχεδιασμού, ιδιαίτερα στον τρόπο έκθεσης της μακέτας και στην τοποθέτηση του κτίσματος υγιεινής. Οι όψεις επίσης των κτισμάτων έχουν καλυφθεί με λευκό ακρυλικό χρώμα σε αντίθεση με τον ειδικό σχεδιασμό τους που προέβλεπε να παραμείνουν άβαφες. Το υγρό κλίμα της περιοχής θα λειτουργούσε ευεργετικά στις επιφάνειές τους προσδίδοντας γήινο ύφος στο σκυρόδεμα με την ανάπτυξη μυκήτων και άλλων αποτυπωμάτων του χρόνου (Κουβελά–Παναγιωτάτου, 2007).

## 5.2 Αρχαιολογικό Πάρκο Δίου



Πηγή: [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3560.jsp?obj\\_id=2508](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh3560.jsp?obj_id=2508)

### 5.2.1. Ο χώρος

Καλύπτοντας χώρο έκτασης 1.500 στρεμμάτων, ο αρχαιολογικός χώρος του Δίου αποτελείται από μια οχυρωμένη πόλη, έκτασης 360 στρεμμάτων, πλαισιωμένη από χώρους λατρείας που κατοικήθηκε χωρίς διακοπή από τα κλασικά ως τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Σε επάλληλα ανασκαφικά στρώματα αποκαλύφθηκαν ιδιωτικές κατοικίες, δημόσια κτήρια, καταστήματα και πολλά εργαστήρια ενταγμένα σε οικοδομικά τετράγωνα που ορίζονται από δρόμους. Κτισμένη τον 2ο αιώνα π.Χ. πάνω σε επίπεδο έδαφος, η πόλη του Δίου βρισκόταν σε απόσταση περίπου 1,5 χιλ. από τη θάλασσα και μέσω του πλωτού τότε ποταμού Βαφύρα συνδεόταν με αυτή (Δίον, 2017).

Το τειχισμένο τμήμα της πόλης, σχεδόν τετράγωνο κατασκευασμένο σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα, διέθετε υποδειγματική ρυμοτομία, χαρακτηριστική της τεχνογνωσίας της εποχής του Μ. Αλεξάνδρου. Τα έως σήμερα ανασκαφικά ευρήματα φυσικό είναι να

ανάγονται στην πλειονότητα τους στους ρωμαϊκούς και στους μεταγενέστερους βυζαντινούς χρόνους: τόσο η μικρή επίχωση, όσο και η συνεχής κατοίκηση του χώρου εξαφάνισαν τα κατάλοιπα αρχαιότερων περιόδων, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις. Η σημερινή εικόνα του αρχαιολογικού χώρου ανταποκρίνεται κυρίως στη ρωμαϊκή περίοδο της πόλης (Δίον, 2017).

Η κεντρική οδός, μήκους 670 μέτρων, που διασχίζει την πόλη από βόρεια προς νότια, πλακοστρωμένη στην αυτοκρατορική εποχή με μεγάλες πλάκες από κροκαλοπαγή λίθο, ανήκει ασφαλώς ως σχεδίαση στον κλασικό-ελληνιστικό πολεοδομικό ιστό. Σε αυτόν ίσως τον αρχικό κάναβο ανήκουν και οι δευτερεύουσες, κάθετες και παράλληλες προς την κύρια αρτηρία, οδοί, τμήμα ενός ιπποδάμειου πολεοδομικού σχεδίου. Στα οικοδομικά τετράγωνα (insulae) που σχηματίζονται, αποκαλύφθηκαν καταστήματα, πολυτελείς κατοικίες, δημόσιες θέρμες, εργαστήρια, βεσπασιανές. Κατασκευές του 2ου και του 3ου αιώνα μ.Χ. μαρτυρούν τον πλούτο και την ευμάρεια των κατοίκων της πόλης, Στη νότια παρυφή της αρχαίας πόλης βρίσκονται οι μεγάλες θέρμες, ένα εντυπωσιακό συγκρότημα κτηρίων που χρονολογείται στο 200 μ.Χ. (Δίον, 2017).

Στον ανατολικό τομέα ήρθε στο φως η έπαυλη του Διονύσου, που πήρε το όνομά της από τη μεγάλη ψηφιδωτή σύνθεση με παράσταση του θεού, που καλύπτει το δάπεδο της αίθουσας συμποσίων. Έξω από τα τείχη αποκαλύφθηκαν τα ιερά του Δίου, το ελληνιστικό και το ρωμαϊκό θέατρο και το στάδιο. Η πεδινή διαμόρφωση του εδάφους υπαγόρευσε ασφαλώς το κανονικό σχήμα της πόλης (τετράγωνο), δεν αποκλείεται όμως τόσο στη ρυμοτομία, όσο και στην οχύρωση του Δίου να εφαρμόστηκε, όπως υποστηρίχτηκε, η εμπειρία που αποκόμισαν οι πολεοδόμοι της εποχής από τις νέες πόλεις που ίδρυσαν ο Αλέξανδρος και οι διάδοχοι του στις χώρες της Ασίας (Δίον, 2017).

Ανάμεσα στους θεούς που λατρεύονταν στο Δίον κυρίαρχη θέση κατείχε ο Ολύμπιος Δίας, από τον οποίο πήρε το όνομά της η πόλη. Στο τέμενος του θεού βρέθηκαν λίθινες στήλες με κείμενα που αναφέρονταν σε συνθήκες συμμαχίας, διακανονισμούς συνόρων, τιμητικά ψηφίσματα κ.ά. Το ιερό της Δήμητρας που βρίσκεται στα νότια, λίγο έξω από τα τείχη και την πύλη του κεντρικού δρόμου της πόλης, είναι το παλαιότερο μακεδονικό ιερό που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Η ζωή του ήταν συνεχής από το τέλος του 6ου αι. π.Χ. έως τις αρχές του 4ου αι. μ.Χ. Ανατολικά του ιερού της Δήμητρας αποκαλύφτηκε ιερό αφιερωμένο στη λατρεία των Αιγύπτιων θεών, του Σάραπη, της Ίσιδας και του Άνουβη. Στο ίδιο ιερό υπάρχει μικρός ναΐσκος της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας (της Αφροδίτης που λατρευόταν κάτω από τον Όλυμπο). Το ελληνιστικό θέατρο του Δίου βρίσκεται έξω από τα τείχη και κατασκευάστηκε στα χρόνια του Φιλίππου Ε' (221 - 179 π.Χ.). Το ρωμαϊκό θέατρο εντοπίστηκε νοτιοανατολικά του ελληνιστικού και χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Το νεκροταφείο του Δίου απλώνεται κυρίως νότια και ανατολικά της πόλης. Τα ταφικά μνημεία χρονολογούνται από τον 5ο αι. π.Χ. έως τον 5ο αι. μ.Χ. (Δίον, 2017).

### **5.2.2. Ιστορική διαδρομή**

Στους βόρειους πρόποδες του Ολύμπου, σε περιοχή που εξασφαλίζει τον απόλυτο έλεγχο της στενής διάβασης από τη Μακεδονία στη Θεσσαλία, δεσπόζει το Δίον. Άλλοτε σε απόσταση μόλις επτά σταδίων από τις ακτές του Θερμαϊκού, το Δίον υπήρξε η κατ' εξοχήν ιερή πόλη των Μακεδόνων. Τραγουδώντας ο Ησίοδος γύρω στο 700 π.Χ τον έρωτα του Δία για τη Θυία, την κόρη του προπάτορα των Ελλήνων Δευκαλίωνα, αναφέρει ότι αυτή έμεινε έγκυος και γέννησε δυο παιδιά, το Μάγνητα και το Μακεδόνα, που έζησαν στην Πιερία γύρω από τον Όλυμπο. Ο ιερός χώρος του Δία στην περιοχή αυτή ήταν το Δίον. Έφτασε σε μεγάλη ακμή κατά τους ελληνιστικούς χρόνους αλλά και στα ρωμαϊκά χρόνια, καθώς ήταν μια από τις πρωιμότερες αποικίες των Ρωμαίων στο μακεδονικό χώρο. Ωστόσο το Δίον, με περίμετρο

τειχών 2550 μ. ούτε στα χρόνια του Θουκυδίδη ούτε, όμως, και πολύ αργότερα - στα ρωμαϊκά χρόνια - ξεπέρασε το επίπεδο ενός πολισματος (Δίον, 2017).

Για πρώτη φορά μαρτυρείται η ύπαρξη της πόλης του Δίου στο Θουκυδίδη, όταν εξιστορεί την πορεία του Σπαρτιάτη στρατηγού Βρασίδα από τη Θεσσαλία στη Μακεδονία το καλοκαίρι του 424 π.Χ. Αναλαμβάνοντας ο Αρχέλαος την εξουσία στη Μακεδονία (τέλος 5ου αι. π.Χ.) πρόσφερε σε λαμπρές τελετές θυσίες στον Ολύμπιο Δία. Οργάνωσε ακόμη στο Δίο προς τιμή του Ολυμπίου Διός και των Μουσών αθλητικούς και θεατρικούς αγώνες - τα «Ολύμπια τα εν Δίο» - σε ισχύ ακόμη και γύρω στο 100 π.Χ., διάρκειας εννιά ημερών, σύμφωνα με το Διόδωρο και άλλους συγγραφείς. Είναι πιθανόν να παίχτηκαν εκεί οι τραγωδίες του Ευριπίδη «ΑρχέλαοςΑ και «ΒάκχεςΑ, τις οποίες συνέθεσε στα τελευταία χρόνια της ζωής του στη μακεδονική αυλή. Ένας ακόμη αρχαίος συγγραφέας, ο Δίων ο Χρυσόστομος, αναφέρει ότι οι Φίλιππος και Αλέξανδρος πανηγύριζαν τις νίκες τους στο Δίον με μεγαλοπρεπείς θυσίες στο Δία και στις Μούσες. Στο Δίον γιόρτασε ο Φίλιππος Β' την άλωση και καταστροφή της Ολύθνου, πρωτεύουσας της Χαλκιδικής Συμμαχίας, και στο ίδιο μέρος ο Μέγας Αλέξανδρος επικαλέστηκε τη βοήθεια του ύψιστου των θεών, πραγματοποιώντας την πανηγυρική ετοιμασία της εκστρατείας του στην Ασία. Στο Δίον τοποθετήθηκε το περίφημο σύμπλεγμα του Λυσίππου, που έγινε με εντολή του Αλέξανδρου μετά τη μάχη του Γρανικού. Πρόκειται για τους χάλκινους ανδριάντες των 25 εταίρων που έπεσαν στη μάχη (Δίον, 2017).

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Φιλίππου Ε' οι Αιτωλείς εισέβαλαν στην ιερή πόλη των Μακεδόνων, γεγονός που περιγράφει ο Πολύβιος. Ο στρατηγός Σκόπας κατέστρεψε τα τείχη της πόλης, το γυμνάσιο και πολλές οικίες και έβαλε φωτιά στο τέμενος του Ολυμπίου Διός. Η πόλη κατάφερε να ανασυγκροτηθεί, αλλά λίγο αργότερα, το 169 π.Χ., καταλήφθηκε από τους Ρωμαίους και τον ύπατο Μ. Φίλιππο. Την πόλη θαύμασε και λεηλάτησε ο Κ. Κεκίλιος Μέτελλος μετά τη συντριβή της εξέγερσης του Ανδρίσκου (150 - 148 π.Χ.) (Δίον, 2017).

Ίσως η πρώτη εγκατάσταση αποίκων (coloni) να συντελέστηκε το 43 π.Χ. και να οφείλεται σε ενέργειες του Βρούτου, είναι όμως βέβαιο ότι η μαζική μεταφορά Ρωμαίων στην πόλη και η ίδρυση της colonia είναι έργο του Αυγούστου, αμέσως μετά τη νίκη του στη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.). Παρά το γεγονός ότι τα λατινικά ήταν η επίσημη γλώσσα στο Δίον, οι ελληνικές επιγραφές υπερτερούν σε αριθμό και μαρτυρούν τόσο την υπεροχή του ντόπιου στοιχείου, όσο και τον ταχύ εξελληνισμό των Ρωμαίων κατοίκων της πόλης. Κατά τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, η πόλη συρρικνώνεται και την κεντρική της περιοχή καταλαμβάνει παλαιοχριστιανική βασιλική του τέλους του 4ου αι. μ.Χ. Τη μετάβαση στη νέα θρησκεία μαρτυρούν οι δύο βασιλικές που κτίστηκαν πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης και μία τρίτη έξω από τα τείχη της. Τον 4ο αι. μ.Χ., ο Επίσκοπος του Δίου συμμετέχει στη Σύνοδο της Σερδικής και τον 5ο αι. μ.Χ. στη Σύνοδο της Εφέσου. Θύμα της εισβολής των Οστρογότθων, το Δίον δε θα επουλώσει ποτέ τις πληγές του. Οι πλημμύρες του ποταμού Βαφύρα, οι σεισμοί και ο χρόνος θα καλύψουν με λήθη την πόλη που εγκαταλείφτηκε κατά τον 5ο αι. μ.Χ. Οι κάτοικοι της μετοίκησαν σε ασφαλέστερες περιοχές στους πρόποδες του Ολύμπου (Δίον, 2017).

Η ανασκαφική έρευνα στο Δίον ξεκίνησε το 1928 από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Γ. Σωτηριάδη, για να σταματήσει το 1931, αφού είχε επιτύχει να κατασκευαστεί το πρώτο κτίσμα για τη στέγαση των κινητών ευρημάτων. Έπειτα από διακοπή 30 χρόνων, η έρευνα στο χώρο άρχισε εκ νέου από τον καθηγητή Γ. Μπακαλάκη, με πρωταρχικό ανασκαφικό στόχο την αποκάλυψη του οχυρωματικού περιβόλου. Η τρίτη ανασκαφική περίοδος εγκαινιάζεται το 1973 από τον Δ. Παντερμαλή και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Οι ανασκαφές συνεχίζονται έως σήμερα, εντός και εκτός της πόλης του Δίου.

Βέβαιο είναι ότι η έρευνα θα πρέπει να συνεχιστεί για πολλά χρόνια ακόμα, προκειμένου να αποκαλυφτεί το σύνολο της αρχαίας πόλης και τα ιερά. Αν και ο αρχαιολογικός χώρος του Δίου είναι αρκετά εκτεταμένος, η οργάνωσή του είναι σχεδόν υποδειγματική, καθώς προσφέρει στον επισκέπτη σαφείς διαδρομές για να περιηγηθεί ανάμεσα στα μνημεία (Δίον, 2017).

### **5.2.3. Αρχαιολογική έρευνα**

Οι αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές στην περιοχή ξεκίνησαν δειλά από την εποχή της απελευθέρωσης της Μακεδονίας και συγκεκριμένα τον Μάιο του 1928, από τον τότε Πρύτανη του νεοϊδρυθέντος Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Γ. Σωτηριάδης, στη θέση Πόρτες στο βόρειο άκρο της πόλης όπου ανακαλύφθηκε πέτρινη οδός και για τα επόμενα τρία έτη οι ανασκαφές έφεραν στο φως όλο και περισσότερα ευρήματα. Δυστυχώς από το 1931 κι έπειτα οι ανασκαφές διακόπηκαν για 30 περίπου χρόνια για να τις επανεκκινήσει ο καθηγητής κλασικής αρχαιολογίας Γ. Μπακάκης με βασικό ανασκαφικό στόχο την έρευνα του οχυρωματικού περιβάλλοντος αλλά και η διερεύνηση του νοτίου τομέα του. Από το 1973 ξεκινά μια νέα περίοδος ανασκαφών, όπου με επικεφαλής τον καθηγητή Δ. Παντερμαλή, γίνονται συστηματικές προσπάθειες με ιεράρχηση των ανασκαφικών στόχων ενώ μεγάλη βάση δόθηκε και στον διδακτικό χαρακτήρα μιας και επρόκειτο για πολύ σημαντικές ανακαλύψεις που αποτέλεσαν βάση για τον εμπλουτισμό της αρχαιολογικής επιστήμης.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αυτών ήρθαν στο φως, τα ιερά της Δήμητρας, της Ίσιδας, του Διονύσου και το Ασκληπιείο, οδοί με καταστήματα, το νεκροταφείο και το τείχος της πόλης, το ελληνιστικό και ρωμαϊκό θέατρο, οι ρωμαϊκές θέρμες (λουτρά) με πλήθος γλυπτών, το Ωδείο, καθώς και μια παλαιοχριστιανική κοιμητηριακή βασιλική έξω από τα τείχη. Οι περισσότεροι τάφοι, βασιλικοί, μαρτυρούν την ύπαρξη ενός λαμπρού και ακμαίου πολιτισμού, (Αρχαιολογικό Πάρκο Δίου, 2017). Σήμερα τα πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα αποτελούν όχι μόνο εθνική και τοπική κληρονομιά αλλά και όλης της ανθρωπότητας, που εκτίθεται στους επισκέπτες του αρχαιολογικού χώρου και του Αρχαιολογικού Μουσείου του Δίου.

### **5.2.4. Ιερό Ολυμπίου Διός**

Η λατρεία του Ολυμπίου Διός υπήρξε αρκετά σημαντική για τους Μακεδόνες. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, το τέμενος του Διός στο Δίον βρίσκεται κοντά στο ρωμαϊκό θέατρο. Δυο επιγραφές που βρέθηκαν εκεί οδηγούν στην τάυτιση του ιερού χώρου. Η πρώτη αποτελεί μια επιστολή του Φιλίππου Ε΄, με την οποία διευθέτησε τα σύνορα ανάμεσα στους Δημητρίους και τους Φεραίους στη Θεσσαλία. Η δεύτερη επιγραφή είναι ένα ψήφισμα της πόλης του Δίου, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. Και στις δυο αυτές επιγραφικές μαρτυρίες αναφέρεται ρητά ότι έπρεπε να τοποθετηθούν στο ιερό του Ολυμπίου Διός.

Στον τομέα αυτό έχουν αποκαλυφθεί κτίσματα που σχετίζονται με τη λατρεία, ένας τοίχος μήκους περισσότερο από 100 μ. εικάζεται ότι είναι ο περίβολος του τεμένους, θραύσματα γλυπτών, ανάγλυφο που εικονίζει τον Δία και δύο επιγραφές που αποδεικνύουν ότι πρόκειται για ιερό αφιερωμένο στη λατρεία του Διός. Τα κτίσματα που έχουν έρθει στο φως ανήκουν χρονολογικά σε διάφορες περιόδους της ελληνιστικής εποχής. Τμήματα κιόνων βεβαιώνουν την ύπαρξη ενός κτηρίου με μνημειακό χαρακτήρα, δωρικού ρυθμού. Υπάρχουν επιγραφικές μαρτυρίες ότι το Ιερό του Διός στο Δίον ήταν εξαιρετικά σημαντικός χώρος για το μακεδονικό βασίλειο, καθώς εκεί δημοσιεύονταν σε λίθινες στήλες σημαντικά κείμενα. Επίσης στο ιερό ήταν στημένα τα αγάλματα των Μακεδόνων βασιλέων. Στο χώρο δεν έχουν γίνει ως τώρα μεγάλης έκτασης ανασκαφές. Η έρευνα συνεχίζεται πιο συστηματικά τα τελευταία χρόνια (Ιερό Ολυμπίου Διός στο Δίον, 2017).

### 5.2.5. Ιερό Δήμητρας

Ένα από τα σημαντικά ιερά που υπήρχαν στο Δίο και το παλιότερο ήταν αυτό της Δήμητρας. Λίγο έξω από τα τείχη και την πύλη του κεντρικού δρόμου εντοπίστηκαν δύο διθάλαμα κτίρια, με πρόσοψη στην ανατολή και διαστάσεις 11 x 7 μ. Κατά τη διάρκεια των ερευνών βρέθηκε μαρμάρινη κεφαλή, η οποία τυπολογικά παρέπεμπε στη θεά Δήμητρα και ανάγεται στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. Το γεγονός ότι επρόκειτο για Ιερό αφιερωμένο στη Δήμητρα, επιβεβαίωσε και η εύρεση σχετικής αναθηματικής επιγραφής. Οι δίδυμοι ναοί κτίστηκαν προκειμένου να αντικαταστήσουν δύο παλαιότερους ναούς του ύστερου 6ου αιώνα π.Χ., τα θεμέλια των οποίων είναι ορατά πίσω από τους νεότερους ναούς. Οι αρχαϊκοί αυτοί ναοί έχουν τη μορφή του μεγάρου και είναι κατασκευασμένα από καλοβαλμένες πέτρες και ωμές πλίνθους. Διέθεταν στο εσωτερικό τους ξύλινα θρανία, όπου οι πιστοί απόθεταν τα διάφορα αφιερώματα.

Στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. αντικαταστάθηκαν τα δύο μεγαροειδή κτίσματα από δύο ναούς εν παραστάσι, δωρικού ρυθμού. Στο εσωτερικό τους υπήρχαν βάσεις για τα λατρευτικά αγάλματα. Σε μια από αυτές τις βάσεις βρέθηκε το μαρμάρινο κεφάλι της θεάς Δήμητρας. Πρόκειται για γλυπτό που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. και επιβεβαιώνει, ότι το ιερό ήταν αφιερωμένο σ'αυτήν. Για τις θυσίες κατασκευάστηκαν βωμοί στα ανατολικά του ιερού. Τα δύο αυτά κτήρια του 4ου αιώνα π.Χ. αποτελούσαν τον πυρήνα του συγκροτήματος, το οποίο πλαισιωνόταν από μικρότερους μονοθάλαμους «οίκους» λατρείας των κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων. Οι ναΐσκοι διέθεταν λατρευτικό άγαλμα και λίθινα τραπέζια μπροστά από αυτό, όπου εναποθέτονταν πιθανόν οι πρώτοι καρποί της συγκομιδής. Το Ιερό της Δήμητρας στο Δίον είναι το παλαιότερο γνωστό σήμερα μακεδονικό Ιερό, η ζωή του οποίου υπήρξε συνεχής ως τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. (Ιερό Δήμητρας στο Δίον, 2017).

### 5.2.6. Ιερό Ίσιδος

Το τέμενος ήταν αφιερωμένο στη λατρεία της Ίσιδος Λοχίας, όπως μαρτυρούν ενεπίγραφα βάθρα στα σκαλοπάτια ενός από τους τέσσερις ναούς που συνιστούν το Ιερό. Ο κεντρικός ναός, αφιερωμένος στην Ίσιδα, διέθετε προθάλαμο και σηκό και ήταν κτισμένος πάνω σε υψηλό πόδιο. Η αρχιτεκτονική του ναού συνηγορεί στη χρονολόγησή του στα χρόνια των Σεβήρων. Ο κτιστός βωμός του ναού βρέθηκε ακέραιος, περιστοιχισμένος από αναθήματα.

Βόρεια του κεντρικού ναού βρέθηκε μικρότερος ναός, αφιερωμένος στη λατρεία της Αφροδίτης Υπολυμπιδίας, δηλαδή στη θεά που λατρευόταν στις υπώρειες του Ολύμπου. Το κτίριο είναι μονοθάλαμο και διέθετε δεξαμενή στη θέση του δαπέδου, το νερό της οποίας ερχόταν από αγωγό κάτω από την κόγχη του λατρευτικού αγάλματος. Νότια του κεντρικού ναού αποκαλύφθηκε αντίστοιχο κτίσμα, η λατρεία του οποίου όμως δεν είναι δυνατό να ταυτιστεί. Είναι διθάλαμο με προθάλαμο και σηκό. Κατά τη διάρκεια της έρευνας βρέθηκε εκεί άγαλμα του Έρωτα, ελληνοιστικών χρόνων. Ενώ οι τρεις ναοί ανήκουν στο ίδιο αρχιτεκτονικό σχέδιο, ο τέταρτος που βρέθηκε στα νότια, κατασκευάστηκε αργότερα, όπως υποδεικνύουν οι διαφορές στην τοιχοδομία, αλλά και η τοποθέτησή του εκτός της οικοδομικής γραμμής των υπολοίπων κτιρίων. Ο τέταρτος ναός ήταν αφιερωμένος στη λατρεία της Ίσιδος Τύχης, σύμφωνα με το άγαλμα και την επιγραφή στο βωμό. Στο μέσο του κτίσματος βρισκόταν μια κτιστή λεκάνη, το νερό της οποίας ανάβλυζε από τον πυθμένα της και δε διοχετευόταν από αγωγό. Επρόκειτο για μια ιερή πηγή, η οποία στεγάστηκε από το κτίσμα.

Το Ιερό που καταστράφηκε από φυσικά αίτια (πλημμύρες, σεισμοί) θεωρείται σημαντικό, όχι μόνο γιατί διατηρήθηκε το μεγαλύτερο μέρος των αναθημάτων και των λατρευτικών αγαλμάτων, αλλά και γιατί η λατρεία της Ανατολίτισσας θεάς έγινε ανεκτή

παρά τη μετάβαση στη νέα θρησκεία, καθώς υπάρχουν ενδείξεις ότι λειτουργούσε ως και τα πρώιμα χριστιανικά χρόνια (Ιερό Ίσιδας στο Δίον, 2017).

### 5.2.7. Μεγάλες Θέρμες

Χτισμένες γύρω στο 200 μ.Χ. στην άκρη της πόλης και πλάι στα ιερά των Μακεδόνων, οι μεγάλες θέρμες του Δίου πρόσφεραν στον πολίτη των αυτοκρατορικών χρόνων ένα πολυτελές και άνετο περιβάλλον για συζήτηση και συναναστροφή. Το συγκρότημα απλώνεται γύρω από μια ευρύχωρη αυλή που περιβάλλουν μια σειρά καταστημάτων και εργαστηρίων, δημόσιες τουαλέτες και ένα μικρό θεατρικό κτίσμα, χώροι αναψυχής και λατρείας. Έχοντας αποθέσει τα ρούχα του στο αποδυτήριο, ο επισκέπτης έμπαινε σε μεγάλη αίθουσα με κτιστή, μαρμαροντυμένη πισίνα γύρω στα 60 μ. Έξι κόγχες στους πλάγιους τοίχους προορίζονταν να δεχτούν αγάλματα, ενώ δύο μπανιέρες πρόσφεραν τη δυνατότητα ατομικού ψυχρού λουτρού. Ανάμεσα στις μπανιέρες, εξαιρετικό ψηφιδωτό απεικονίζει Τρίτωνες, Νηρηίδες και ταύρο με ουρά κήτους. Αγάλματα του Ποσειδώνα, του Διονύσου και μιας Νύμφης ανήκαν, φαίνεται, σε αυτόν το «ψυχροδόχο οίκο» (frigidarium). Ο λουόμενος στη συνέχεια προχωρούσε στον «ηρέμαχλαινόμενον οίκο» (tepidarium), δωμάτιο με δάπεδο στηριγμένο σε πεσσίσκους που δημιουργούσαν υπόγειο, το υπόκαυστον, στο στόμιο του οποίου έκαιγε η φωτιά. Η αργή εφίδρωση και η μάλαξη προετοιμάζαν το λουόμενο για το ζεστό λουτρό στον «ένδον οίκο» (caldarium), τον τελικό του προορισμό. Εκεί τον περίμενε μεγάλη κτιστή λεκάνη με ζεστό νερό και ειδικευμένο προσωπικό για την περιποίηση και τον καλλωπισμό του. Στη βόρεια πτέρυγα των θερμών βρέθηκαν τουλάχιστον δέκα γλυπτά που, υπογραμμίζοντας τη θεραπευτική ιδιότητα του νερού, απεικονίζουν τον Ασκληπιό και τους Ασκληπιάδες: την Ηπίονη, τον Μαχάωνα και τον Ποδαλείριο, την Πανάκεια, την Αίγλη, την Ακεσώ, την Υγεία, ίσως και την Ιασώ. Μαζί με τα αγάλματα των θεών, στις θέρμες βρέθηκαν και πορτρέτα θνητών (Δίον: Οι μεγάλες θέρμες, 2017).

### 5.2.8. Έπαυλη Διονύσου

Η μεγάλη "έπαυλη του Διονύσου", όπως ονομάστηκε από το έξοχο ψηφιδωτό με παράσταση από τη ζωή του θεού του κρασιού, που στολίζει το δάπεδο του κεντρικού δωματίου, κτίσμα του 200 μ.Χ., αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κτιριακά συγκροτήματα το αρχαίου Δίου. Βρίσκεται κατά μήκος μιας από τις δευτερεύουσες οδούς που διέσχιζαν τον ανατολικό τομέα της πόλης, πίσω από μια σειρά καταστημάτων και εργαστηρίων και δίπλα σε ένα λουτρικό οικοδόμημα, τα δάπεδα του οποίου είναι στρωμένα με μεγάλες ψηφίδες, μια αυλή με ιωνικό περιστύλιο και πηγάδι οδηγούσε προς ανατολάς στην τραπεζαρία της μεγάλης οικίας, το tablĭnum των Ρωμαίων. Ακολουθούσαν μικρότερα σε διαστάσεις δωμάτια, από τα οποία το ένα με ημικυκλική κόγχη, όπου και άγαλμα του Διονύσου με κέρας στο αριστερό χέρι, και δάπεδο με ψηφίδες σε γεωμετρικά σχήματα, θα πρέπει να ήταν αφιερωμένο στη λατρεία του θεού.

Ο χώρος, ωστόσο, που θα πρέπει να αποτελούσε και τον λαμπρότερο του όλου οικοδομικού συνόλου, ήταν μια σχεδόν τετράγωνη στην κάτοψη της αίθουσα συμποσίου, εμβαδού 100 τ.μ. περίπου, το δάπεδο της οποίας καλύπτεται από πολύχρωμο ψηφιδωτό με σκηνές από τον Διονυσιακό κύκλο: το κέντρο του χώρου καταλαμβάνει ένας μεγάλος πίνακας, πλαισιωμένος από μικρότερους σε κάθε πλευρά. Μια ταινία με σπειρομαϊάνδρο χωρίζει τους "ζωγραφικούς" αυτούς πίνακες σε δύο τμήματα: στο χώρο όπου ήταν τοποθετημένες οι κλίνες των συμποσιαστών και διακρινόταν από μια πλατιά λωρίδα με αβακωτό κόσμημα που περιέτρεχε τους τοίχους και στο υπόλοιπο της αίθουσας που ήταν ελεύθερο από έπιπλα. Το θέμα της κεντρικής παράστασης επιβλητικό και επικό, αποδοσμένο ωστόσο με μια εκζήτηση, παρόλη τη ζωγραφική διάθεση που το διακρίνει, είναι ο θρίαμβος του Διονύσου: ο θεός κατενώπιον, γυμνός σε άρμα που το σέρνουν θαλάσσιοι πάνθηρες,



κρατάει στο υψωμένο του δεξί χέρι ρυτό και στο αριστερό θύρσο. Δίπλα του, εκστατικός από το δέος, στέκεται ένας παπποσειληνός με μαλλωτό χιτώνα και πορφυρό ιματίδιο. Τους πάνθηρες οδηγούν με χαλινάρια δυο θαλάσσιοι κένταυροι, που φέρουν στους ώμους ο καθένας από ένα μεγάλο αγγείο. Το λευκό χρώμα των ψηφίδων του εδάφους, πάνω στο οποίο εκτυλίσσεται η σκηνή, σε αντίθεση με το ιώδες βαθυγάλανο των κυμάτων, προσδίδει στις μορφές ένα μνημειακό μέγεθος και δίνει την εντύπωση ενός ζωγραφικού έργου. Στους πίνακες, που ανά τρεις, περιβάλλουν την κεντρική παράσταση, απεικονίζονται θεατρικές μάσκες.

Στην αρχική οικοσκευή της αίθουσας θα πρέπει να ανήκουν χάλκινα εξαρτήματα κλινών. Στη διακόσμηση της αίθουσας γενικότερα απέβλεπαν εικονιστικά αγάλματα μελών του αυτοκρατορικού οίκου, θεοτήτων αλλά και ιδιωτών, που βρέθηκαν σε χώρους της. Η ζωή στην έπαυλη πήρε ξαφνικό τέλος, όταν πυρκαγιά, ίσως αποτέλεσμα σεισμού, σάρωσε το κτίριο και μετέβαλε τα πάντα σε ερείπια (Επαυλη του Διονύσου στο Δίον, 2017).

### **5.2.9. Μακεδονικοί τάφοι**

Τα νεκροταφεία του Δίου, εκτείνονται βόρεια και δυτικά της πόλης και η περίοδος χρήσης τους καλύπτει το διάστημα από τα μέσα περίπου του 5ου αι. π.Χ. ως τις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. Τάφοι καλυβίτες σε περιβόλους από ξερολιθιά, ανάγλυφες στήλες, επιτύμβιοι βωμοί αποτελούν τα μνημεία εκείνα που μαρτυρούν τη φροντίδα των κατοίκων προς τους νεκρούς τους. Ωστόσο, τα επιβλητικότερα κατασκευάσματα της κατηγορίας των ταφικών κτισμάτων συνιστούν οι "μακεδονικοί" τάφοι, που κατά καιρούς ήρθαν στο φως - το συχνότερο συλημένοι - από το 1929 και το εξής.

Μακεδονικός τάφος I : Βρέθηκε σε μικρή απόσταση από το δυτικό τείχος της πόλης και ήταν ο πρώτος τάφος που ανασκάφτηκε, το 1929. Διθάλαμος, με δωρική πρόσοψη, το θυραίο άνοιγμα της οποίας έφραζαν πέντε επάλληλα τοποθετημένοι λαξευμένοι πωρόλιθοι. Διέθετε ιωνικό προθάλαμο και καμαροσκέπαστο νεκρικό θάλαμο. Στη μέση του θαλάμου βρέθηκε μεγάλη μαρμάρινη νεκρική κλίνη, η φαρδύτερη που έχει βρεθεί, με ζωγραφιστά γεωμετρικά θέματα, ανθέμια και παράσταση ιππομαχίας.

Μακεδονικός τάφος II : Βρέθηκε το 1953 στο χωριό Καρίτσα, βόρεια της αρχαίας πόλης, και ανασκάφτηκε δύο χρόνια μετά. Πρόκειται για μονόχωρο υπόγειο κτίσμα με επιχρισμένη πρόσοψη και αέτωμα με ακρωτήρια στις γωνίες του. Πάνω στη λίθινη κλίνη του θαλάμου διατηρήθηκαν οστά νεαρού ατόμου, πιθανώς κοριτσιού.

Μακεδονικός τάφος III : Ο τρίτος μακεδονικός τάφος βρέθηκε κοντά στον τάφο I το 1955 και ανασκάφτηκε τον επόμενο χρόνο. Είναι μονοθάλαμος με ένα γιγαντιαίο υπέρθυρο στο θυραίο άνοιγμα που φραζόταν από τρεις επάλληλα τοποθετημένους λίθινους γωνιόλιθους. Στο εσωτερικό του υπήρχε κτιστή κλίνη και τρία βάρθρα, πιθανώς προορισμένα για άλλες ταφές.

Μακεδονικός τάφος IV : Δυτικά της Καρίτσας και κάτω από τεχνητό χωμάτινο τύμβο, ο μονοθάλαμος τάφος, που ανασκάφηκε το 1980, παρουσίαζε μια ιδιομορφία, γνωστή κυρίως από αντίστοιχα μνημεία στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη: διέθετε κτιστό δρόμο. Τα θυρόφυλλα της εισόδου από γκριζωπό μάρμαρο, κάτω από το αέτωμα της επιχρισμένης πρόσοψης, οδηγούσαν στο νεκρικό θάλαμο, όπου δε βρέθηκε η κλίνη, η οποία πιθανώς ήταν ξύλινη. Κατασκευάστηκε γύρω στο 200 π.Χ. (Μακεδονικοί τάφοι στο Δίον, 2017).

### 5.3. Αρχαιολογικός χώρος Δισπηλιού



Πηγή: <http://eranistis.net/wordpress/2017/03/11/dispilio/>

#### 5.3.1. Ο χώρος

Στη Δυτική Μακεδονία, βρίσκεται η λίμνη της Καστοριάς ή Ορεστιάδας, έκτασης 30 τ. χλμ. Μια λίμνη γλυκού νερού η στάθμη της οποίας βρίσκεται σε ύψος 620 μέτρων πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Στο νότιο τόξο της συναντάται το χωριό Δισπηλιό, την ιστορική αξία του οποίου έφεραν στο φως ανασκαφές που ξεκίνησαν ήδη το 1932 υπό την εποπτεία του Α. Κεραμόπουλου.

Όταν η στάθμη της λίμνης άρχισε να υποχωρεί, σημαντικά τμήματα πασσαλόκτιστων κατοικιών έκαναν την εμφάνισή τους, φέρνοντας έτσι στην επιφάνεια έναν προϊστορικό λιμναίο οικισμό. Οι ανασκαφές του Α. Κεραμόπουλου σταμάτησαν το 1940 ανακαλύπτοντας όμως έναν μεγάλο αριθμό λίθινων εργαλείων, καθώς και κομμάτια αγγείων. Το 1965 οι έρευνες συνεχίστηκαν, ενώ κατά τα έτη 1992-1994 οι ανασκαφές έφεραν στο φως εκτός από σκεύη και εργαλεία, τμήματα πασσάλων, καθώς επίσης οστά και καρπούς δέντρων.

Οι ανακαλύψεις αυτές γνωστοποίησαν πολύτιμα στοιχεία για την ύπαρξη οργανωμένης ζωής στη λίμνη της Καστοριάς, μεταφέροντας έτσι το σύγχρονο άνθρωπο 7000 χρόνια πριν! Τότε, που μέσα από τα πασσαλόκτιστα σπίτια εντός ή εκτός της λίμνης, ο νεολιθικός άνθρωπος έχτιζε πολιτισμό θεμελιώνοντας τον πάνω στη λάσπη. Τότε που ο κάτοικος του νεολιθικού Δισπηλιού ξεχύνονταν στα γειτονικά δάση για την αναζήτηση τροφής έχοντας ως εξοπλισμό του ένα μυτερό ακόντιο, ένα ξύλινο τσεκούρι και μια δερμάτινη σφεντόνα με πήλινα βλήματα. Τότε που ο άνθρωπος, έχοντας έντονο το αίσθημα της επιβίωσης, χρησιμοποιούσε τα κέρατα των ζώων ως σκαλιστήρια για το όργωμα της γης, είχε κοκάλινα αγκίστρια και δίχτυα πλεγμένα από λινάρι, κατασκεύαζε τις βάρκες του από μεγάλους κορμούς δέντρων, χρησιμοποιούσε το δέρμα των ζώων για να ζεσταθεί το χειμώνα, έφτιαχνε τσάπες από γερά κόκαλα αγελάδων και κατασκεύαζε χορδές για τα τόξα του από έντερα γουρουνιών.



Στο Δισπηλιό Καστοριάς, οι αρχαιολόγοι δεν περιορίστηκαν μόνο στην ανασκαφή του χώρου. Οι εξειδικευμένοι επιστήμονες του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατάφεραν να ανακατασκευάσουν ένα πιστό αντίγραφο του νεολιθικού χωριού ταξιδεύοντας τον επισκέπτη πίσω στο χρόνο και ζωντανεύοντας έτσι όλες τις ιστορικές αναφορές.

Σήμερα η λίμνη της Καστοριάς επηρεάζεται αρνητικά λόγω ρύπανσης από την ίδια της την πόλη που βρίσκεται στην όχθη της λίμνης. Ωστόσο, εξακολουθεί να συνθέτει ένα όμορφο και γαλήνιο τοπίο, με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, με σημαντική ιστορία, αλλά και θρύλους που θέλουν τον Άγιο Σπυρίδωνα να περπατάει κάθε χρόνο την παραμονή της γιορτής του στη λίμνη, ανοίγοντας έναν αφρισμένο διάδρομο (Ο λιμναίος προϊστορικός οικισμός του Δισπηλιού, 2017).

### **5.3.2. Ξύλινη Πινακίδα**

Από τον δεύτερο χιόλας χρόνο της συστηματικής ανασκαφής, το 1993, βρέθηκε στον βυθό της λίμνης μια ξύλινη πινακίδα με σκαλισμένα επάνω της "σήματα", η οποία χρονολογήθηκε με τη μέθοδο C14 (ραδιοχρονολόγηση Άνθρακα-14). Είναι η ραδιομετρική μέθοδος χρονολόγησης με τη χρήση του ραδιενεργού άνθρακα-14. Ο ραδιενεργός άνθρακας παύει να αναπληρώνεται με τη λήψη τροφής, (μετά το θάνατο ενός οργανισμού ή το κόψιμο ενός δέντρου.) στα 5260 π.Χ. Είναι μια πρώτη μορφή γραφής που προηγήθηκε της γραμμικής Α, η οποία επίσης ακόμη δεν έχει αποκωδικοποιηθεί. «Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι εδώ έχουμε μια προσπάθεια επικοινωνίας του νεολιθικού ανθρώπου που ελπίζουμε κάποτε να μπορέσουμε να ερμηνεύσουμε» λέει ο καθηγητής Χουρμουζιάδης, χωρίς να κρύβει τις επιφυλάξεις του, καθώς «για να αποκρυπτογραφήσει κανείς ένα κείμενο πρέπει δίπλα στα "σήματα" ή στα ιδεογράμματα να υπάρχει και κάτι το οποίο να του είναι ήδη γνωστό, όπως συνέβη με τον Σαμπολιόν και τη Ροζέτα, όπου επάνω στην πέτρα ήταν χαραγμένα σε αντιστοιχία τρία κείμενα: το ιερογλυφικό, το ελληνιστικό και το δημοτικό. Στην έφυδρη όμως πινακίδα του Δισπηλιού, στην πινακίδα δηλαδή που παρέμεινε στον βυθό της λίμνης 7.500 χρόνια, δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα» λέει. Ανάλογα χαράγματα με αυτά της ξύλινης πινακίδας έχουν βρεθεί και σε μικρές κεραμικές πινακίδες που επίσης κρατούν, τουλάχιστον προς το παρόν, καλά φυλαγμένο το μυστικό τους (Η πινακίδα του Δισπηλιού, 2017).

### **5.3.3. Ανασκαφικό Διδασκαλείο Δισπηλιού**

Σύμφωνα με τον Χουμουρζιάδη (2009), οι αρχαιολόγοι είναι υποχρεωμένοι να σκάψουν για να βρουν τα αντικείμενα που βρίσκονται θαμμένα στο χώμα, να τα βγάλουν στο φως και να τα μελετήσουν. Έτσι και η Προϊστορική Αρχαιολογία, είναι υποχρεωμένη να σκάψει, για να βρει τα αντικείμενα της απασχόλησής της, γιατί οι Πολιτισμοί της Προϊστορίας είναι θαμμένοι, με το ένα ή τον άλλο τρόπο, βαθιά στη γη. Γύρω, λοιπόν από το σκάψιμο αυτό, που χαρακτηρίζεται στην επίσημη ορολογία ως Ανασκαφή, έχει αναπτυχθεί μια πολύπλοκη μεθοδολογία, που τη συγκροτούν αυστηροί κανόνες. Άλλοι από αυτούς τους κανόνες είναι σημαντικοί, και κανένας αρχαιολόγος-ανασκαφέας δεν τους παραβαίνει, και άλλοι, ενώ φαίνονται κι αυτοί σημαντικοί, έχουν χάσει τη σημασία τους, γιατί τους έχει ξεπεράσει η σύγχρονη τεχνολογία ή, σε μερικές περιπτώσεις, η θεωρία της Ανασκαφής.

Το περίεργο είναι πως ακόμα και σήμερα στις αρχαιολογικές ανασκαφές εφαρμόζονται, με σχολαστική προσοχή και οι ξεπερασμένοι κανόνες, με αποτέλεσμα να χάνεται και χρόνος και χρήμα. Να γεμίζουν οι ανασκαφές από τον ενοχλητικό κόσμο των 'kipples' (σημ. τη λέξη 'kipple' χρησιμοποίησε ο P. K. Dick στο μυθιστόρημά του 'Doandroidsdream of electricssheepA' για να χαρακτηρίσει άχρηστα αντικείμενα, σκουπίδια, παλιόχαρτα, σπιρτοκουτία, τενεκεδάκια και εν γένει πράγματα άχρηστα, που μετά τη χρήση συνήθως τα πετάς, μπουκάλια, καμένα σπέρτα, φύλλα ημερολογίου, στυλό χωρίς μελάνι, στεγνοί μαρκαδόροι, άκυρα εισιτήρια, καλύμματα τσίχλας, παλιές εφημερίδες,

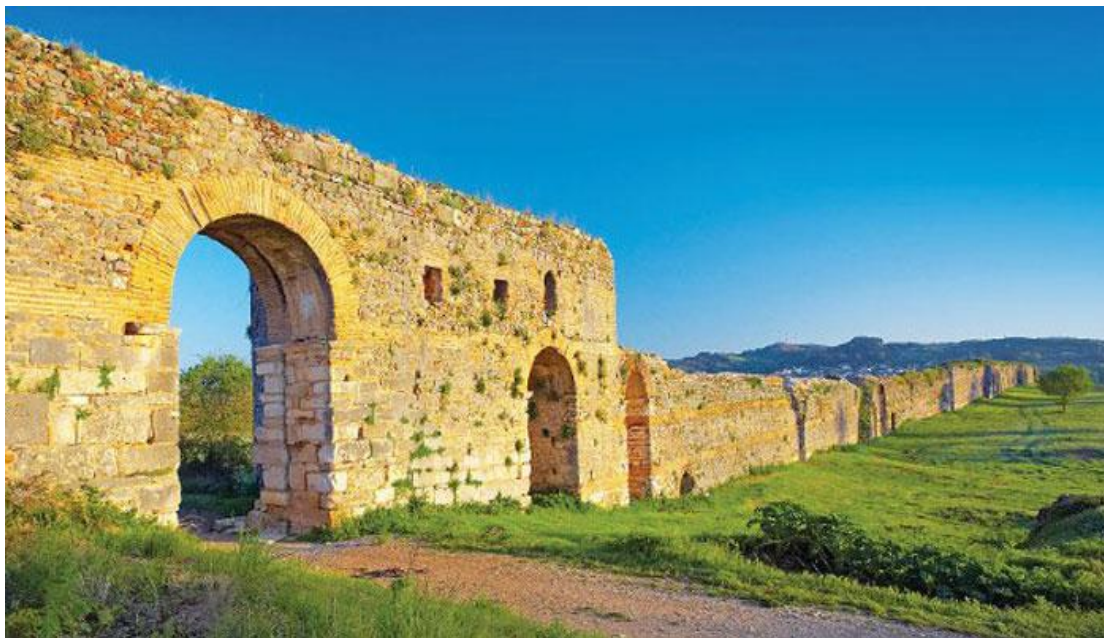
χρησιμοποιημένα χαρτιά υγείας κλπ.) με αποτέλεσμα να μη γίνονται άλλα «πράγματα», κατά τη διάρκεια μιας ανασκαφής.«Πράγματα» που δεν τα έχει ξεπεράσει ο χρόνος και η τεχνολογία και ούτε θα τα ξεπεράσει ποτέ, γιατί είναι απαραίτητα, μιας και με τη βοήθειά τους επιβιώνει το ίδιο το οργανικό σώμα της Αρχαιολογίας που για να επιζήσει χρειάζεται την Ανασκαφή. Αυτήν την αναντικατάστατη ενέργεια της Αρχαιολογίας που η άρνηση της ανανέωσής της, με την εφαρμογή νέων κανόνων, τη μετατρέπει σε μια συνεχή «τριβή», σε μια τυπική διαδικασία που δεν παράγει, απλώς θερμαίνει, άρα οδηγεί, αργά ή γρήγορα σε μιας μορφής «θερμικό θάνατο» (Χουμουρζιάδη, 2009).

Η αρχαιολογική ανασκαφή πρέπει να αλλάξει. Στο Δισπηλιό επιχειρήσανε μια τέτοια «αλλαγή», με βάση τον «Κανόνα του Σχήματος», χωρίς να πιστεύουν ότι είναι η καλύτερη ή η μοναδική. Την ονομάσανε «Ανασκαφικό Διδασκαλείο» αυτήν την αλλαγή, και προσπαθήσανε να πετύχουνε δυο σκοπούς:

(α) Ζητήσαν από ειδικούς να αναπτύξουν στους φοιτητές, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, μια σειρά από θέματα που δεν περιλαμβάνονται, κατά κάποιο τρόπο ή καθόλου στα προγράμματα των πανεπιστημιακών τμημάτων και(β) να υπερβούν το εργολαβικό σχήμα της ανασκαφής: 7 πμ. με 2.30 μμ. το ανασκαφικό πρόγραμμα ως πλήρες μεροκάματο.

Πραγματοποιήθηκαν 143 ώρες ανασκαφής, και πρακτικής άσκησης (συντήρησης in situ, συλλογής δειγμάτων, αποτύπωσης) στο πεδίο. 123 ώρες διδασκαλίας και εξάσκησης στο εργαστήριο της ανασκαφής. Έξι εκπαιδευτικές εκδρομές: Αλβανία, για επίσκεψη της Γαλλικής ανασκαφής στο Σοβιάν Μηλιά Γρεβενών, για επίσκεψη του μουσείου παλαιοντολογικών απολιθωμάτων. Γράμμο, με ανάλυση των γεγονότων του Εμφύλιου από τον καθηγητή Γ. Μαργαρίτη. Μοναστήρι (FYROM) για επίσκεψη στην αρχαία Ηράκλεια, στο αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης και περιήγηση. Προβλήθηκαν επίσης 5 ταινίες με εκπαιδευτικό περιεχόμενο (Χουμουρζιάδη, 2009).

#### 5.4 Νικόπολη Πρεβέζης



Πηγή:<http://www.dimokratianews.gr/content/7032/νικόπολη-στόχος-η-unesco>

### 5.4.1. Ο χώρος

Η Νικόπολη ανήκει στις λίγες αρχαίες πόλεις στον ελληνικό χώρο που είχαν την τύχη να ξεφύγουν από τη διαρκή οικοδόμηση (Θεσσαλονίκη, Αθήνα), τη συνεχή εκμετάλλευση της γης και την επαναχρησιμοποίηση του αρχαίου οικοδομικού υλικού τους. Έτσι διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση πολλά μνημεία της πόλης, η οποία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας, αλλά ταυτόχρονα γίνεται δυνατή η παρατήρηση στα κτίσματα της όλων των αρχιτεκτονικών αλλαγών που επέβαλε ο χριστιανισμός. Η περιοχή της Νικόπολης εκτεινόταν από τα βουνά της Κασσωπαιάς μέχρι τα όρια της ρωμαϊκής Πάτρας στην Αιτωλία και από τον Αχελώο μέχρι τη Λευκάδα.

Η περιοχή όπου ιδρύθηκε η πόλη διέθετε πλούσιες πηγές νερού, εξαιρετικό κλίμα και όμορφο φυσικό περιβάλλον. Οι ομαλές απολήξεις των υψωμάτων, η θέα που είχε η πόλη και η επικοινωνία του Αμβρακικού κόλπου με το Ιόνιο πέλαγος σχημάτιζαν ένα εξαιρετικό τοπίο. Η Νικόπολη διέθετε δυο μεγάλα λιμάνια, τον Κόμαρο στον κόλπο του σημερινού Μύτικα και το άλλο στο Βαθύ ή Μαργαρώνα. Ακόμη και το Ανακτόριον (γειτονική ακαρνανική πόλη) λειτουργούσε ως εμπορικό λιμάνι της Νικόπολης. Οι πλωτοί ποταμοί Άραχθος και Λούρος περνούσαν από πεδινές και εύφορες περιοχές και διευκόλυναν την επικοινωνία (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

Η ρωμαϊκή πόλη απέκτησε δυνατό οχυρωματικό περίβολο, με περίμετρο μεγαλύτερη από 5 χιλ. Κατασκευάστηκε σύμφωνα με το ρωμαϊκό ρυμοτομικό σχέδιο της σκακιέρας, το οποίο ακολουθούσε ελληνιστικά πρότυπα. Δυο μεγάλοι πλακόστρωτοι δρόμοι συνέδεαν τη Νικόπολη με τα λιμάνια της. Στην ενδιάμεση περιοχή δημιουργήθηκαν αυτόνομες οικιστικές μονάδες. Τα περισσότερα κτηριακά συγκροτήματα προσαρμόζονται στις οικοδομικές νησίδες (insulae), οι οποίες είναι χωρισμένες σε ορθογώνια παραλληλόγραμμα (οικόπεδα).

Η πόλη διέθετε αγορά (forum) που βρισκόταν μεταξύ των κύριων οδών της. Το ωδείο βρισκόταν κοντά στην αγορά, κτισμένο στο κέντρο της ρωμαϊκής πόλης. Χρονολογείται στα χρόνια του Αυγούστου και πρέπει να ήταν σε χρήση μέχρι το δεύτερο μισό του 3ου αιώνα μ.Χ. Αποτελείται από ημικυκλικό κοίλο, κυκλική ορχήστρα και ορθογώνια σκηνή. Στον εξωτερικό τοίχο της σκηνής που σώζεται σε μεγάλο ύψος, τρεις μεγαλόπρεπες πύλες με βαθμίδες οδηγούν στο προσκήνιο. Το ωδείο είναι έργο σπουδαίου αρχιτέκτονα και σώζεται σε καλή κατάσταση. Τα υπόλοιπα δημόσια κτήρια, θέατρο, στάδιο και γυμνάσιο, κτίστηκαν εκτός των τειχών της πόλης στο προάστειο (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

Στην ίδια περιοχή κατασκευάστηκε και το ιερό του Απόλλωνα. Στο νότιο τμήμα της πόλης αναπτυσσόταν το υδραγωγείο που τροφοδοτούσε με νερό την πόλη. Μέρος της τοξοστοιχίας του σώζεται ως σήμερα. Οι μεγάλες θέρμες της πόλης βρίσκονται ανατολικά της αγοράς. Η μοναδική μέχρι σήμερα ιδιωτική οικία που έχει έρθει στο φως βρίσκεται βόρεια του ωδείου (οικία στον αγρό Ντόμαρη). Τα νεκροταφεία της πόλης βρίσκονταν έξω από κάθε πύλη του τείχους αλλά και σε άλλες περιοχές και σε πολλές περιπτώσεις σώζονται μεγάλα ταφικά κτίσματα, τα οποία ανήκαν σε πλούσιες ελληνικές και ρωμαϊκές οικογένειες.

Από τη βυζαντινή περίοδο της πόλεως έχουν διατηρηθεί τα βυζαντινά τείχη και τμήματα από εκκλησιαστικά κτήρια της εποχής. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι η βασιλική Α του Δημητρίου, γνωστότερη ως βασιλική του Δουμετίου και η βασιλική του μητροπολίτου Αλκίσωνος που είναι κτισμένες εντός των νέων, "ιουστινιάνειων τειχών" της Νικόπολης (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

### 5.4.2. Ιστορική διαδρομή

Η Νικόπολη της Ηπείρου, το όνομα της οποίας εμπεριέχει τη λέξη νίκη, είναι κτισμένη στη χερσόνησο, η οποία χωρίζει τον Αμβρακικό κόλπο από το Ιόνιο πέλαγος. Βρίσκεται απέναντι

από το Άκτιο και 6 χιλ. βόρεια από την Πρέβεζα. Θαλάσσιοι και χερσαίοι δρόμοι οδηγούσαν στη Νικόπολη και την κατέστησαν σημαντικό εμπορικό κέντρο. Η πόλη ιδρύθηκε ως σύμβολο της μεγάλης νίκης του Γάιου Ιουλίου Καίσαρα Οκταβιανού και μετέπειτα Ρωμαίου αυτοκράτορα Αυγούστου ενάντια στο Μάρκο Αντώνιο και την Κλεοπάτρα Ζ΄ της Αιγύπτου στο Άκτιο το 31 π.Χ. και άκμασε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο.

Ήταν 2 Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ., όταν συναντήθηκαν οι δυο στόλοι στη θάλασσα του Ακτίου και δόθηκε τέλος στην εμφύλια ρωμαϊκή διαμάχη. Μετά τη μεγάλη νίκη του, ο Οκταβιανός αποφάσισε να ιδρύσει τη Νικόπολη, όχι μόνο ως ανάμνηση της νίκης, αλλά βασικά ως κέντρο ελέγχου της δυτικής Ελλάδας μαζί με την Πάτρα. Επίσης, η ίδρυσή της εντάσσεται στην προσπάθεια εκρωμαϊσμού της Ελλάδας με ανοικοδόμηση παλιών και με την ίδρυση νέων πόλεων, αλλά και στην τόνωση της περιοχής, η οποία αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες τότε (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

Η πόλη δημιουργήθηκε με συνοικισμό άλλων οικισμών (Κασσώπη, Αμβρακία, Λευκάδα κ.α.) και τη βίαιη ως ένα σημείο μεταφορά κατοίκων στη Νικόπολη. Στην αλιεία, γεωργία και κτηνοτροφία στηρίχτηκε η πόλη για την οικονομική της εξέλιξη. Η Νικόπολη στολίστηκε με επιβλητικά κτήρια από τα λάφυρα της λείας, αλλά και από δωρεές του Ηρώδη Α΄ της Ιουδαίας που βοήθησε στην κατασκευή πολλών κτηρίων, εκφράζοντας έτσι τη φιλία και τη συμπάθεια του προς τον Οκταβιανό. Ο Οκταβιανός της παραχώρησε σημαντικά προνόμια και πολλές φορολογικές ατέλειες, που συντέλεσαν στην αλματώδη ανάπτυξη της. Ακόμη έδωσε στη Νικόπολη τις έξι ψήφους των Αιτωλών στη Δελφική Αμφικτιονία, γεγονός που προσέδωσε αίγλη στην πόλη.

Καθώς η Νικόπολη απαρτίζοταν από κατοίκους διάφορων περιοχών της Ηπείρου και της Ακαρνανίας, ήταν φυσικό αυτοί να μεταφέρουν και τα λατρευτικά τους έθιμα μαζί. Για να τους καταπραΰνει ο Οκταβιανός έδωσε εντολή να μεταφερθούν στη νέα πόλη τα αντικείμενα λατρείας από τις παλιές πόλεις (Παυσανίας VII,18,9). Ο Οκταβιανός αφιέρωσε τη Νικόπολη στον Απόλλωνα Άκτιο ή Ακτιακό και προς τιμή του θεσπίστηκαν τα Νέα Άκτια που αποτελούσαν επανασύσταση των Ακτίων, των παλιών τοπικών αγώνων των Ακαρνανών. Έτσι απέκτησε αίγλη το ιερό του Απόλλωνα (Στράβωνας VII,7,6), (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

Θρησκευτικό κέντρο της πόλης αποτέλεσε το παλιό ιερό του Απόλλωνα στο Άκτιο. Μεγαλοπρεπές τέμενος κτίστηκε προς τιμή του θεού (Δίων Κάσσιος 51,1,3). Ο Απόλλωνας που λατρευόταν εδώ είχε τα επίθετα Λευκάδιος ή Λευκαδιακός (από τη Λευκάδα), αλλά και Αγυιεύς. Στο ιερό του Απόλλωνα λατρεύονταν ακόμη ο Ποσειδώνας και ο Άρης, σύμφωνα με επιγραφή που βρέθηκε εκεί. Άλλοι θεοί που λατρεύονταν στη Νικόπολη ήταν ο Δίας, ο Διόνυσος, ο Ερμής, ο Ήφαιστος, ο Ασκληπιός, η Εκάτη, ο Πάνας, ο Ηρακλής και ο Άττις. Από τις γυναικείες θεότητες σημαντική θέση κατείχε η Άρτεμη, η οποία είχε τα επίθετα Λαφρία, Σώτειρα, Εφέσια και Κελκαία. Στην πόλη λατρεύτηκαν ιδιαίτερα και δύο θεότητες ανατολικής προέλευσης: η Ίσιδα και η Κυβέλη. Τέλος, και η αυτοκρατορική λατρεία του Οκταβιανού, του ιδρυτή της πόλης, ήταν πολύ σημαντική, (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017). Στις ρωμαϊκές πηγές ονομάζεται η πόλη "Nicomolis romana colonia", "civitas libera Nicopolitana" (Πλίνιος, Nat. Hist. 4,5. Τάκτιος, ann. 5,10) ή "colonia Augusta".

Σημαντικές προσωπικότητες έζησαν ή πέρασαν από την πόλη. Ο Γερμανικός, θετός γιος και ανιψιός του Οκταβιανού, ήταν ένας από αυτούς που πέρασαν από τη Νικόπολη για να δει από κοντά τα στρατόπεδα του Οκταβιανού και του Αντωνίου και τον τόπο της μάχης. Ο αυτοκράτορας Νέρωνας επισκέφτηκε επίσης την πόλη το 66 μ.Χ. και έλαβε μέρος στα Άκτια. Αλλά και ο Επίκτητος από την Ιεράπολη της Φρυγίας, ο μεγάλος στωικός φιλόσοφος, έφτασε το 89 μ.Χ. στη Νικόπολη για να ξεφύγει από το διωγμό του αυτοκράτορα Δομιτιανού.

Παρέμεινε στην πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα και ίδρυσε φιλοσοφική σχολή. Ο αυτοκράτορας Αδριανός (128-134 μ.Χ.) επισκέφτηκε την πόλη με τη γυναίκα του, Βίβια Σαβίνα, η οποία θεοποιήθηκε και λατρεύτηκε ως Άρτεμις Κελκαία, (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

Οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στη Νικόπολη ξεκίνησαν το 1913 από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Α. Φιλαδέλφεια. Δυστυχώς τα αποτελέσματα αυτών των ανασκαφών δε δημοσιεύτηκαν, ενώ τα ευρήματα που φυλάσσονταν στο τζαμί της Πρέβεζας καταστράφηκαν μετά το βομβαρδισμό του στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Από το 1925 συνέχισαν την έρευνα ο Έφορος Αρχαιοτήτων Γ. Μηλιάδης (ιερό του Απόλλωνα) και ο Αν. Ορλάνδος (παλαιοχριστιανικές βασιλικές). Το 1940 ξεκίνησε φιλόδοξο σχέδιο ανασκαφών ο Έφορος Αρχαιοτήτων Ι. Παπαδημητρίου για την ταύτιση των μνημείων που αναφέρει ο Στράβωνας. Η έρευνα αυτή διακόπηκε από την έναρξη του πολέμου. Από τότε η ΙΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων συνεχίζει μικρές ανασκαφικές έρευνες και αναστηλώσεις - συντηρήσεις μνημείων (Νικόπολη στην Πρέβεζα, 2017).

### 5.4.3. Ρωμαϊκά τείχη Νικόπολης

Για την προστασία από εχθρικές επιδρομές ο Οκταβιανός τείχισε την πόλη με ισχυρό οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος κάλυπτε ένα μεγάλο μέρος της πόλης. Εκτός του οχυρωματικού περιβάλλοντος έμεινε το Προάστειο, όπου βρισκόταν το τέμενος του Απόλλωνα, το ιερό άλσος και δημόσια κτίρια (θέατρο, στάδιο, Γυμνάσιο και θερμές). Πρόκειται για μνημείο με αμυντικό χαρακτήρα. Τα τείχη κατασκευάστηκαν αμέσως μετά την ίδρυση της πόλης, όπως και τα περισσότερα δημόσια κτίρια, την περίοδο μεταξύ 30 και 25 π.Χ. Στην Ύστερη Ρωμαϊκή Εποχή όταν Έρουλοι και Γότθοι εισέβαλλαν στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, επισκευάστηκαν τα τείχη της Νικόπολης και ενισχύθηκαν με σκοπό να αντέξουν βαρβαρικές επιθέσεις. Σ' αυτή την οικοδομική φάση εντάσσεται και η διαμόρφωση του υδραγωγείου σε τείχος, καθώς τα τόξα της πεσσοστοιχίας κλείστηκαν βιαστικά με πρόχειρα υλικά.

Ο οχυρωματικός περίβολος διαθέτει περίμετρο μεγαλύτερη των 5 χλμ. Η δυτική πλευρά της πόλης ορίζεται μόνο από την πεσσοστοιχία του υδραγωγείου. Από τα ρωμαϊκά τείχη έχουν διασωθεί μόνο ορισμένα τμήματά του, καθώς το μεγαλύτερο μέρος τους χρησιμοποιήθηκε ως οικοδομικό υλικό για την κατασκευή του βυζαντινού τείχους. Διατηρούνται τμήματα του ρωμαϊκού τείχους στη βόρεια και νότια πλευρά. Το τείχος ήταν κατασκευασμένο από μεγάλες καλονημένες πλίνθους και ο πυρήνας του από αργούς λίθους και λατύπη μέσα σε άφθονο κουρασάνι. Η ανασκαφική έρευνα στην πόλη της Νικόπολης έχει αποκαλύψει μέχρι σήμερα πέντε πύλες εισόδου στα τείχη. Πρόκειται για την νοτιοανατολική, τη βορειοανατολική, τη νότια, τη βόρεια και τη δυτική πύλη (Ρωμαϊκά τείχη Νικόπολης, 2017).

Η κύρια πύλη εισόδου της πόλης ήταν η δυτική. Βρισκόταν στο μέσο της δυτικής πλευράς του τείχους και διέθετε τρία ανοίγματα. Η πύλη πλαισιωνόταν εξωτερικά από ημικυκλικούς πύργους με μεγάλο ύψος. Σ' αυτή την πύλη κατέληγαν δυο σημαντικοί δρόμοι: ο ένας από το δυτικό λιμάνι της πόλης και ο άλλος από τη Θεσπρωτία. Η δυτική και η ανατολική πύλη ήταν οι αποδέκτες της κεντρικής λεωφόρου της πόλης, της *decumanus maximus*, που είχε προσανατολισμό Α - Δ. Καλά διατηρημένη σώζεται η νοτιοανατολική πύλη. Στα ανατολικά της σώζεται στρογγυλός πύργος που προστατεύει την πύλη αυτή. Από δω περνούσε ο μεγάλος ρωμαϊκός δρόμος που ξεκινούσε από το ανατολικό λιμάνι της πόλης, διερχόταν από το ανατολικό τμήμα της πόλης και έφτανε μέχρι την βορειοανατολική πύλη. Από κει κατευθυνόταν οι κάτοικοι της πόλης και οι επισκέπτες στο Προάστειο και στο τέμενος του Απόλλωνα. Στη νότια και βόρεια πύλη κατέληγε ο κύριος δρόμος της πόλης, ο *cardo maximus*, με προσανατολισμό Ν - Β. Από τη νότια πύλη ξεκινούσε άλλος οδικός

άξονας, πλακόστρωτος με κράσπεδα, που οδηγούσε στο δυτικό λιμάνι της Νικόπολης, στο Κόμαρο (Ρωμαϊκά τείχη Νικόπολης, 2017).

#### **5.4.4. Ρωμαϊκό θέατρο Νικόπολης**

Το θέατρο της ρωμαϊκής Νικόπολης είναι το πρώτο μνημείο που παρατηρεί ο επισκέπτης, όταν έρχεται στο χώρο από τα βόρεια. Βρίσκεται στο Προάστειο, βόρεια της τειχισμένης πόλης, νοτιοανατολικά του μνημείου του Αυγούστου και ανατολικά του σταδίου. Πρόκειται για εντυπωσιακό οικοδόμημα, που κατασκευάστηκε στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. μαζί με άλλα δημόσια κτήρια της πόλης. Λειτουργούσε κυρίως κατά τη διάρκεια των Νέων Ακτίων, αγώνων που είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα και τελούνταν προς τιμή του Απόλλωνα. Μάλιστα, κατάλογοι ακτιονικών, που έχουν βρεθεί στο τέμενος του Απόλλωνα, αναφέρουν ότι στο θέατρο πραγματοποιούνταν αγώνες ποιητών, σοφιστών, κωμωδών, τραγωδών, κηρύκων, σαλπικτών, κιθαριστών, φωνασκών, αυλητών και παντομίμων (Ρωμαϊκό θέατρο Νικόπολης, 2017).

Το θέατρο κατασκευάστηκε στην πλαγιά ενός λόφου και για την καλύτερη προστασία του από σεισμούς, γύρω από το κοίλο του κτίστηκε ψηλός εξωτερικός καμπύλος τοίχος, που ενισχύθηκε με αντηρίδες. Ένας πλατύς διάδρομος, το διάζωμα, χώριζε το κοίλο σε δύο τμήματα, το θέατρο και το επιθέατρο και στις άκρες του υπήρχαν δύο μεγάλες είσοδοι, που στεγάζονταν με καμάρα. Ο εξωτερικός προστατευτικός τοίχος διέθετε δύο σκάλες για την πρόσβαση στα εδώλια των θεατών, οι οποίοι έρχονταν στο θέατρο από το ιερό του Απόλλωνα. Πάνω στο κοίλο υπήρχε περιφερική στοά, στην οποία πιθανότατα κατέφευγαν οι θεατές κατά τη διάρκεια κάποιας ξαφνικής καταιγίδας. Από τη στοά αυτή έχουν σωθεί μόνο οι πεσσοί που στήριζαν τη στέγη. Τα καθίσματα του κοίλου, που ήταν πλινθόκτιστα, έχουν καταστραφεί, ενώ η προεδρία, δηλαδή η πρώτη σειρά εδωλίων για τους επισήμους, ήταν λίθινη. Η ορχήστρα, όπως και το κοίλο, είχε σχήμα κανονικού ημικυκλίου. Η σκηνή ήταν ψηλή, πιθανόν διώροφη (χαρακτηριστικό γνώρισμα της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής) με τρεις αψιδωτές εισόδους στην πρόσοψη, μέσω των οποίων επικοινωνούσε με το λογείο, το χώρο ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα, όπου δίνονταν οι παραστάσεις. Στο μνημείο τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει εργασίες στερέωσης, κυρίως στους τοίχους της σκηνής και στους πεσσούς της στοάς του επιθέατρου (Ρωμαϊκό θέατρο Νικόπολης, 2017).

#### **5.4.5. Ρωμαϊκό ωδείο Νικόπολης**

Το ρωμαϊκό ωδείο, από τα σημαντικότερα και καλύτερα διατηρημένα μνημεία της Νικόπολης, αποτελεί πραγματικό αρχιτεκτονικό έργο τέχνης, δημιούργημα κάποιου άγνωστου, αλλά σπουδαίου αρχιτέκτονα. Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, στη δυτική πλευρά του παλαιοχριστιανικού τείχους, και συνορεύει με τη ρωμαϊκή αγορά (forum). Σε αυτό πραγματοποιούνταν ομιλίες, φιλολογικοί και μουσικοί αγώνες, αλλά και θεατρικές παραστάσεις κατά τη διάρκεια των Νέων Ακτίων, θρησκευτικών αγώνων που τελούνταν προς τιμή του Απόλλωνα. Το υπόλοιπο διάστημα του χρόνου πιθανόν λειτουργούσε και ως βουλευτήριο, καθώς γειτνίαζε με την αγορά. Κατασκευάστηκε στα χρόνια του Αυγούστου (αρχές 1ου αι. μ.Χ.) και δέχθηκε διάφορες επισκευές και μετατροπές στο τέλος του 2ου - αρχές 3ου αι. μ.Χ. (Ρωμαϊκό ωδείο Νικόπολης, 2017).

Το ωδείο αποτελείται από το κοίλο, την ορχήστρα και τη σκηνή. Το κοίλο διέθετε 19 σειρές εδωλίων και χωριζόταν σε δύο τμήματα με ένα μικρό οριζόντιο διάδρομο στο κέντρο του. Τα εδώλια είχαν επενδυθεί με πλάκες ασβεστόλιθου και στην πρώτη τους σειρά, που δεν έχει διατηρηθεί, βρίσκονταν οι θέσεις των επισήμων. Στη δέκατη σειρά των καθισμάτων υπάρχουν μικρά ανοίγματα, τα οποία έγιναν για λόγους ακουστικής. Τρεις ημικυκλικές στοές στηρίζουν το κοίλο, εξασφαλίζοντας έτσι την κλίση του. Οι στοές αυτές έχουν διαφορετικό ύψος, με χαμηλότερη την εσωτερική και ψηλότερη την εξωτερική. Στο μέσο του κοίλου

υπάρχει ακόμη μια δίοδος, η οποία διέθετε πλακοστρωμένο δάπεδο και τοίχους επενδυμένους με πλάκες, και χρησίμευε στην άμεση επικοινωνία των στοών κάτω από το κοίλο με την ορχήστρα. Στην υστερορωμαϊκή περίοδο η δίοδος αυτή έγινε πιο στενή, καθώς εκεί κτίστηκε ένας βωμός. Η πρόσβαση των θεατών προς τα εδώλια γινόταν από μια διπλή σκάλα που βρισκόταν στο μέσο της νότιας πρόσοψης του κοίλου, ενώ άλλες δύο μικρότερες σκάλες στις πλάγιες πλευρές οδηγούσαν στο εσωτερικό του κοίλου. Η ορχήστρα είχε ημικυκλική μορφή και ήταν διακοσμημένη με πολύχρωμα μαρμαροθετήματα, τμήματα των οποίων σώζονται μέχρι σήμερα. Οι πάροδοι, αριστερά και δεξιά του κοίλου, στεγάζονταν με καμάρα και είχαν πλακοστρωμένο δάπεδο. Η σκηνή διέθετε τρεις εισόδους, μέσω των οποίων είχε κανείς πρόσβαση στο δρόμο που βρισκόταν βόρεια του ωδείου. Μεταξύ της σκηνής και του προσκηνίου διακρίνεται ένας βαθύς στενός διάδρομος, με πλάτος 0,90 μ. και βάθος 2,82 μ. Πρόκειται για την «αύλακα των σκηνικών», που χρησίμευε για την ανύψωση της αυλαίας σε κάθε θεατρική παράσταση. Από τα ευρήματα και τα νομίσματα που αποκαλύφθηκαν στο σημείο αυτό, συμπεραίνουμε, ότι το ωδείο πρέπει να χρησιμοποιήθηκε μέχρι και το δεύτερο μισό του 3ου αι. μ.Χ. (Ρωμαϊκό ωδείο Νικόπολης, 2017). Σήμερα το μνημείο έχει ανασκαφεί πλήρως και έχουν πραγματοποιηθεί εκτεταμένες εργασίες συμπλήρωσης στα εδώλια, στο κοίλο, στο προσκήνιο και στη σκηνή.

#### **5.4.6. Νυμφαίο Νικόπολης**

Το νυμφαίο της Νικόπολης βρίσκεται στα δυτικά της πόλης και κοντά στη δυτική πύλη των ρωμαϊκών τειχών. Πρόκειται για δύο κτήρια που έπαιζαν το ρόλο των δεξαμενών, οι οποίες τροφοδοτούσαν την πόλη με νερό. Στους κατοίκους της περιοχής το νυμφαίο είναι γνωστό με το όνομα "Μπούφοι" ή "Μπούφι". Αν και η χρονολόγησή του αναγόταν στα χρόνια του Αυγούστου, νέες ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή τοποθετούν τα κτίσματα χρονολογικά πολύ αργότερα, στο β' μισό και στις αρχές του 3ου αι. μ.Χ. (Νυμφαίο Νικόπολης, 2017).

Το νυμφαίο αποτελείται από δύο αντικριστά κτήρια, που απέχουν μεταξύ τους 23 μ. Και τα δύο έχουν απλή, αδιακόσμητη πρόσοψη και κόγχες στο εσωτερικό, είναι πλινθόκτιστα, αλλά δεν βρίσκονται στον ίδιο άξονα, γεγονός που αποδεικνύει και τη διαφορετική περίοδο οικοδόμησής τους. Ο λόγος κατασκευής τους ήταν η κάλυψη δύο μεγάλων υδατοδεξαμενών, που γέμιζαν με νερό, το οποίο μεταφερόταν με αγωγό από τις πηγές του Λούρου στη Νικόπολη. Οι εξωτερικοί τοίχοι των κτηρίων ήταν αδιακόσμητοι, ενώ στο εσωτερικό (μήκος πλευράς τοίχου περίπου 17 μ.) εμφανίζονται εναλλάξ ορθογώνιες και ημικυκλικές κόγχες. Οι κόγχες βρίσκονται 1,85 μ. πάνω από τη δεξαμενή και ήταν διακοσμημένες με μάρμαρο. Σε αυτές είχαν τοποθετηθεί μαρμάρινα αγάλματα, που είχαν σχέση με το νερό και τη φύση, ενώ ο τοίχος κάτω από τις κόγχες καλυπτόταν με πλάκες από ασβεστόλιθο. Οι δύο ανοιχτές πλευρές των κτηρίων έκλειναν με χαμηλό τοιχίο. Κατ' αυτό τον τρόπο διακρίνονταν τα αγάλματα από όσους περνούσαν από τη δυτική πύλη. Το νερό, που ξεχείλιζε από τις δεξαμενές, διοχετευόταν σε πήλινους αγωγούς, που υπήρχαν πιθανόν στην πρόσοψη των κτηρίων (Νυμφαίο Νικόπολης, 2017).

#### **5.4.7. Ρωμαϊκές Θέρμες Προαστείου Νικόπολης**

Οι βόρειες θέρμες της ρωμαϊκής Νικόπολης αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα δημόσια κτηριακά συγκροτήματα της πόλης του Αυγούστου. Βρίσκονται στο νότιο τμήμα του Προαστείου, της περιοχής περίπου 400 μ. βόρεια της τειχισμένης αρχαίας πόλης, η οποία λειτουργούσε ως ιερό άλσος λόγω της γεινιάσής της με το ιερό του Απόλλωνα. Πρόκειται για εντυπωσιακό μνημείο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο από τους αθλητές, που λάμβαναν μέρος στα Νέα Άκτια, τους αγώνες προς τιμή του Απόλλωνα. Οι θέρμες κατασκευάστηκαν αμέσως μετά την ίδρυση της πόλης, στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. και λειτούργησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Σήμερα το μνημείο διατηρείται σε σχετικά καλή



κατάσταση, και είναι γνωστό στους κατοίκους της περιοχής ως «Μπεντένια» (Ρωμαϊκές Θέρμες Προαστείου Νικόπολης, 2017).

Το κτηριακό συγκρότημα αποτελείται από καμπύλους και ορθογώνιους χώρους, που συνδέονται μεταξύ τους με πολλά ανοίγματα και φέρουν ημικυκλικές κόγχες και πεσοστοιχίες. Σε καλύτερη κατάσταση διατηρείται η δυτική πτέρυγα με τρεις αψιδωτούς χώρους. Όμοια ήταν κατασκευασμένη και η ανατολική πτέρυγα, από την οποία σώζονται μόνο τα θεμέλια. Οι αίθουσες του συγκροτήματος επικοινωνούν μεταξύ τους και στεγάζονται με τόξα, αψίδες, καμάρες και θόλους, χαρακτηριστικό αυτών των ρωμαϊκών οικοδομημάτων. Τα δάπεδα των αιθουσών ήταν διακοσμημένα με μάρμαρο και ψηφιδωτά. Αντίστοιχα επενδυμένοι ήταν και οι τοίχοι με πολύχρωμα μαρμαροθετήματα. Το συγκρότημα της Νικόπολης διέθετε ένα μεγάλο χώρο με πισίνα κολύμβησης (natatio), αίθουσα ψυχρού λουτρού (frigidarium) και αίθουσες με κλιμακωτά θερμαινόμενες πισίνες (tepidarium, caldarium). Η θέρμανση των χώρων γινόταν με φωτιά, που έκαιγε ακατάπαυστα και ζέσταινε τα υπόκαυστα και τον αέρα που κυκλοφορούσε μέσα από εντοιχισμένους πήλινους σωλήνες.

Στο κτηριακό συγκρότημα των θερμών του Προαστείου έγιναν κατά τη διετία 1973-1974 σημαντικές εργασίες στερέωσης και συμπλήρωσης των τοίχων. Επίσης συντηρήθηκαν τα ανώφλια των σωζόμενων εισόδων του οικοδομήματος (Ρωμαϊκές Θέρμες Προαστείου Νικόπολης, 2017).

#### **5.4.8 Ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου**

Η ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου είναι η μόνη ανασκαμμένη ιδιωτική οικία της ρωμαϊκής πόλης. Βρίσκεται έξω από το δυτικό τμήμα του βυζαντινού τείχους και βορειοανατολικά του ρωμαϊκού Ωδείου και απέχει 200 μ. περίπου από το τείχος και 300 μ. από το Ωδείο. Πρόκειται για μνημείο διαμονής, την κατοικία του Μάνιου Αντωνίνου. Από επιγραφή που έχει βρεθεί σε ένα ψηφιδωτό δάπεδο αναφέρεται και το όνομα της Αριστοκλίας, η οποία πιθανότατα ήταν η πρώτη οικοδέσποινα της κατοικίας αυτής. Η πρώτη οικοδομική φάση της κατοικίας ανάγεται χρονολογικά σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα στον 2ο αι. μ.Χ., ενώ δέχτηκε επισκευές στα τέλη του 3ου με αρχές 4ου αι. μ.Χ. (Ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου, 2017).

Έχουν αποκαλυφθεί πέντε μεγάλα δωμάτια, έξι μικρότεροι βοηθητικοί χώροι και τμήμα της αυλής με πηγάδι, το οποίο διέθετε δεξαμενή αποθήκευσης νερού. Στην είσοδο του πρώτου μεγάλου δωματίου αποκαλύφθηκε το μεγάλο κατώφλι της πόρτας, ενώ το εσωτερικό της αίθουσας αυτής ήταν διακοσμημένο με ψηφιδωτό δάπεδο (3,50 x 6,25 μ.). Το ψηφιδωτό περιέχει γεωμετρικά μοτίβα και ένα κεντρικό έμβλημα, το οποίο πλαισιωνόταν από σπείρα άκανθας. Στη νοτιοανατολική γωνία της αίθουσας ήρθε στο φως προτομή Διονύσου. Η διακόσμηση του ψηφιδωτού με τις έντονες φωτοσκιάσεις και ο τρόπος σμίλευσης της προτομής οδηγούν σε μια χρονολογία στον 2ο αι. μ.Χ. Η αμέσως επόμενη αίθουσα, στα δεξιά του πρώτου δωματίου, διέθετε μαρμαροθετημένο δάπεδο. Διακοσμημένη με ψηφιδωτό δάπεδο ήταν η αριστερή αίθουσα, το οποίο έχει όμως καταστραφεί. Στο βόρεια των αιθουσών αυτών αναπτύσσεται ένας διάδρομος, ο οποίος διέθετε και αυτός ψηφιδωτό δάπεδο - κατεστραμμένο σήμερα - και οδηγούσε στην αυλή της κατοικίας. Στα μικρά δωμάτια της ανατολικής πλευράς οδηγούσε ένας προθάλαμος, ο οποίος βρισκόταν αμέσως μετά το διάδρομο της οικίας. Εκεί ήρθε στο φως ακόμη ένα ψηφιδωτό δάπεδο, το οποίο διασώζει ολόκληρη κτητορική επιγραφή με τα ονόματα της Αριστοκλίας και του Αντωνίνου. Τα δωμάτια της νοτιοανατολικής πλευράς αποτελούσαν βοηθητικούς χώρους, ενώ σε ένα από αυτά βρέθηκε και υπόκαυστο λουτρού. Στον τομέα αυτόν της οικίας η ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι έγιναν διάφορες μεταγενέστερες επεμβάσεις και επισκευές (Ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου, 2017).



#### **5.4.9. Μνημείο Αυγούστου**

Στις βόρειες παρυφές του Προαστείου βρίσκεται το Μνημείο της Νίκης, το τρόπαιο της Ναυμαχίας του Ακτίου και σύμβολο του νέου status quo. Κτισμένο το 28 π.Χ. πάνω στο λόφο Μιχαλίτσι, σε θέση με πανοραμική θέα, αποτελούσε τέμενος αφιερωμένο στους θεούς Απόλλωνα, Ποσειδώνα και Άρη, οι οποίοι στάθηκαν αρωγοί του αυτοκράτορα Αυγούστου στη μεγαλειώδη νίκη του. Το μνημείο κατασκευάστηκε σε τεχνητό άνδηρο, την όψη του οποίου κοσμούσαν τα χάλκινα έμβολα του στόλου των ηττημένων (Αντωνίου και Κλεοπάτρας). Πάνω από τον πέμπτο δόμο της κρηπίδας είχαν τοποθετηθεί οι λιθόπλινθοι της μεγάλης αφιερωματικής λατινικής επιγραφής. Στη βόρεια πλευρά υπήρχε πίσωστημη στοά, ανοιχτή προς τα νότια, όπου βρισκόταν ο μνημειώδης βωμός με εξαιρετικής τέχνης ανάγλυφο διάκοσμο, που αποδίδει το θρίαμβο του Αυγούστου (Μνημείο Αυγούστου, 2017).

#### **5.4.10. Ρωμαϊκό Υδραγωγείο Νικόπολης**

Στο βόρειο άκρο της κοιλάδας του Λούρου, κοντά στο χωριό Αγ. Γεώργιος, βόρεια της Φιλιππιάδας, δεσπόζει το ρωμαϊκό υδραγωγείο της αρχαίας Νικόπολης. Το Ρωμαϊκό υδραγωγείο διανύει μια απόσταση που εκτιμάται σε 50 χλμ. περίπου με ορατά κατάλοιπα στις περιοχές Ριζοβουνίου, Θεσπρωτικού, Στεφάνης, Σκάλας Λούρου, Σφηνωτού, Ωρωπού, Αρχαγγέλου - Νέα Σινώπης και Νικόπολης. Το ρωμαϊκό υδραγωγείο κατασκευάστηκε μετά την ίδρυση της Νικόπολης από τον Οκταβιανό-Αύγουστο (1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.) σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, ενώ νεότεροι μελετητές θεωρούν πιθανή την κατασκευή του επί Αδριανού (2ο αι. μ.Χ.). Ο αυτοκράτορας Ιουλιανός φρόντισε για τη συντήρησή του, ενώ μετά τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ. δε φαίνεται να συνεχίζει τη λειτουργία του (Σαλταγιάννη, 2012).

Το υδραγωγείο αποτελείται από ένα αγωγό, που μετέφερε το νερό με την αξιοποίηση της υψομετρικής διαφοράς από τις πηγές του Λούρου στις δύο δεξαμενές του Νυμφαίου της Νικόπολης. Για την κατασκευή του αγωγού χρησιμοποιήθηκαν τρεις τρόποι:

- λάξευση αύλακα με τοξωτή στεγανοποιημένη κάλυψη και τετράγωνα ανοίγματα εξαερισμού σε πλαγιές λόφων, - διάνοιξη σήραγγας στην περιοχή του Κοκκινόπηλου,
- κατασκευή πεσσοστοιχιών στα πεδινά τμήματα που γεφύρωναν τμήματα μεταξύ λόφων.

Στερεωτικές - αναστηλωτικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν από το 1978 ως το 1980 από την ΙΒ ΕΠΚΑ, στα βάθρα των τόξων της γέφυρας του υδραγωγείου, κοντά στις πηγές του Λούρου, στον Άγιο Γεώργιο Πρέβεζας. Εργασίες σε επιλεγμένες θέσεις του Ρωμαϊκού Υδραγωγείου: Άγιος Γεώργιος, Κοκκινόπηλος, Στεφάνη, Σκάλα Λούρου, Αρχάγγελος και Νυμφαίο Νικόπολης πραγματοποιούνται από την ΕΦΑ Πρέβεζας (πρώην ΛΓ΄ ΕΠΚΑ) στα πλαίσια της ενταγμένης στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα 2007-2013 ΕΠΑΝ ΙΙ, Πράξης Ανάδειξη Ρωμαϊκού Υδραγωγείου Νικόπολης Νομού Πρέβεζας (Σαλταγιάννη, 2012).

## 5.5 Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά



Πηγή: <http://www.tripmondo.com/greece/central-macedonia/skotina/>

### 5.5.1. Ο χώρος

Πρόκειται για μια αρχαία πόλη με ακρόπολη που βρίσκεται στη θέση Κανάλια στην είσοδο της μεγάλης πτυχής που χωρίζει τον Κάτω από τον Άνω Όλυμπο. Η αρχαία πόλη είναι κτισμένη ανάμεσα στην Παλιά Λεπτοκαρυά και τη Σκοτίνα, στην είσοδο της μεγάλης πτυχής που χωρίζει τον Κάτω από τον Άνω Όλυμπο. Στην περιοχή ρέουν πολλοί χειμάρροι που συμβάλλουν στην κοίτη του χειμάρρου της Ζηλιάνας. Τη θέση της πόλης είχαν αναζητήσει ήδη από τον περασμένο αιώνα οι ξένοι ερευνητές. Το 1954 ο έφορος αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης Κοτζιάς ανακοίνωσε ότι την είχε επιτέλους ανακαλύψει στη θέση Κανάλια στην είσοδο της μεγάλης πτυχής που χωρίζει τον Κάτω από τον Άνω Όλυμπο (Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά, 2017).

Ο αρχαιολογικός χώρος συμπεριλαμβάνει την πόλη, την ακρόπολη και το νεκροταφείο, περιβάλλεται από χειμάρρους που καλύπτονται από αιωνόβιο πλατανόδασος, η έκτασή του είναι 1.500 τ.μ. περίπου και αποτελεί τμήμα του κηρυγμένου αρχαιολογικού και ιστορικού χώρου του ορεινού όγκου του Ολύμπου.

Η αρχαία ακρόπολη ορίζεται από δύο χειμάρρους (Γρίβα και Καβουρόλακα), οι οποίοι συγκλίνουν σε κοινή κοίτη, με το όνομα Ζηλιάνα. Πρέπει να εγκαταλείφθηκε τα ελληνιστικά χρόνια σύμφωνα με τα ευρήματα. Μέρος του ορειωματικού περιβάλλοντος έχει καταρρεύσει στην κοίτη του χειμάρρου Γρίβα. Σήμερα, ανάμεσα στην πυκνή βλάστηση έχουν αποκαλυφθεί τμήματα του αρχαίου περιβάλλοντος, που αποτελείται από γωνιασμένους λίθους, καθώς και άλλα οικοδομικά λείψανα, που έχουν υποστεί μεγάλες ζημιές και αλλοιώσεις από τις φυσικές και τις αρχαιοκαπηλικές παρεμβάσεις (Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά, 2017).

Ο αρχαίος οικισμός αποκαλύφθηκε στα υψώματα βορειοδυτικά της Ακρόπολης. Τμήματα τοίχων από αργόλιθους, δάπεδα εσωτερικών χώρων, λιθόστρωτοι δρόμοι, νομίσματα και ειδώλια δίνουν μια εικόνα από της δόμησης και της κοινωνίας της πόλης. Τα

αρχαιολογικά ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη περιοχή κατοικήθηκε από τα προϊστορικά ίσως χρόνια μέχρι και τα βυζαντινά. Ιδιαίτερη σημασία για την προϊστορία της Μακεδονίας έχουν τα νεκροταφεία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (13ος - 12ος αι. π.Χ.) με άφθονα κτερίσματα. Τα ευρήματα βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Δίου (Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά, 2017).

Οι ανασκαφές βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο, ώστε τα συμπεράσματα για τις χρονολογικές φάσεις, τη δομή της πόλης και τη κοινωνία της να μην επαρκούν για ασφαλή συμπεράσματα (Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά, 2017).

### **5.5.2. Ιστορική διαδρομή**

Τα Λείβηθρα θεωρούνται η πατρίδα του Ορφέα, ίσως η περιοχή που γίνονταν οι αρχαιότερες μυστηριακές τελετές και όπου λατρεύονταν οι Λειβηθρίδες Μούσες. Ο Πλούταρχος αναφέρει, ότι υπήρχε ξύλινο άγαλμα του Ορφέα από κυπαρίσσι στην πόλη (Πλούταρχος, Αλέξανδρος 14,5). Η παράδοση κάνει λόγο, επίσης, ότι ο Ορφέας πρέπει να γεννήθηκε, να έζησε ή να πέθανε εδώ ή στη γειτονική πόλη της Πίμπλειας.

Η πόλη βρισκόταν, σύμφωνα με το Στράβωνα, στους πρόποδες του Ολύμπου κοντά στην Πίμπλεια που με τη σειρά της ήταν κοντά στο Δίον. Η ίδια πηγή αναφέρει, επίσης, ότι ήταν κτισμένα "εν τω Ολύμπω" και μάλιστα στο νοτιότερο τμήμα, εκεί που το βουνό στρίβει από τη Θεσσαλία και κοιτά προς Μακεδονία. Η αρχαία πόλη καταστράφηκε ολοκληρωτικά όταν πλημμύρισε ο χειμάρρος Συς (Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά, 2017).

### **5.5.3. Πάρκο Λειβήθρων**

Σύμφωνα με την Πουλάκη - Παντερμαλή, το πάρκο Λειβήθρων εντάχθηκε στο ΕΣΠΑ 2007-2013, στον Κωδικό «Ανάπτυξη πολιτιστικής υποδομής / Υποδομές σύγχρονου πολιτισμού». Άρχισε να υλοποιείται από την ΚΖ' ΕΠΚΑ υπό τη Δ/ση της Ε. Πουλάκη – Παντερμαλή, της οποίας υπήρξε έμπνευση και ολοκληρώθηκε από την ΕΦΑ Πιερίας υπό τη Δ/ση της Ε. Παπασταύρου. Βρίσκεται στο ΝΑ άκρο του αρχαιολογικού χώρου των Λειβήθρων και σε επιβλητική αμεσότητα με τον ορεινό όγκο του Ολύμπου, σε δημόσια έκταση 67 στρεμμάτων που παραχωρήθηκε από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης στο ΥΠΠΟΑ.

Η θεματολογία και ο λειτουργικός στόχος του εστιάζεται στην περιοχή του Μακεδονικού Ολύμπου και βασίστηκε στο συγγραφικό πόνημα της Ε. Πουλάκη – Παντερμαλή (στο πλαίσιο του έργου 1. Μακεδονικός Όλυμπος, Μύθος – Ιστορία – Αρχαιολογία, 2. Οίκος – Οικία – Οικονομία, Πόλις – Πολιτική – Πολιτισμός 3. Μούσες Ολυμπιάδες – Πιερίδες, Οι σημαντικότερες των ομαδικών θεοτήτων της αρχαιότητας). Το πάρκο επιχειρεί γνωστικά και βιωματικά την μυθολογική, ιστορική και αρχαιολογική μύηση του επισκέπτη στον ολύμπιο και παρολύμπιο χώρο καθώς και στην καθημερινή ζωή της αρχαιότητας, δεδομένου μάλιστα ότι οι καθημερινοί άνθρωποι της αρχαιότητας κατοικούσαν και αυτοί δίπλα στους θεούς στα χαμηλά υψώματα του Μακεδονικού Ολύμπου (Λείβηθρα, Ηράκλειο, Πλαταμών κ.α), αλλά και ακόμη ψηλότερα (Σπάθες, Τζέτζιανη, κορυφές στον Εθνικό Δρυμό κ.α.). Η λειτουργία του έχει εκπαιδευτικό – «ψυχαγωγικό χαρακτήρα», με την υλοποίηση ποικίλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών δράσεων τόσο στις μόνιμες – ημιυπαίθριες κατασκευές, όσο και στους υπαίθριους, αδόμητους χώρους, αξιοποιώντας την πλούσια φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής του Ολύμπου.

Απευθύνεται σε όλες τις ομάδες κοινού (σχολεία, αθλητικούς συλλόγους, τουρίστες, ατομικούς επισκέπτες, οικογένειες με παιδιά, ομάδες υπερηλίκων), και έχει φυσική και αισθητηριακή πρόσβαση για τα άτομα ΑμεΑ και ΑνΕΕΑ.

Στην έκταση του πάρκου διαμορφώνονται τρεις θεματικές περιοχές:

- Περιοχή ενημέρωσης-ψυχαγωγίας
- Η Φύση διηγείται το μύθο της
- Αναβάθμιση Δάσους.

Η τελευταία θεματική ενότητα αναπτύσσεται στην περιφέρεια και οι δύο πρώτες στο κεντρικό τμήμα της περιοχής παρέμβασης, όπου η κατάλληλη χάραξη των περιηγητικών διαδρομών αποδίδει κάτοψη μορφής λύρας (bird – eyeview), επισημαίνοντας τη σχέση του χώρου με τον οικείο ορφικό/’μουσικό’ μύθο (Πουλάκη – Παντερμαλή).

## 5.6. Ακαδημία Πλάτωνος



Πηγή: <https://www.trip2athens.com/el/see-n-do/attractions/archeological/attraction-474/>

### 5.6.1. Ο χώρος

Τα σημαντικότερα ορατά σήμερα μνημεία της Ακαδημίας Πλάτωνος βρίσκονται σε τρία σημεία:

#### 1. Η «Ιερά Οικία»

Στο πρώτο σημείο, μέσα στο Άλσος, αμέσως βόρεια της οδού Δράκοντος, υπάρχει κάτω από προστατευτικό στέγαστρο η Γεωμετρικών χρόνων (περ. 700 π.Χ.) «Ιερά Οικία», κτισμένη από άψητες πλίνθους, καθώς και μία δεύτερη οικία προϊστορική, Πρωτοελλαδικής περιόδου και αψιδωτού σχήματος (περ. 2500 π.Χ.). Τα δύο αυτά οικοδομήματα είναι κατάλοιπα της αραιής κατοίκησης της περιοχής πριν εγκατασταθεί εδώ το Γυμνάσιο. Σε κοντινή απόσταση είχε αποκαλυφθεί (σήμερα καταχωμένος) ένας μεγάλου μήκους τοίχος με αντηρίδες, ο οποίος έχει ταυτιστεί με το υπάρχον τειχίο των αρχαίων πηγών, τον περίβολο δηλαδή του άλσους. Τμήματα περιβόλων έχουν βρεθεί και σε άλλα σημεία, όπως και λίθινες στήλες με την επιγραφή όρος (ορόσημο) της Ακαδημ(ε)ίας.

#### 2. Το Γυμνάσιο

Στο δεύτερο σημείο, μέσα στο άλσος, μεταξύ της κεντρικής εισόδου του (οδός Κρατύλου και Τριπόλεως) και της εκκλησίας του Αγίου Τρύφωνα, αποκαλύφθηκε τμήμα του Γυμνασίου. Διατηρούνται ορατά ορισμένα τμήματα της μεγάλης ορθογώνιας αυλής της Παλαίστρας του, περιβαλλόμενης από επιμήκεις κλειστούς χώρους. Βόρεια της μία δεξαμενή εξυπηρετούσε το λουτρό των αθλητών. Το οικοδόμημα αυτό χρονολογείται συνήθως τον 1ο π.Χ. αι. Α1ομ.Χ.αι. Κατά μία άλλη άποψη οι χώροι στο βόρειο τμήμα του είναι η βιβλιοθήκη της Σχολής του Πλάτωνα. Εκατέρωθεν του έχουν βρεθεί και τμήματα κτηρίων ρωμαϊκών χρόνων, σχετιζόμενα ασφαλώς και αυτά με τις αθλητικές και εκπαιδευτικές λειτουργίες του χώρου.

### 3. Το Τετράγωνο Περιστύλιο

Στο τρίτο σημείο, επί των οδών Πλάτωνος και Ευκλείδου, απαντά το τμηματικά σωζόμενο «Τετράγωνο Περιστύλιο» (4ος ή 3ος π.Χ. αι.), διαστάσεων 40X40μ. Η αρχιτεκτονική μορφή και η λειτουργία του κτηρίου αυτού δεν είναι σαφής. Μία ερμηνεία είναι ότι αυτή είναι η πραγματική Παλαίστρα του Γυμνασίου. Πήλινες ζωγραφιστές μετόπες του 6ου π.Χ. αι. που βρέθηκαν εδώ μαρτυρούν την ύπαρξη και κάποιου αρχαιότερου δημοσίου οικοδομήματος, (Ακαδημία Πλάτωνος, 2017).

### 5.6.2. Ιστορική διαδρομή

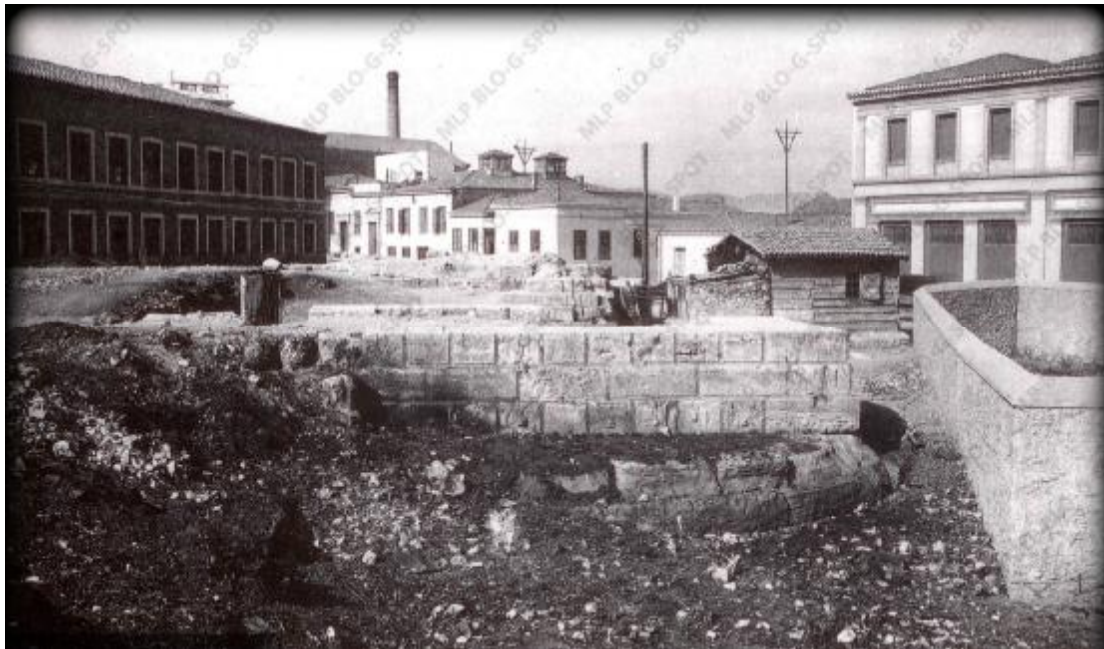
Ο χώρος ο διαμορφωμένος σήμερα ως αρχαιολογικό Άλσος, ταυτίζεται με την περιοχή η οποία κατά την αρχαιότητα ονομαζόταν Ακαδήμ[ε]ια. Οι αρχαίοι συνέδεαν την ονομασία με τον μυθικό ήρωα Ακάδημο. Η περιοχή αυτή οριζόταν από το λοφίσκο Ίππιο Κολωνό, κοντά στη σημερινή οδό Λένορμαν, και από τις όχθες του ποταμού Κηφισού, η κοίτη του οποίου βρισκόταν ανατολικότερα της σημερινής, πλησιέστερα στην Αθήνα. Από την πύλη στον Κεραμεικό η οποία ονομαζόταν Δίπυλον, οδηγούσε εδώ δρόμος μήκους 1,5 περ. χλμ., ο οποίος διέσχιζε το επίσημο νεκροταφείο της πόλης, το Δημόσιον Σήμα. Σήμερα η διαδρομή αυτή ταυτίζεται με τις οδούς Πλαταιών-Πλάτωνος και Σαλαμίνας, μέσα από ένα πυκνοκατοικημένο και ασφυκτικό τμήμα της σύγχρονης Αθήνας.

Ίχνη κατοίκησης στην Ακαδημία Πλάτωνος υπάρχουν από την προϊστορική έως την αρχαϊκή εποχή. Τον 6ο αι. π.Χ. ιδρύθηκε εδώ ένα από τα τρία Γυμνάσια της αρχαίας Αθήνας και δημιουργήθηκε ιερό άλσος οριζόμενο από περίβολο. Φιλοξενούσε πολλά ιερά και βωμούς, όπως του Ακαδήμου, του Έρωτα, του Διός Καταιβάτου, του Προμηθέα και του Ηφαίστου. Από εδώ άρχιζε λαμπαδηδρομία προς το Δίπυλο προς τιμήν των πεσόντων που θάβονταν στο Δημόσιον Σήμα. Περί το 388 π.Χ. ο Πλάτων ίδρυσε στο Γυμνάσιο την περίφημη Φιλοσοφική Σχολή του. Κατά τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Αθήνας το 86 π.Χ. το άλσος καταστράφηκε από τον Σύλλα (Ακαδημία Πλάτωνος, 2017).

Η Σχολή του Πλάτωνα λειτούργησε για χίλια περίπου χρόνια, γνωρίζοντας μεγάλη ακμή ιδίως με τους λεγόμενους Νεοπλατωνικούς φιλόσοφους, έως το 529 μ.Χ., όταν με διάταγμα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού έκλεισαν για πάντα όλα τα εκπαιδευτικά κέντρα της Αθήνας, ορίζοντας έτσι το πραγματικό τέλος του αρχαίου κόσμου. Οι νεώτεροι περιηγητές, οι οποίοι αναζητούσαν την Σχολή του Πλάτωνα, ταύτισαν τη θέση χάρις και στην επιβίωση του αρχαίου ονόματός της με την μορφή "Καθήμεια". Οι ανασκαφές άρχισαν το 1929 από τον Αιγυπτιώτη θαυμαστή του Πλάτωνα αρχιτέκτονα Π. Αριστόφρονα με δική του πρωτοβουλία, επιμέλεια και δαπάνη έως το 1940. Συνεχίστηκαν από τον Φ. Σταυρόπουλλο από το έτος 1955 έως το 1963 με δαπάνη της Αρχαιολογικής Εταιρείας (Ακαδημία Πλάτωνος, 2017).



## 5.7 Αστικές Πύλες Πειραιά



Πηγή: <http://mlp-blo-g-spot.blogspot.gr/2013/02/blog-post.html>

### 5.7.1. Ο χώρος

Οι Αστικές Πύλες, είναι εξαιρετικής σπουδαιότητας καθώς αποτελούν το αρχαιότερο τμήμα της οχύρωσης του Πειραιά. Η οχύρωση αποτελεί κάτι σαν «ιδρυτική πράξη» του Θεμιστοκλή αφού στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. αποφάσισε να αναδείξει τον Πειραιά ως επίγειο της Αθήνας. Παλιότερη είναι η Πύλη του Άστεως από όπου περνούσε ο κύριος δρόμος για την Αθήνα, και νεώτερη η Διαμέσου Πύλη, που απείχαν μεταξύ τους περίπου 100 μέτρα, και πιθανότατα κατασκευάστηκε μαζί με τα Μακρά Τείχη, προκειμένου να εξασφαλίσει επικοινωνία με την Αθήνα σε περίπτωση πολιορκίας. Τμήματα των Αστικών Πυλών, μαζί και τμήματα των δύο πύργων του τείχους ήταν ορατά έως και τις αρχές του 20ού αιώνα όπως και του Θεμιστόκλειου τείχους (Κουτουζής, 2005).

Ανασκαφές των Αστικών Πυλών άρχισαν από την ΚΣΤ Εφορεία Αρχαιοτήτων και την αρχαιολόγο Νέλλη Αζιώτη στα μέσα του 1996. Αρχή μιας δύσκολης εργασίας για την ανάδειξη των αρχαίων πυλών και του τείχους που σώζεται και μέχρι πέντε μέτρα πλάτος, στην είσοδο-έξοδο του Πειραιά (Κουτουζής, 2005).

### 5.7.2. Μελέτη δημιουργίας αρχαιολογικού πάρκου

Το 2003 η μελέτη για τη δημιουργία Αρχαιολογικού πάρκου στις αστικές πύλες του Πειραιά με εκπρόσωπο - συντονιστή της Μελετητικής Ομάδας τον Βασίλη Γκανιάτσα, αρχιτέκτονα, αναπλ. καθηγητής Ε.Μ.Π. πήρε το πρώτο βραβείο Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού. Εκτός από τις κατασκευές της Διαμέσου Πύλης, την είσοδο στον αρχαιολογικό χώρο, το Μουσείο οχρωματικής τέχνης και του Αστικού Πυλώνα, προβλέπει υπερύψωση της οδού 34ου Συντάγματος σε γέφυρα, ώστε να ενοποιηθούν οι χώροι (Γκανιάτσας, 2007).

### Στόχοι της Μελέτης

Η διαμόρφωση αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή των Αστικών Πυλών του αρχαίου Πειραιά έχει στόχο να διασώσει το μνημείο, να αναδείξει την διδακτική και αισθητική αξία

του και να λειτουργήσει ως πόλος ανάπλασης της ευρύτερης περιοχής. Στόχος της μελέτης είναι ο συνολικός αρχιτεκτονικός σχεδιασμός της ζωντανής σχέσης του μνημείου με τη μορφή και τη λειτουργία της σημερινής πόλης. Με αυτή την έννοια, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός για την προστασία και συντήρηση του μνημείου δεν διαφοροποιείται από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό για την ανάδειξή του (Γκανιάτσας, 2007).

Η πρόταση επιχειρεί να διαβαθμίσει το περιβάλλον του αρχαιολογικού χώρου των Πυλών όσον αφορά τόσο το χώρο όσο και τις χρήσεις σε διάφορες κλίμακες αναφοράς για να τονιστεί η οργανική συνέχεια της τείχισης του αρχαίου Πειραιά παράλληλα, σε σύμπτωση ή σε αντίθεση με τη σημερινή πόλη (Γκανιάτσας, 2007).

Όσο αφορά τον καθαυτό αρχαιολογικό χώρο, η πρόταση δεν στοχεύει σε ένα εξωραϊσμένο τόπο αλλά μάλλον σε ένα τόπο με νοηματική και οντολογική υπόσταση, ένα τόπο που αναφέρεται στην πόλη συνολικά. Για το λόγο αυτό δεν υιοθετεί κάποια αισθητική-στυλιστική προσέγγιση αλλά μάλλον μια οντολογική στάση για την υπόσταση και τη φυσιογνωμία του αρχαιολογικού χώρου, όπου η αισθητική της διαμόρφωσής του έπεται και δεν προτάσσεται ως αυτοσκοπός (Γκανιάτσας, 2007).

### **Η μετάβαση από τη σημερινή στην αρχαία πόλη**

Η πρόταση προσεγγίζει τον αρχαιολογικό χώρο ως τόπο σημειακής «ανάδυσης» της αρχαίας πόλης, που εκτείνεται παράλληλα με τη σημερινή πόλη και κάτω από αυτή. Έτσι θεωρούμενος ο αρχαιολογικός χώρος, δεν αποτελεί απλά ένα διαφορετικό κομμάτι της σημερινής πόλης αλλά ένα «παράθυρο» της σημερινής πόλης στον αρχαίο Πειραιά. Η διαμόρφωση της σημερινής οδού Πύλης σε μια ευρεία ζώνη πεζών δημιουργεί δυνατότητες δημιουργίας ενός «μπαλκονιού της σημερινής πόλης» πάνω από την αρχαία πόλη, η οποία συνεχίζει από κάτω.

Η στάθμη εισόδου στον αρχαιολογικό χώρο προτείνεται να διαμορφωθεί σε βάθος 3,76 μέτρα κάτω από τη σημερινή στάθμη της οδού Πύλης, ώστε να τονιστεί η διαφορά των «στρωμάτων» της σημερινής και της αρχαίας πόλης και να δοθεί η δυνατότητα μιας όσο το δυνατόν πιο δραματικής προσέγγισης στα τείχη από μια ταπεινή στάθμη και να τονιστεί το μέτωπο των τειχών, παρόλο που σήμερα διατηρούνται μόνο το θεμέλια και 2-3 σειρές δόμων από το αρχικό ύψος των 18,5 μέτρων του μνημείου (Γκανιάτσας, 2007).

### **Η κεντρική ιδέα για τη μορφή των ορίων του αρχαιολογικού χώρου**

Η οχύρωση του Πειραιά προς βορρά, μέρος της οποίας αποτελεί η περιοχή των Αστικών Πυλών, αποτελούσε τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ της πόλης και ενός εκτεταμένου αλιπέδου που διατηρήθηκε μέχρι τα νεώτερα χρόνια. Κεντρική ιδέα της πρότασης είναι η διαφοροποίηση του τρόπου σχεδιασμού της εντός των αρχαίων τειχών περιοχής του αρχαιολογικού χώρου, που ανήκε στην πόλη, από τον τρόπο σχεδιασμού της εκτός των τειχών περιοχής, που ανήκε στο αλίπεδο, ώστε να αναδειχτούν τόσο ο ρόλος των τειχών ως διαχωριστικής γραμμής μεταξύ πόλης και υπαίθρου όσο και η γραμμική συνέχεια των τειχών πέρα από τα όρια του αρχαιολογικού χώρου.

Έτσι, τα όρια του αρχαιολογικού χώρου δεν αποτελούν ένα καθορισμένο κλειστό πλαίσιο αλλά μάλλον μιά ανοιχτή συναρμογή δύο σχηματοποιημένων χωρικών τμημάτων αντιπροσωπευτικών των αντίστοιχων περιοχών αναφοράς τους που αφήνουν τη γραμμή τείχισης να διαπεράσει το αρχαιολογικό πάρκο (Γκανιάτσας, 2007).

### **Για τη διαμόρφωση - εσωτερική οργάνωση του αρχαιολογικού χώρου**

Πηγή έμπνευσης για τη διαμόρφωση - εσωτερική οργάνωση του αρχαιολογικού χώρου αποτέλεσε το ύφος και το «ήθος» που έχουν συνήθως οι αρχαιολογικοί χώροι κατά τη διάρκεια της ανασκαφής. Για το λόγο αυτό προτείνονται ελαφρές και αναστρέψιμες κατασκευές με σημειακές θεμελιώσεις και ξύλινο υπόστρωμα για περπάτημα.

Η πορεία των επισκεπτών μέσα στον αρχαιολογικό χώρο μορφώνεται έτσι ώστε το τμήμα της πορείας «εντός των τειχών» να διαφοροποιείται από το τμήμα της πορείας «εκτός των τειχών». Συγκεκριμένα, από την εσωτερική πλευρά η προσέγγιση στα τείχη γίνεται από κάτω προς τα πάνω και ακολουθώντας το ανάγλυφο του εδάφους ενώ από την εξωτερική πλευρά των τειχών η προσέγγιση γίνεται σε απόσταση από το έδαφος και σε ευθεία γραμμή παράλληλα προς αυτά (Γκανιάτσας, 2007).

### **5.7.3. Κτιριακές κατασκευές «υποστήριξης» του αρχαιολογικού χώρου**

Για τη λειτουργική υποστήριξη του αρχαιολογικού χώρου, προτείνεται κάτω ακριβώς από τη σημερινή οδό Πύλης και στη στάθμη του αρχαιολογικού χώρου η δημιουργία μιας ζώνης κτιριακών εγκαταστάσεων για να παραλάβει όλες τις αναγκαίες λειτουργίες που αφορούν ένα επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα να απαλλαγεί ο αρχαιολογικός χώρος από κάθε είδους κατασκευές και λειτουργίες που διασπούν την αντιληπτική του ενότητα.

Για τη νοηματική υποστήριξη του αρχαιολογικού χώρου, όσον αφορά τις διαστάσεις του ως «μηχανής του χρόνου», ως έργου τέχνης-τεχνικής και ως εκπαιδευτικού αντικείμενου, προτείνεται η δημιουργία ενός Κέντρου Αναπαραστάσεων των Αρχαίων Τειχών του Πειραιά, που χωροθετείται στην περιοχή εισόδου του αρχαιολογικού χώρου και αρθρώνεται καθ' ύψος σε δύο διακριτές ενότητες (Γκανιάτσας, 2007).

### **5.7.4. Κτιριακές κατασκευές και διαμορφώσεις υπαίθριων χώρων που πλαισιώνουν τον αρχαιολογικό χώρο**

1. Ο σχεδιασμός των κτιρίων και του οδοστρώματος του πεζοδρόμου Πύλης στοχεύει να τονίσει τον χαρακτήρα της ως τελικής όψης της σημερινής πόλης πριν από τον αρχαιολογικό χώρο. Η βόρεια πτέρυγα του Ζαννείου Ιδρύματος καθαιρείται, ώστε να αποκαλυφθεί πλήρως ο Αστικός Πυλώνας ενώ παράλληλα το μέτωπο του Ζαννείου που απομένει επανασχεδιάζεται ως όριο του αρχαιολογικού χώρου και τελείωμα του οικοδομικού τετραγώνου. Οι λειτουργίες στον πεζόδρομο Πύλης, εκτός του Κέντρου Αναπαραστάσεων Αρχαίων Τειχών, εμπλουτίζονται με τη δημιουργία εκθεσιακού χώρου και αναψυκτήριου-παρατηρητήριου.

2. Η οδός Ευριπίδου προτείνεται να πεζοδρομηθεί και να διατηρήσει το χαρακτήρα της γειτονιάς που έχει σήμερα. Για τη διαμόρφωσή της διατηρείται τόσο η κανονικότητα του καννάβου του πεζοδρόμου Πύλης όσο και ο ρυθμός των παρακείμενων κτιρίων κατοικιών.

3. Η διαμόρφωση του πεζοδρόμου Διστόμου στοχεύει να οριοθετήσει τον αρχαιολογικό χώρο χωρίς να χαθεί η συνέχεια του ανάγλυφου μεταξύ πρηνών και καταστρώματος του πεζοδρόμου.

4. Στην Ομηρίδου Σκυλίτση προτείνεται η δημιουργία και ενός επιπλέον πρηνούς εκτός του αντιστοιχού με τη Διστόμου, ώστε να προστατεύσει τον αρχαιολογικό χώρο από τον δρόμο. Ανάμεσα στα δύο πρηνή προτείνεται η δημιουργία ενός μικρού μονοπατιού πεζών που αποτελεί συνέχεια του πεζοδρόμου Διστόμου μέχρι τον Αστικό Πυλώνα εξασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια της διαδρομής γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο (Γκανιάτσας, 2007).



## 5.8 Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου



Πηγή: <https://www.gtp.gr/TDirectoryDetails.asp?id=13074>

### 5.8.1. Ο χώρος

Την 3η χιλιετία π. Χ. η Νάξος παρουσιάζει πυκνό πληθυσμό στη δυτική μεριά του νησιού. Στο Πάνορμο βρέθηκαν δείγματα του πολιτισμού των. Στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα η πόλη της Νάξου βρέθηκε πολεοδομικά ανεπτυγμένος οικισμός με τετράγωνα σπίτια και κεραμοσκεπή. Περισσότερα ευρήματα υπάρχουν σχετικά με τα νεκροταφεία της περιοχής. Πολλοί τάφοι είναι αριστουργήματα τέχνης και εντοπίζονται χρονικά στο δεύτερο ήμισυ της 3ης χιλιετίας π. Χ. Βρέθηκαν επίσης πήλινα και μαρμάρινα αγγεία καθώς και μαρμάρινα ειδώλια της προϊστορικής εποχής. Μετά το τέλος του Κυκλαδικού πολιτισμού ανθεί στον ίδιο χώρο το μαρμάρινο υλικό (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

Αργότερα κατά τη 2η χιλιετία π. Χ. όταν αναπτύσσεται ο Μυκηναϊκός πολιτισμός υποχωρεί ο Κυκλαδικός πολιτισμός. Όταν κατά το 1400 π.Χ. υποχωρεί η Κρήτη, η Νάξος βοηθάει στο να εξαπλωθεί ο μυκηναϊκός πολιτισμός προς την Ανατολή. Ο πληθυσμός της Νάξου μετατοπίζεται προς τα βορειοδυτικά προς την κυρίως Ελλάδα. Έτσι σχηματίζεται η πόλη Γρόττα μέχρι περίπου το 1000 π.Χ. Γύρω στον 7ο αιώνα π.Χ. σχηματίστηκε μία κοινωνία με πλουσίους που βρίσκονταν πάνω στο λόφο του σημερινού Κάστρου της Χώρας. Οι άνθρωποι ζούσαν από τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και το εμπόριο (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

### 5.8.2. Ιστορική διαδρομή

Περισσότερα ευρήματα υπάρχουν σχετικά με τα νεκροταφεία της περιοχής. Πολλοί τάφοι είναι αριστουργήματα τέχνης και εντοπίζονται χρονικά στο δεύτερο ήμισυ της 3ης χιλιετίας π. Χ. Βρέθηκαν επίσης πήλινα και μαρμάρινα αγγεία καθώς και μαρμάρινα ειδώλια της προϊστορικής εποχής.

Μετά το τέλος του Κυκλαδικού πολιτισμού ανθεί στον ίδιο χώρο το μαρμάρινο υλικό. Αργότερα κατά τη 2η χιλιετία π. Χ. όταν αναπτύσσεται ο Μυκηναϊκός πολιτισμός υποχωρεί ο Κυκλαδικός πολιτισμός. Όταν κατά το 1400 π.Χ. υποχωρεί η Κρήτη, η Νάξος βοηθάει στο να εξαπλωθεί ο μυκηναϊκός πολιτισμός προς την Ανατολή. Ο πληθυσμός της Νάξου μετατοπίζεται προς τα βορειοδυτικά προς την κυρίως Ελλάδα. Έτσι σχηματίζεται η πόλη Γρόττα μέχρι περίπου το 1000 π.Χ. Γύρω στον 7ο αιώνα π.Χ. σχηματίστηκε μία κοινωνία με πλουσίους που βρίσκονταν πάνω στο λόφο του σημερινού Κάστρου της Χώρας. Οι άνθρωποι ζούσαν από τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και το εμπόριο (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

Το 734 π.Χ. δίνει το στόλο της στη φιλική Χαλκίδα για την αποστολή αποίκων στη Δύση και σ' αντάλλαγμα εξασφαλίζει να δοθεί το όνομά της σε μία από τις νέες πόλεις. Έτσι προκύπτει η Νάξος Σικελίας. Υπήρξαν αγώνες εναντίων των γύρω νησιών ιδιαίτερα εναντίον της Πάρου. Σ' έναν από αυτούς σκοτώθηκε ο μεγάλος ποιητής της Πάρου ο Αρχίλοχος (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

Η λατρεία στο θρησκευτικό κέντρο της Δήλου επηρέασε τη Νάξο. Τα παλιότερα οικοδομήματα και τα περισσότερα από τα σημαντικότερα αφιερώματα στη Δήλο είναι ναξιακά. Ο δήμος των Ναξίων αφιερώνει πολύτιμα μνημεία στον Απόλλωνα της Δήλου, όπως η Σφίγγα. Το μάρμαρο είναι ένα άφθονο υλικό στη Νάξο και εξάγεται στη Δήλο για τα μεγάλα έργα. Για την τελική λείανση αυτών των έργων χρησιμοποιείται το σμυρίγλι κατεξοχήν προϊόν της Νάξου (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

Στη Νάξο συναντούμε ανδρικά γυμνά και γυναικεία ντυμένα αγάλματα. Η Αρτεμις του Εθνικού Μουσείου (γύρω στο 650 π.Χ.), ο μαρμάρινος Απόλλωνας στη Δήλο, τα πελώρια λιοντάρια στη Δήλο όπως και οι δύο κούροι στις Μέλανες και ο Διόνυσος στον Απόλλωνα που έχει μήκος 10 μέτρα είναι μερικά από τα έργα τέχνης στη Νάξο. Έμφαση πρέπει επίσης να δοθεί και στον οίκο των Ναξίων στη Δήλο, 7ος π.Χ. αιώνα που είναι το σημαντικότερο οικοδόμημα στο ιερό νησί (Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου, 2017).

## Συμπεράσματα

Τα μουσεία, τα αρχαιολογικά πάρκα και γενικώς οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν ένα σημαντικό πολιτιστικό κεφάλαιο για τη χώρα μας και παρουσιάζουν διαχρονικό ερευνητικό ενδιαφέρον για ένα μεγάλο φάσμα επιστημών. Όμως στις περισσότερες περιπτώσεις αυτοί οι χώροι είναι αποκομμένοι από τον αστικό ιστό τόσο χωρικά όσο και νοητικά, με αποτέλεσμα να μην λειτουργούν ικανοποιητικά ούτε ως μνημεία – φορείς μνήμης- ούτε ως δημόσιοι χώροι. Και σε πολλές περιπτώσεις λόγω της υποχρηματοδότησης και της κακής συντήρησης υπολειτουργούν και χάνουν τον εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό τους ρόλο.

Σε συνδυασμό με το τουριστικό προϊόν, το οποίο αποτελεί το στήριγμα της ελληνικής οικονομίας μας, ιδιαίτερα στην εποχή μας, θα μπορούσαν αυτοί οι χώροι να αποτελούν αντικείμενο υψηλής επισκεψιμότητας στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού.

Ένας τουρισμός ο οποίος θα συνδυάζει την ανάδειξη της πολιτιστικής ιστορίας της κάθε περιοχής, του φυσικού κάλλους και του ντόπιου προϊόντος. Στο πλαίσιο αυτό, αυτοί οι χώροι θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ως επισκέψιμοι χώροι καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, προσβάσιμοι σε όλες τις ομάδες ανθρώπων (ΑΜΕΑ, μαθητές, κ.λπ.) και πολυδύναμοι χώροι για ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων και καινοτόμων δράσεων.

Για το λόγο αυτό απαιτείται συνεργασία των φορέων σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο έτσι ώστε αυτοί οι χώροι να μην μένουν απλώς στατικά μουσεία έκθεσης των τεκμηρίων του παρελθόντος, αλλά να αναπτύξουν μια δυναμική και μια αλληλεπίδραση με τον επισκέπτη και να εξελιχθούν σε χώρους πολιτιστικής έκφρασης και ψυχαγωγίας.

Οι συνέργειες σε αυτό το επίπεδο δημιουργούν πολλαπλά οφέλη τόσο για την οικονομία σε τοπικό επίπεδο όσο και πολλαπλασιαστικά οφέλη για την εθνική οικονομία. Σε συνδυασμό με την αξιοποίηση και των σύγχρονων τεχνολογικών εργαλείων οι χώροι αυτοί μπορούν να ενισχύσουν την εικόνα τους και η προβολή τους να είναι διεθνούς εμβέλειας.

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν η αποτύπωση και η ανάδειξη οκτώ αρχαιολογικών χώρων- πάρκων με σημαντική ιστορική αξία και η διασύνδεσή τους με τη σύγχρονη εποχή. Μέσα από τη διεργασία της επιστημονικής αναζήτησης έγινε μια δημιουργική σύνθεση πολλαπλών και διαφορετικής φύσης πληροφοριών αναδεικνύοντας την ιστορική τους διαδρομή και την αξία τους για την σύγχρονη εποχή.

## Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alexander, M. (2011). *A Review of "Connecting Kids to History with Museum Exhibitions"*
- Ambrose, T., & Paine, C. (2012). *Museum basics*. Routledge.
- American Association of Museums, (1973). *Museum Accreditation: Professional Standards*. AAM: Washington.
- Falk, J. H. & Dierwing, L. D. (1992). *The museum experience*. Washington, D.C: Whalesback Books.
- Hein, G. (1998). *Learning in the museum*. London: Routledge.
- Hicks, M. (2015). 'A whole new world': the young person's experience of visiting Sydney Technological Museum. *Museum and society*, 3(2), 66-80.
- Kim, K.Y. & Crowley, K. (2010). Negotiating the Goal of Museum Inquiry: How Families Engineer and Experiment. *Instructional Explanations in the Disciplines*, 51-65.
- Knutson, K. & Crowley, K. (2012). Connecting with Art: How Families Talk About Art in a Museum Setting. *Instructional Explanations in the Disciplines*, 189-206.
- McRaney, D.L. & Russick, J. (2010). *Walnut Creek*. CA: Left Coast Press.
- Rossi, A. (1995). *Επιστημονική Αυτοβιογραφία*, Αθήνα: Εστία.
- Schiele, B. (1996). *Les musees scientifiques, tendances actuelles*. In A. Giordan, *Musees et medias*. Geneve: Georg.
- Scott, C. A. & Soren, B. J. (2009). Introduction to the special issue –exploring the value of museums. *Museum Management and Curatorship*, 24 (3), 189-193.
- Tomlinson, R. (2005). *Το τοπίο της αρχαίας ελληνικής πόλης*. Αθήνα: Εστία.
- Αλκηστις, (1995). *Μουσεία και σχολεία Δεινόσαυροι και αγγεία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αντζουλάτου-Ρετσίλα, (1986). *Λαογραφικά μουσεία και παιδεία. Αρχαιολογία Παιδί και μουσείο*, 16,16-77. Αθήνα: χ. ε.
- Βαΐου, Ν., Μαντούβαλου, Μ., Μαυρίδου, Μ. (2004). Αθήνα 2004 – Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης: *Γεωγραφίες*, τ. 7, σελ.13-25.
- Βαραγγούλη, Ε. & Ντάση, Ν. (2014). Το μουσείο ως μέσο αγωγής και εκπαίδευσης του παιδιού, η μελέτη του παιδικού μουσείου.
- Βελισσαροπούλου, Γ., Ευστρατίου, Κ., Ιωαννίδης, Α. & Λαμπράκη, Α. (1985). *Παιδί και μουσείο. Αρχαιολογία*, 16, σσ. 16-77.
- Γιαννούλια, Ε. (2001). *Σχεδίαση πολιτισμικών κόμβων για τον Παγκόσμιο Ιστό: Η περίπτωση του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης*.
- Γκανιάτσας, Β. (2007). *Αρχαιολογικό πάρκο στις αστικές πόλεις του Πειραιά* Ανακτήθηκε Μάρτιος 10, 2017, από <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&ArticleID=45&CategoryID=3&lang=gr>
- Δάλκος, Γ. (2000). *Σχολείο και Μουσείο*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Δαμαλά, (2011). *Μουσείο και Εκπαίδευση: Ψηφιακά Μέσα στη Μουσειοπαιδαγωγική*. Μαδρίτη: Museo Nacional de Artes Decorativas.
- Δουκελλής, Π. (επ.) *Το ελληνικό τοπίο, μελέτες Ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τοπίου*, 59-77. Αθήνα: Εστία.
- Εκπαιδευτικό Συμπόσιο. (2004). Μουσειοπαιδαγωγική οργάνωση και διοίκηση Πολιτισμού- Αρχαιολογικός προγραμματισμός και σχεδιασμός. Κόσμοι Πολιτισμού στην Ελλάδα. *Εκπαιδευτικό Συμπόσιο* (4), Θεσσαλονίκη: Εντευκτηρίου.

- Ζαχάρη, Β., Καμπάνη, Χ., Λαϊβερά, Τ., & Οικονόμου, Ι. (2016). *Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων και η συμβολή τους στη βιωματική μάθηση. Η μελέτη του ελληνικού παιδικού μουσείου.*
- Ζήβας, Δ. (1991). *Τα μνημεία και η πόλη*, Αθήνα.
- Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ., Κάσσαρης, Χ. (1988). *Το Μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Κουβελά-Παναγιωτάτου, Α. (2007). *Αρχαιολογικό πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων. Γνωριμία με το μνημείο μέσα από τη μελέτη ανάδειξης*. Ανακτήθηκε Ιούλιο 12, 2017, από <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=3&ArticleID=132&CategoryID=6&lang=gr>
- Κουτουζής, Β. (2005). *Συνοικίες του Πειραιά*. Ανακτήθηκε Μάρτιο 10, 2017, από <http://www.koutouzis.gr/synoikies-3.htm>
- Κρόντρια, Λ. (1985), *Γνωριμία με το εθνικό αρχαιολογικό μουσείο*. Επιμ. Λιαπή, Β. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Μποφίλιας, Α. (2003). Φυτεύσεις και τοποσημάτα στην αρχαία Ελλάδα, στο Μανωλίδης Κ. (επ.), Ωραίο, φριχτό και απέριττο τοπίο – *Αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα*, 109-119. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: νησίδες.
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Αθήνα: Κριτική.
- Ορφανίδη, Λ., & Λυριτζής, Ι. (2006). *Εισαγωγή στη μουσειολογία και στην προληπτική συντήρηση*, Αθήνα: Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ.
- Ορφανουδάκης, Δ. (1992). *Μελέτη Αποκατάστασης Μνημείων και Συνόλων*, Πειραιάς.
- Παγώνης, Θ. (2004). Ο φυσικός σχεδιασμός ως μέσο για την προβολή της πόλης: Η νέα φανταστική εικόνα της Αθήνας. *Γεωγραφίες*, τ. 7: 105-111.
- Πετρίδου, Ζ. (2005). *Αρχαιολογικοί χώροι, Μνημεία και Ιστορικά σύνολα στο κέντρο της πόλης της Θεσσαλονίκης*, Ε.Μ.Π., ΔΠΜΣ Πολεοδομία Χωροταξία, εργασία στο μάθημα: Όψεις του αστικού τοπίου στο δημόσιο χώρο.
- Πουλάκη-Παντεμαλή, Ε. (2017). Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2017 από <https://www.leivithrapark.gr/πάρκο-λειβήθρων/>
- Σαλταγιάννη, Ε. (2012). *Ρωμαϊκό Υδραγωγείο Νικόπολης*. Ανακτήθηκε 10 Αυγούστου 2017 από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=1833](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1833)
- Σολομωνίδου, Χ. (1999). *Εκπαιδευτική Τεχνολογία: μέσα, υλικό, διδακτική χρήση και αξιοποίηση*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σολομωνίδου, Χ. (2003, β' έκδοση). *Σύγχρονη Εκπαιδευτική Τεχνολογία: υπολογιστές και μάθηση στην κοινωνία της γνώσης*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Στεφανίδου, Α. (2003). *Μουσική τεχνολογία και μουσειακή εκπαίδευση* (Bachelor's thesis).
- Σύκκα, Γ. (2006). Ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Νικόπολη. *Καθημερινή*, σ. 3.
- Τζιαφέρη, Σ. (2005). *Το σύγχρονο μουσείο στην ελληνική εκπαίδευση μέσα από το παράδειγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Χουρμουζιάδη, Γ. (2009). ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΣΤΟ ΔΙΣΠΗΛΙΟ. *Ανάσκαμμα*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2017, από [https://anaskamma.files.wordpress.com/2009/10/01\\_hourmouziadis\\_02.pdf](https://anaskamma.files.wordpress.com/2009/10/01_hourmouziadis_02.pdf)

## Ιστοσελίδες

Ακαδημία Πλάτωνος. (2017, Μάρτιος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj\\_id=2407](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2407)

Αρχαιολογικό Πάρκο Δίων. (2017, Αύγουστος 2). Ανακτήθηκε από <http://www.visitdionolympus.gr/αξιοθεατα/αρχαιολογικοι-χωροι/αρχαιολογικο-παρκο-διου/>

Δίων. (2017, Ιούλιος 28). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj\\_id=2508](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2508)

Δίων: Οι μεγάλες θέρμες. (2017, Φεβρουάριος 28). Ανακτήθηκε από <http://www.archaiologia.gr/blog/issue/διον-οι-μεγαλες-θερμες/>

Έπαυλη του Διονύσου στο Δίων. (2017, Μάρτιος 5). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=978](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=978)

Επιτόπιο Μουσείο Μητρόπολης Νάξου. (2017, Μάρτιος 14). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj\\_id=2641](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2641)

Η πινακίδα του Δισπηλιού. (2017, Μάρτιος 15). Ανακτήθηκε από <http://www.hellinon.net/Dispilio.htm>

Ιερό Δήμητρας στο Δίων. (2017, Φεβρουάριος 15). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=979](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=979)

Ιερό Ίσιδας στο Δίων. (2017, Φεβρουάριος 20). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=981](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=981)

Ιερό Ολυπίου Διός στο Δίων. (2017, Φεβρουάριος 15). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=980](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=980)

Λείβηθρα στη Λεπτοκαρυά. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh355.jsp?obj\\_id=2476](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh355.jsp?obj_id=2476)

Μακεδονικοί τάφοι στο Δίων. (2017, Μάρτιος 5). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=985](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=985)

Νικόπολη στην Πρέβεζα. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj\\_id=2575](http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2575)

Νυμφαίο Νικόπολης. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=6025](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6025)

Ο λιμναίος προϊστορικός οικισμός του Δισπηλιού. (2017, Μάρτιος 10). Ανακτήθηκε από <http://titanis.pblogs.gr/o-limnaios-proistorikos-oikismos-toy-disphlioy.html>

Ρωμαϊκά τείχη Νικόπολης. (2017, Αύγουστος 11). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=6023](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6023)

Ρωμαϊκές θέρμες Προαστίου Νικόπολης. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=6026](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6026)

Ρωμαϊκή οικία του Αντωνίνου. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=6022](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6022)

Ρωμαϊκό θέατρο Νικόπολης. (2017, Αύγουστος 10). Ανακτήθηκε από [http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj\\_id=6021](http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6021)

Τύμβος των Αθηναίων. (2017, Ιούνιος 7). Ανακτήθηκε από <http://marathoninfo.gr/index.php/simeia-endiaferontos-nea-makri-marathonas/item/τύμβος-των-αθηναίων>

